

OM DE EENHEID EN VREDE
DER KERK

JOHANNES CALVIJNS GESCHRIFT

VERA CHRISTIANAE PACIFICATIONIS ET ECCLESIAE
REFORMANDAE RATIO

VERTAALD NAAR
DE LATIJNSE UITGAVE VAN
BAUM, CUNITZ EN REUSS
DOOR

Dr. D. J. DE GROOT

H. A. van Bottenburg N.V. - Amsterdam
1953

INLEIDING

Het boekje van *Calvijn*, dat hieronder in Nederlandse vertaling wordt aangeboden, behoort niet tot de geschriften van de hervormer, die tegenwoordig het meest bekend zijn. Bij zijn verschijning heeft het zeker sterk genoeg de aandacht getrokken en van zijn historische betekenis zijn alle beoefenaars der kerkgeschiedenis tenvolle overtuigd. Geschreven als het werd met de bedoeling om in een kritieke fase van zijn bestaan leiding te geven aan het bedreigde en wankelende Protestantisme, heeft het in een bepaalde tijd op de gang van zaken grote invloed uitgeoefend en er niet weinig toe bijgedragen om te verhinderen, dat de kerken der Reformatie onder het bedriegelijke voorwendsel van pacificatie onder het juk van de paus zouden worden teruggebracht. Toen echter het goud der Reformatie onder de invloed der Aufklärung verdonkerde en het aanzien van *Calvijn* zo goed als geheel teloor ging, zonk met zijn andere geschriften ook dit boekje in vergetelheid weg. En ook in onze tijd, waarin gelukkig weer een herlevende belangstelling voor *Calvijn* en zijn geweldige schriftelijke nalatenschap wordt gevonden, is het nog niet weer uit die vergetelheid te voorschijn gerukt. Voor het bredere publiek is het tot nu toe een vrijwel volslagen onbekende gebleven. En dat behoeft ons ook niet te verwonderen, want er was geen enkele vertaling, waarin het voor dat publiek toegankelijk was. Wie echter ruim vierhonderd jaar na zijn verschijning van

dit boekje kennis neemt, zal tot de ontdekking komen, dat het ook nu nog ten volle waard is om te worden gelezen, ja dat het in deze tijd zelfs actueel kan worden genoemd.

Calvijn's geschrift over „de rechte wijze om een christelijke vrede tot stand te brengen en de kerk te reformeren” is een strijdschrift in de volle zin van het woord. Geboren uit de nood van het ogenblik werd het onder de tot haast dringende drang der noodzakelijkheid met een bewogen gemoed geschreven. Het draagt daarvan ook onmiskenbaar de sporen. Dit is geen geschrift, dat product is van lang en zorgvuldig wikken en wegen, waaraan door de schrijver lang gepolijst en geschaafd is vóór hij het uit handen gaf. De zwaar geladen volzinnen zijn blijkbaar, zoals zij in de gedachten van de onder hoge druk werkende auteur opkwamen, zonder nadere revisie op het papier geworpen. De stijl draagt een bijzonder levendig karakter. Plotselinge zinswendingen, uitroepen, rhetorische vragen komen veelvuldig voor. Van het begin tot het einde spreekt *Calvijn* op de felle en hartstochtelijke toon van iemand, die weet, dat hij zijn mede-christenen tegen een dodelijk gevaar moet waarschuwen. En in al zijn woorden klinkt de heftige verontwaardiging door over de mensen, die zich de schijn geven de eenheid en vrede der kerk te willen dienen, maar er in werkelijkheid alleen maar op uit zijn om de protestanten tot verloochening van de waarheid te bewegen.

Men heeft wel beweerd, dat wij *Calvijn* het beste leren kennen uit zijn kleinere, polemische geschriften, waarin hij min of meer voor de vuist spreekt, spontaan en recht op de man af. In hoeverre dit in het algemeen juist is, kunnen wij hier buiten beschouwing laten. Dit echter is zeker waar, dat in dit strijdschrift *Calvijn* levensgroot voor ons staat en dat het van het begin tot het einde het stempel van zijn markante persoonlijkheid draagt. Al de eigenaardigheden, waardoor hij als

schrijver zich onderscheidt, treden hier scherp naar voren. Meesterlijk weet hij een stof, die bijna niet te overzien is, op summiere wijze te behandelen. Geen ogenblik verloopt zijn betoog in nodeloze uitweidingen of verdwaalt hij op zijwegen. Met fijne intuïtie weet hij voortdurend de hoofd- en bijzaken scherp van elkaar te scheiden. In klare taal zet hij duidelijk en ondubbelzinnig zijn gevoelens uiteen. Hoe groot is de slagvaardigheid, die hij aan de dag legt, als het er op aankomt de argumenten van zijn tegenstanders te weerleggen en hun ware bedoelingen te ontmaskeren. Met welk een scherpzinnigheid weet hij hun argumenten ad absurdum te voeren en hun eigen wapenen tegen hen zelf te gebruiken. Hoe overtuigend is zijn redenering, wanneer hij met de historie en de kerkvaders bewijst, dat de kerk der Reformatie de steun geniet van de oudheid. En hoe wordt hij ook hier weer openbaar als de man, voor wie de Heilige Schrift het einde is van alle tegenspraak en die voor het Woord van God in zijn souvereine hoogheid onvoorwaardelijk wil buigen.

Dit strijdschrift van *Calvijn* is een zeer menselijk geschrift. Bijtend is dikwijls de spot en snijdend de ironie, wanneer hij tegen de belagers van de Reformatie van leer trekt. Een enkele maal ook wordt hij grof persoonlijk en gaat hij naar ons besef de grenzen der betamelijkheid ver te buiten, b.v. wanneer hij de critiek van de arme *Cenalis* uit seniele aftakeling, en die van de Duitse drukker uit alcoholische bedwelming verklaren wil. Tot zijn verontschuldiging moge in deze gevallen echter dienen, dat hij dan rechtvaardige redenen had om verontwaardigd te zijn en dat hij dan in een wijze van polemiseren vervalt, die in zijn tijd maar al te gewoon was.

Calvijn heeft dit boekje geschreven in een tijd, toen de zaak van het Protestantisme er in Duitsland, en als gevolg daarvan in geheel Europa, wanhopig scheen voor te staan. De Schmalkaldische oorlog, die van 1546—1547 door de protestantse vorsten van het Duitse rijk tegen

de keizer en zijn roomse bondgenoten gevoerd was, was in een volledige debacle geëindigd. De keizer had een geweldige overwinning behaald en het liet zich aanzien, dat hij van het behaalde voordeel op de meest onbarmhartige wijze zou gebruik maken. Wie zou hem verhinderen, nu de militaire kracht der protestantse vorsten gebroken was, om in zijn gehele rijk de roomse religie weer tot onbetwiste heerschappij te brengen? Het gevolg was dan ook, dat al wat protestant was, zich bedreigd gevoelde. Niet alleen te Straatsburg en in de andere Zuid-Duitse steden, die tot dusver bolwerken der Reformatie waren geweest, maar ook in Zürich en Genève zag men de toekomst vol bange zorg tegemoet. De brieven, die in die dagen door de leiders der Reformatie werden geschreven, staan dikwijls in het teken van diepe neerslachtigheid en angstige spanning. Algemeen houdt men er rekening mee, dat de Reformatie der kerk groot gevaar loopt om in bloed en tranen te worden gesmoord.

Hier kwam bij, dat de keizer, speculerend op de geest van teleurstelling en moedeloosheid, die er in brede kringen heerste, niet naliet om door een schijn van toegeeflijkheid voor de protestanten de terugkeer naar Rome gemakkelijker te maken. De in Mei van het jaar 1548 te Augsburg gehouden rijksdag aanvaardde het beruchte Augsburgse Interim, dat in afwachting van de besluiten van een algemeen concilie voorlopig vaststelde, op welke voorwaarden de vrede tussen roomsen en protestanten en de eenheid der kerk zou moeten worden hersteld.

Dit Augsburgse Interim, — door *Calvijn* verachtelijk „adultero-Germanum” genoemd —, was opgesteld door de roomse *Julius Pflug* en *Michaël Helding* met medewerking van de protestantse *Johannes Agricola*, die destijds hofprediker was van de keurvorst van Brandenburg. Het stelde een leer en kerkinrichting vast, die wezenlijk rooms waren, terwijl de concessies, die aan de protestanten gedaan werden, van zeer geringe betekenis

waren en op de hoofdzaken geen betrekking hadden. Alleen het vieren van het Avondmaal onder beide gestalten en het huwelijk der priesters werd in bepaalde gevallen toegestaan tot de tijd toe, waarop een algemeen concilie daarover nader zou beslissen.

De keizer, die dit Interim in enkele steden van Zuid-Duitsland met geweld doorvoerde, verbood op straffe des doods om er tegen te schrijven. Dit verbod kon echter de protestanten de mond niet snoeren en in korte tijd verscheen een groot aantal geschriften, waarin daarop felle critiek werd geoefend. Een magistrale weerlegging in grote stijl, die het wankelende Protestantisme tot nieuwe moed en strijd lust zou kunnen bezielen, werd onder deze alle evenwel niet gevonden. Daarom oefende *Bullinger* van Zürich uit sterke aandrang uit op *Calvijn* om de welversneden pen op te nemen en het woord te spreken, dat in deze kritieke situatie nodig was. Na overleg te hebben gepleegd met *Bucer*, die bij *Bullingers* aansporing weldra de zijne voegde, besloot *Calvijn* aan dit verzoek te voldoen en als resultaat van dit besluit verscheen reeds in het voorjaar van 1549 de hieronder vertaalde „Vera christianae pacificationis et ecclesiae reformandae ratio”, waarin het „Interim adultero-germanum” aan scherpe critiek werd onderworpen. De geest, waarin het geschreven is, blijkt duidelijk uit het Schriftwoord, dat bij wijze van waarschuwing op het titelblad stond afgedrukt: „Cavete a fermento Pharisaeorum” (Wacht u voor de zuurdesem der Farizeën). En deze waarschuwing wordt met klem van redenen het gehele boekje door telkens weer herhaald. Voortdurend worden de mannen van het Interim, — „ces beaux moyenneurs” gelijk zij in de Franse uitgave verachtelijk worden genoemd —, als valse „bemiddelaars” en bedriegelijke vrede stichters aan de kaak gesteld. En met de diepste ernst vermaant *Calvijn* de protestanten om liever duizend doden te sterven dan de vrede en eenheid der kerk op schandelijke wijze te

kopen voor de prijs van de verloochening der waarheid.

Het boekje, dat eerst te Genève gedrukt werd, werd later ook te Amsterdam en in Duitsland uitgegeven. Nog in 1549 verscheen de Franse tekst onder de titel „L' Interim, c'est à dire provision faicte sur les differens de la Religion, en quelques villes et pays d'Allemagne. Avec la vraye façon de reformer l' Eglise chrestienne et appointer les differens quie sont en icelle. Par M. Jean Calvin. Donnez vous garde du levain des Pharisieus". Er is ook tenminste één Nederlandse vertaling verschenen, die te vinden is achter de vertaling der Institutie van de hand van Wilhelmus *Corsmannus*, die in 1650 te Amsterdam bij *Paulus Aertsz. van Ravesteyn* het licht zag.

Met de Duitse uitgave heeft *Calvijn* minder prettige ervaringen opgedaan. Daaruit werd door de onbekende drukker niet alleen op eigen gezag een coupure wegelaten, maar deze voegde er bovendien een critische notitie aan toe, waarin *Calvijn* van niets minder dan Pelagianisme beticht werd. Verder werd daarin *Calvijns* opvatting, dat de kinderen der gelovigen vóór de Doop heilig zijn uit kracht van het genadeverbond op laatdunkende wijze bestreden, terwijl de door de hervormer afgekeurde gewoonte, dat vrouwen in geval van levensgevaar de Doop bedienden, in bescherming werd genomen. *Calvijn* bleef op deze onbehoorlijke critiek, die naar het vermoeden van *P. Henry* van *Flacius* afkomstig zou zijn geweest, het antwoord niet schuldig. Hij liet een niet al te vriendelijk gesteld naschrift volgen, waarin hij de tegen hem ingebrachte beschuldiging met verontwaardiging van zich wijst en zijn tevoren uitgesproken mening handhaaft en nader uiteenzet.

Indien de uitgave van deze vertaling aan enige rechtvaardiging behoefte mocht hebben, zou ik er allereerst op willen wijzen, dat wij hier te doen hebben met een werk, dat voor het recht verstaan van de theologie van

Calvijn van grote betekenis is. Het is geen gelegenhedsgeschrift in deze engere zin van het woord, dat het ons onder veranderde omstandigheden niets meer heeft te zeggen.

Calvijn gaat hier diep in op verschillende stukken der leer en hetgeen hij dan zegt heeft als aanvulling en nadere toelichting van hetgeen elders door hem geschreven is de grootste waarde. Er staan in dit boekje bladzijden, die gerekend moeten worden tot de beste, die ooit door hem geschreven zijn. Ik denk b.v. aan dat gedeelte, dat handelt over de leer van de rechtvaardiging door het geloof, over de betekenis van de goede werken, en over de verhouding van het geloof en de werken.

In de tweede plaats is het geen overwonnen en radicaal verslagen vijand, die *Calvijn* hier bestrijdt, geen vijand, die voor de tegenwoordige kinderen der Reformatie alleen nog maar een spookgestalte uit een doorworsteld verleden is. Nog steeds gaat er van de roomse kerk een kracht der dwaling uit en nog steeds treedt Rome op met dezelfde pretentie als in de dagen, die aan het concilie van Trente voorafgingen. De dwalingen, die het Interim de protestanten wilde opdringen, worden ook heden met even grote overtuiging als volharding van Rome uit in de wereld verkondigd. Weer maakt de roomse kerk zich op om de gehele afvallige wereld voor de paus terug te winnen en het ontbreekt ook heden niet aan „moyenneurs" in de trant van de opstellers van het Interim, die mismoedige zonen der Reformatie met zachte drang en onder schoon klinkende voorwendsels naar Rome willen terugvoeren. Het scherpe requisitoir, dat *Calvijn* hier tegen Rome houdt, kan er veel toe bijdragen, dat de kloof, die ons van haar scheidt, weer duidelijk wordt gezien en dat de gruwel van haar dwaling te scherper onderkend wordt.

En ten slotte leven wij in een tijd, waarin de roep om de eenheid der kerk en om vrede onder de christenen zeker niet minder luid wordt gehoord dan toen deze bladzijden door de grote hervormer werden geschreven.

De verhoudingen liggen tegenwoordig wat de oecumenische vragen betreft zeker anders dan in de dagen van het Interim. Dit neemt echter niet weg, dat de grote waarheid, die door *Calvijn* centraal gesteld werd, ook heden voor elk werkelijk oecumenisch streven normatief behoort te zijn. Wanneer hij er zware nadruk op legt, dat ware eenheid en vrede der kerk alleen mogelijk zijn door de band van het ware geloof en onvoorwaardelijke onderwerping aan het ganse Woord der Schriften, die van *Christus* getuigen, wijst hij daarmee ook nu aan kerk en christenheid het enige kompas aan, waarop zij bij haar oecumenisch streven veilig kunnen varen.

Hetgeen hieronder in vertaling volgt is alleen *Calvijn's* critische bespreking van het Interim, die hij zelf heeft uitgegeven onder de titel „Vera christianae pacificationis et ecclesiae reformandae ratio”.

De daaraan voorafgaande objectieve weergave van de besluiten van het Interim heb ik, omdat de inhoud daarvan ook in de critische bespreking duidelijk genoeg blijkt, weggelaten. Het naschrift, waarin *Calvijn* zich tegen de aanvallen van de Duitse drukker verdedigt, heb ik daarentegen mede opgenomen, omdat het voor de bepaling van zijn leer van de Doop van betekenis is. Wat ten slotte de tekst betreft, die aan deze vertaling ten grondslag ligt, zij meegedeeld, dat zij geheel geschiedde naar de Latijnse uitgave van *Baum, Cunitz* en *Reuss* in het Corpus Reformatorum XXXV, kol. 592—686.

De verdeling in hoofdstukken en de titels der hoofdstukken behoren evenmin als de opschriften boven de verschillende onderdelen der hoofdstukken tot de oorspronkelijke tekst, maar zijn op verzoek van de uitgever door mij aangebracht om het lezen van het boek gemakkelijker te maken.

HOOFDSTUK 1

OVER DE WARE VREDE,
DIE MOET RUSTEN OP DE WAARHEID

Het woord „vrede” — zo zegt *Hilarius*¹⁾, heeft zeker een aangename klank en de eenheid heeft een voortreffelijke naam. Wie echter twijfelt er aan, dat de enige vrede, die in de kerk bestaanbaar is, de vrede van *Christus* is?

Deze uitspraak is stellig waard, dat wij ons haar herinneren, zo dikwijls er sprake is van het tot standbrengen van vrede en eensgezindheid onder de christenen, en vooral wanneer men in zake de leer tot overeenstemming zoekt te komen. Omdat immers godvruchtige en bezonnen mensen een afkeer hebben van onenigheden, en twisten en krakelen zelfs verafschuwen, ligt het voor de hand, dat iedere rede, waarin betoogd wordt, dat deze uit de weg moeten worden geruimd, bij het eerste horen met instemming zal worden ontvangen. En wie, die niet van alle menselijkheid ontbloot is, zal niet volgaarne oor en hart tot luisteren schikken, wanneer er oprecht en ernstig sprake is van het stichten van vrede in de kerk? Ook onder degenen, die slechts een middelmatig gevoel van godsvrucht hebben, wordt er immers niemand gevonden, voor wie het niet een oorzaak van hevige smart en droefheid is, dat het lichaam van *Christus* aan zo verschrikkelijke en huiveringwekkende verscheurdheid ten prooi is gevallen.

Hier staat echter tegenover, dat listige lieden niet zelden onder dit voorwendsel binnensluipen, wanneer zij de zuivere leer van *Christus* willen vervalsen; en daar-

om zal er wel niemand zijn, die ontkent, dat wij met voorzichtigheid moeten onderzoeken van welke soort de vrede is, die ons wordt aangeboden. Gelijk immers *Christus* ons overal het bewaren van de vrede als een eerste plicht op het hart bindt, zo leert Hij ons ook, dat de waarheid van Zijn Evangelie de enige band daarvan is. Daarom moeten wij ons met het woord „eendracht” geen zand in de ogen laten strooien door hen, die ons van de zuivere belijdenis van het Evangelie trachten af te voeren. Wat moeten wij dan doen? Wij moeten zeker naar vrede verlangen en met inspanning van alle krachten daarnaar streven. Beter echter is het dat desnoods de hemel en de aarde ineensstorten, dan dat enige schade aan de godsvrucht de prijs zou zijn, die hiervoor betaald wordt.

Mijn verhandeling is dan ook niet gericht tegen de Turken en de Joden, die de naam van *Christus* geheel begeren uit te roeien, en ook niet tegen de meer consequente aanhangers van de paus, die van ons eisen, dat wij de ware leer openlijk zullen verloochenen, — maar tegen hen, die een soort van bedriegelijke vrede tot stand willen brengen, die ons een halve *Christus* op deze manier laten behouden, dat er intussen geen enkel stuk van Zijn leer overblijft, dat zij niet verduisteren of met de een of andere smet van leugen bezoedelen. En deze kunst om de godsvrucht te verbasteren, prijzen zij — als God het ten minste toelaat — aan onder de naam „reformatie”. Zo is het immers toch? Bedriegen zij ons niet met een schone schijn, met een ijdele belofte van vrede, terwijl zij ons heimelijk wegvoeren van Hem, die de auteur van de vrede is?

Zij zullen echter nooit met zoveel succes kunnen veinzen, dat hun voornemens niet bekend worden. Zonder twijfel koesteren zij de hoop, dat de kerken, die de zuivere leer van *Christus* omhelsd hebben — als zij eenmaal van de rechte weg zijn afgeweken en zich op het een of andere punt hebben laten omkopen — er gemakkelijk toe zullen komen om vervolgens ook het

goede, dat zij nog overgehouden hebben, te laten verloren gaan. En hierin vergissen zij zich stellig niet. Dit immers is de zeer rechtvaardige vorm, waarin de wraak van God zich gewoonlijk openbaart: degenen, die willens en wetens toelaten, dat Zijn heilige waarheid door leugenachtige voorstellingen bezoedeld wordt, worden van het bezit van een zo groot goed geheel en al beroofd. Het geldt hier immers een zaak van zo uitzonderlijke waarde, dat hetgeen naar menselijke schatting het kostbaarste is, te duur betaald wordt, wanneer men het verwerft ten koste van haar allerkleinste vermindering. Ik weet wel, dat goddeloze en onheilige mensen niet met Gods oordeel rekenen, wanneer zij overwegen wat geschieden zal. Dit neemt echter niet weg, dat zij, al kennen zij de oorzaak dan niet, toch een juist oordeel hebben over het gevolg.

Het is echter wonderlijk, dat sommigen zo lichtzinnig — of moet ik zeggen „onzinnig” — zijn, dat zij aan hetgeen door dergelijke lieden gezegd wordt, geloof hechten. Het is mij natuurlijk niet onbekend door welke overwegingen zij zich laten leiden: wanneer zij nu een weinig toegeven, zo redeneren zij, zullen zij later, wanneer zich de gelegenheid voordoet, grotere vorderingen maken. Waar zal echter die gelegenheid, waarmee zij zich vleien, eensklaps vandaan komen? Ik zie nu, dat zij van de weg afwijken. Hetgeen wij dus moeten hopen is niets minder dan dit, dat zij al dwalende hun doel zullen bereiken. Het staat echter veel meer te vrezen, dat God hen zal tegemoet treden om hen voor een zo trouweloze afval te straffen door ook de helft, die zij bewaren, van hen weg te nemen. Welke echter ook de verwachting moge zijn, die zij zich voorspiegelen, zij veroorloven zich te veel, ja meer dan teveel, wanneer zij bij verdrag willen vaststellen in hoeverre de eeuwige en onveranderlijke waarheid Gods moet gelden.

Indien maar de hoofdzaak behouden blijft, zo zeggen zij, kan men verdraagzaamheid betrachten als het andere verloren gaat. En dit zeggen zij dan alsof

Christus zich aan hen had overgegeven om zich door hen naar hun goeddunken te laten verdelen. Ik stem wel toe, dat het van groot belang is, — als de algehele vernieuwing van de leer der godzaligheid niet terstond op één dag tot stand kan worden gebracht —, dat wij althans de voornaamste stukken daarvan ontvangen. Hierbij dient dan echter niet uit het oog te worden verloren, dat wij zonder ophouden moeten blijven streven naar hetgeen er nog aan ontbreekt. Wanneer de Zoon van God ons echter de volledige leer van Zijn Evangelie te genieten heeft gegeven, — welk een schandelijke heiligschennis is het dan om deze bij verdrag zo te verminken, dat wij er slechts een deel van behouden.

Het is echter maar al te waar: wanneer de beslissende strijd om het leven moet worden aanvaard, zijn er slechts weinigen, die weten wat het is om de zaak van *Christus* te verdedigen. Ja, de onbeschaamdheid van deze lieden gaat zelfs zó ver, dat zij verklaren niet van plan te zijn om God roekeloos te verzoeken. Alsof zij zich zonder noodzaak in gevaar begeven, die liever de grootste gevaren willen trotseren dan dat zij ook maar een duimbreed van de leer des levens zouden afwijken.

Waar zijn dan nu die pralende woorden, welke zij nog maar kort geleden deden horen, toen zij het zwaard hadden aangegord? Hoe komt het, dat standvastigheid in de verdediging der waarheid in hun ogen roekeloosheid begint te zijn, zodra zij zien, dat van ons geëist wordt om liever te sterven dan van haar af te wijken?

Laat ons echter, gedachtig aan de vermaning van *Paulus*, voortgaan *Christus* en Zijn Evangelie de eer te geven, hetzij door het leven hetzij door de dood. Laat ons, wat er ook moge geschieden, in onze harten ons vast voornemen om nooit het oor te lenen aan enige vredesvoorwaarden, waarbij de zuivere waarheid Gods en menselijke verzinsels door elkaar worden vermengd. Dit blijve vast staan: wij allen moeten alleen luisteren

naar de stem van de enige Herder; die van vreemden moeten wij wantrouwen, ja, wij moeten weigeren daarnaar te horen.

Hieruit volgt duidelijk, door welke regel wij ons moeten laten leiden bij het beslechten der geschillen. Wij laten ons door vrees voor misnoegen van mensen schrik aanjagen en, om zo te zeggen, de ogen verblinden; ja, er worden zelfs sommigen gevonden, die doordat zij al te voorzichtig willen zijn, in het helderste licht als blinden rondtasten. Anders zouden wij het immers gemakkelijk eens worden over de vraag, welke stukken der leer noodzakelijk zijn om de kerk in stand te houden. Een zuiver oordeel kan men zich echter dan alleen vormen, wanneer de zaak zelf wordt overwogen; daarom komt het mij voor, dat ik lang geen overbodig werk zal doen, wanneer ik een korte opsomming ga geven van die stukken der leer, waarvan niet het minste mag worden prijsgegeven.

HOOFDSTUK 2

OVER DE RECHTVAARDIGING
DOOR HET GELOOF

Het is mij bekend, dat velen deze uitspraak op de lippen bestorven ligt: wanneer de leer der rechtvaardiging uit onverdiende genade maar ongeschonden bewaard blijft, is er geen reden meer om hardnekkig over de andere punten te blijven strijden. Zij die zo spreken, zeggen niet alles, maar toch wel iets. Ik stem volmondig toe, dat wij nimmer een welgefundeerde kennis van onze zaligheid hebben, zonder dat deze bijna de gehele korte inhoud der christelijke leer in haar gevolg met zich meevoert. In de eerste plaats echter merk ik op, — en ik zal dit punt later weer aanroeren —, dat het toch wel heel onbehoorlijk zou zijn om in een korte samenvatting van de christelijke leer de dienst van God, — waarin Zijn eer gelegen is —, niet slechts bij de zaligheid der mensen achter te stellen, maar geheel met stilzwijgen voorbij te gaan. In de tweede plaats maakt het een groot verschil, of men als het ware met één enkel woord verklaart, dat wij door het geloof gerechtvaardigd worden, dan wel in welgekozen bewoordingen van de gehele zaak een uiteenzetting geeft. Ook wanneer het dingen van weinig belang betreft doen allen gewoonlijk ijverig hun best om meningsverschillen te voorkomen, die door een onduidelijke wijze van uitdrukken zouden kunnen ontstaan. Waarom zal men dan, nu een zaak van de allergrootste importantie aan de orde is, niet dezelfde of nog grotere voorzichtigheid in acht nemen?

Wij moeten derhalve, om aan deze mensen gelegenheid te geven om te bewijzen, dat het hun streven is om dit deel der leer, dat over de rechtvaardiging uit genade handelt, ongeschonden te bewaren, allereerst vaststellen, waartoe de mens uit zich zelf in staat is. Goede orde eist immers, dat wij, wanneer wij onderscheid maken tussen de natuur van de mens en de genade Gods, eerst nagaan wat die menselijke natuur heeft van zich zelf. Wanneer nu deze vraag gesteld wordt, staan zekere „bemiddelaars” op, die om door een omhaal van dubbelzinnige woorden de tegenstanders gunstig te stemmen en de godvruchtige zielen te doden, de mens de vrijheid van wil laten behouden, zij het dan ook een vrije wil, die verzwakt en gewond is. Zij zijn natuurlijk vrijgevig met hetgeen aan een ander toebehoort, want zij schrijven op de naam van de mens over, wat een eigenschap was van Gods genade. Nu moet zeker worden toegestemd, dat de mens, ook nu hij onder de tyrannie van de zonde en de satan gevangen gehouden wordt, nog een wil heeft overgehouden. Wie echter denken zij te bevredigen, wanneer zij de trotse klank van het woord „vrijheid” verzachten door er terloops aan toe te voegen, dat deze wil zwak van vermogen is?

Wanneer zij voorts de wijze beschrijven, waarop de rechtvaardigheid verkregen wordt, leren zij, dat God met de mens niet handelt als met een blok hout. Hij trekt hem immers niet tot zich zonder dat hij het zelf wil. Wie ontkent dat? De vraag, waar het op aankomt, is echter deze: waar heeft de menselijke wil, die van nature toch geheel wederspanning en onhandelbaar is, die bereidwilligheid vandaan om zich aan God gehoorzaam te betonen? Ontsporen zij niet terstond in het begin, wanneer zij aan de ene kant de ellende van de mens kleiner voorstellen dan zij is en aan de andere kant de hulp der goddelijke genade verduisteren? Er zijn

immers maar twee mogelijkheden: of het rechte begrip van de rechtvaardiging zal bij ons helemaal niet worden gevonden, of wij zullen ons uitgangspunt hierin moeten nemen, dat het verstand van de mens verblind is, totdat het door de Geest Gods verlicht wordt, dat de wil aan de boosheid is overgeleverd en geheel gedreven en getrokken wordt tot het kwade, totdat hij door diezelfde Geest wordt verbeterd, en dat het vrijwillig aannemen van de genade aan niets anders te danken is dan hieraan, dat God ons, die eerst Hem de rug hadden toegekeerd, weer naar zich toe buigt door het stenen hart in een vlezen hart te veranderen.

Wanneer het er verder om gaat om tot de eigenlijke begripsbepaling van het woord te komen, moet men scherp toezien, dat met de verzoening uit genade, die geheel steunt op de vergeving van zonden, niet tegelijk ook rekening gehouden wordt met de werken. Het is ongetwijfeld waar, dat wij nimmer met God verzoend worden, of wij ontvangen tegelijk inklevende gerechtigheid; deze beide, die niet van elkaar gescheiden kunnen worden, moeten nochtans wel worden onderscheiden. Dit is dan ook het tweede punt, waarop het bij dit onderwerp aankomt: dat wij een vaste grond hebben, waarom God ons rechtvaardigt. Daarom zeggen wij, dat wij door het geloof worden gerechtvaardigd, omdat de gerechtigheid van *Christus* aan ons wordt toegerekend. Indien iemand daar tegenover stelt, dat wij aan de gerechtigheid van *Christus* anders geen deel kunnen hebben dan wanneer wij door Zijn Geest vernieuwd worden, moet dit zeker worden toegestemd; wij ontkennen echter, dat de wedergeboorte, hoedanig zij dan ook moge zijn, de grond zou zijn, waarop de gerechtigheid zou moeten worden gebouwd.

DE ENIGE VASTE GROND DER RECHTVAARDIGING

Wij doen dit niet uit lust om te strijden, of omdat wij van ons gevoelen niet het allerminste willen prijs-

geven. Het is een overweging van het hoogste gewicht, die ons er toe dwingt. Hierbij is immers de rust van het geweten in het geding, die wij geen van allen kunnen missen zonder zeer ellendig, ja bijna verloren te zijn. Ik beweer, dat dit de vraag is waar het op aankomt: waar vinden de gewetens, als het over onze zaligheid gaat, een veilige grond om op te rusten? Wanneer zij door onrust gekweld worden of door twijfel heen en weer geslingerd worden, — zo leert *Paulus* (Rom. 4 : 14) —, is het geloof verijdeld. En hij voegt er aan toe, dat dit noodzakelijk gebeuren moet, zolang zij op de wet hun vertrouwen stellen. Wat volgt hieruit nu? Er blijft geen andere conclusie over dan deze: zullen wij zeker zijn van onze zaligheid, dan moet ook het vertrouwen, dat wij rechtvaardig zijn, op vaste grond steunen. Wanneer ook slechts het allergeeringste deel daarvan zou rusten op de werken, zal het gaan wankelen, omdat het zijn steun ontleent aan een fundament, dat niet stevig genoeg is. Daarom blijft er niets anders over dan dat het op de vergeving der zonden alleen moet steunen.

Dit is toch duidelijk, dat wij niet zonder vrees tot het oordeel Gods kunnen komen dan wanneer wij vast overtuigd zijn, dat Hij ons een Vader is; en dit is onmogelijk, als wij voor Hem niet als rechtvaardigen worden gerekend. Daarom is ons elke toegang tot Hem afgesneden, wanneer wij niet op Zijn vaderlijke goedgunstigheid vertrouwend Hem zonder aarzelen als Vader aanroepen. Wanneer er nu geen enkele mogelijkheid is om gered te worden of zelfs maar om tot God de toevlucht te nemen, als aan het geweten het rustige en vaste vertrouwen ontbreekt, en het geweten op zijn beurt nergens anders rust kan vinden dan in een gerechtigheid, die boven alle twijfel vaststaat, — wie zal er dan aan twijfelen, dat de gehele gerechtigheid, waarop de mens steunen moet, gelegen is in de vergeving der zonden, die uit genade geschiedt? De „bemiddelaars” die verzinnen, dat de inklevende gerechtigheid en de

verdienste van *Christus* samengaan, wanneer er sprake is van de rechtvaardiging van de mens, maken zich dus schuldig aan het geven van een valse voorstelling. Uit een samengaan van deze soort moet noodzakelijk een verschrikkelijke strijd voortkomen, die niet eerder zal eindigen dan als wij elke gedachte aan de werken verbannen en daarvan geen gewag meer maken en onze gerechtigheid niet slechts voor een deel, maar geheel en al en volkomen aan *Christus* ontlenen.

Zij zeggen: God handelt met ons niet naar de gewoonte van een aardse rechter; Hij spreekt niet alleen maar vrij zonder tegelijk ook de ware gerechtigheid te schenken. Daarmee ben ik het eens. Omdat ons echter in hetzelfde ogenblik door *Christus* tweeërlei genade wordt aangebracht, moeten wij naarstig overwegen, waartoe elk van deze beide moet dienen. De vraag, die nu aan de orde is, is deze: waaraan is het te danken, dat wij door God in genade zijn aangenomen? Wanneer men deze echter in deze zin beantwoordt, dat men als oorzaak daarvan behalve de genadige toerekening der gerechtigheid ook de werken in aanmerking laat komen, rijst onmiddellijk een andere vraag, deze n.l.: in hoeverre dragen deze er toe bij om ons de gunst van God te verwerven? Moet het voornaamste deel daarvan worden toegeschreven aan de onverdiende toerekening der gerechtigheid? Of is deze slechts een hulpmiddel van lagere orde?

Wanneer men het vertrouwen, waarmee wij op de zaligheid hopen, op deze wijze tussen twee gronden heen en weer laat slingeren, kan het nooit anders dan wankelmoedig zijn. Waarop komt dit anders neer dan hierop, dat het fundament van de grond af onderste boven wordt gekeerd? Terecht besluit daarom *Paulus* de gerechtigheid des geloofs eenvoudig in de vergeving der zonden, wanneer hij leert, dat deze door David wordt beschreven als hij de mens zaligspreekt, aan wie de zonden niet worden toegerekend (Rom. 4 : 6; Psalm 32 : 1). Die zaligheid, waarvan *David* melding maakt,

Vloet immers zeker voort uit de gerechtigheid. Daaruit volgt dus, dat wij rechtvaardigen zijn, omdat ons de zonden niet worden toegerekend. Vandaar dat ook *Zacharias* in zijn lofzang verklaart, dat wij dan kennis hebben van de zaligheid, als wij de vergeving der zonden hebben leren kennen (Luc. 1 : 77).

Om kort te gaan, laat ons bedenken, dat het hier niet eenvoudig gaat over Gods veelvoudige genade jegens ons, maar over de grond van onze verzoening met Hem, en dat er, indien deze niet als enige grond gesteld wordt, voor die verzoening helemaal geen grond zal zijn. Ook de Schrift immers beveelt ons niet om slechts een deel van onze gerechtigheid te ontlenen aan *Christus*, in dezer voege dat Hij zou aanvullen wat er aan onze werken ontbreekt, maar de apostel betuigt openlijk, dat Hij zelf ons geworden is tot gerechtigheid (1 Cor. 1 : 30). En op een andere plaats verzekert hij, dat wij in Hem rechtvaardig voor God zijn, omdat ons de zonden niet meer worden toegerekend (2 Cor. 5 : 19).

DE WEDERGEBOORTE
MAG VAN DE RECHTVAARDIGING
NIET WORDEN GESCHEIDEN

Natuurlijk betaamt het ons te roemen beide over de rijkdom en verscheidenheid van de goederen des heils, welke wij van *Christus* ontvangen, en wij mogen Zijn ambt en kracht niet beperken tot één soort van gunstbewijs. En wanneer wij zeggen, dat de mensen door de weldaad van *Christus* om niet worden gerechtvaardigd, moeten wij de genade der wedergeboorte niet met stilzwijgen voorbijgaan. Integendeel, angstvallig moeten wij er ons voor wachten om dingen te scheiden, die de Heer voortdurend samenvoegt.

Wat volgt hieruit nu? Dat men de mensen gerust mag leren, dat zij onmogelijk op grond van de verdienste van *Christus* voor rechtvaardigen gerekend kunnen worden zonder dat zij door Zijn Geest vernieuwd worden

tot een heilig leven; en evenzeer, dat allen, in wie de Geest der wedergeboorte niet woont, geen reden hebben om te roemen, dat God hen in genade heeft aangenomen; in één woord, dat niemand door God in genade wordt aangenomen, die niet ook metterdaad een rechtvaardige wordt.

Men dient hier echter wel te onderscheiden, want anders dreigt het gevaar, dat op de ene genadegave zo zware nadruk zal worden gelegd, dat daardoor aan de betekenis van de andere zal worden te kort gedaan. In deze zin moeten de kinderen Gods gevoelen, dat de wedergeboorte voor hen noodzakelijk is, dat zij niettemin weten, dat hun volle gerechtigheid in *Christus* is gelegen. Zij moeten verstaan, dat zij in dezer voege geschapen en verordineerd zijn tot een heilig leven en om ijverig te streven naar goede werken, dat zij nochtans met volle overtuiging des harten alleen op de enige gerechtigheid van *Christus* rusten. Zij moeten de gerechtigheid des levens, die hun geschonken is, op zulk een wijze gebruiken, dat zij daarop als grond voor de rechtvaardiging helemaal geen verwachtingen bouwen, maar naar het oordeel Gods niets anders meebrengen dan het vertrouwen op de gehoorzaamheid van *Christus*.

DE GERECHTIGHEID DER WERKEN RUST OP DE GERECHTIGHEID DES GELOOFS

Opdat er echter een eind kome aan alle onduidelijke en dubbelzinnige voorstellingen is het nodig, dat de gerechtigheid, die wij door het geloof verkrijgen en die ons om niet wordt aangeboden, op deze wijze op de hoogste plaats gesteld worde, dat zij alleen op de voorgrond trede zo dikwijls de gewetens voor de rechterstoel van God worden gedaagd. Het gevolg daarvan zal zijn, dat de gerechtigheid der werken, — van welke aard die in ons ook moge zijn —, zich haar eigen plaats ziet aangewezen, zodat het totaal onmogelijk is, dat zij ooit met deze in conflict zou komen. En omdat de gerechtigheid der werken steunt op de gerechtigheid des

geloofs, is het ook billijk, dat de eerste onder de tweede gesubordineerd worde, opdat de gerechtigheid des geloofs de onbetwiste alleenheerschappij hebbe wanneer het gaat over de zaligheid van de mens. Ongetwijfeld schenkt *Paulus*, wanneer hij over de rechtvaardiging van de mens handelt, alleen maar aandacht aan dit éne punt: op welke grond hij aannemen mag dat God hem genadig gezind is. Hij verwijst ons dan niet naar een hoedanigheid, die ons is ingestort, maar zonder van de werken melding te maken leert hij ons, dat wij onze gerechtigheid buiten ons zelf moeten zoeken. Anders zou er nimmer sprake kunnen zijn van de zekerheid des geloofs, welke hij overal met zo grote nadruk naar voren brengt. En nog veel minder van die tegenstelling tussen de gerechtigheid, die uit het geloof is, en de gerechtigheid, die uit de werken is, waarvan hij spreekt in het tiende hoofdstuk van de brief aan de Romeinen (10 : 3). Daarom moeten wij, — wanneer wij ten minste, (wat al te gevaarlijk zou zijn), met een zo ernstige zaak geen spel willen drijven —, vasthouden aan de eigenlijke betekenis van het woord, omdat deze het rechte begrip van de zaak met zich meebrengt. Indien immers zij, die dit stuk der leer met de windselen van hun verdichtsels omhullen, ons gelijk gaven in de zaak, die in geding is, zou het mij gemakkelijk vallen om de strijd over het woord te laten rusten. Liederen echter, die twee onderling tegenstrijdige soorten van gerechtigheid tegenover elkaar stellen, moeten op geen enkele manier worden verdragen, want zij willen daarmee bewerken, dat de gerechtigheid des mensen niet geheel en al onverdiend zal zijn.

Wij moeten hen ook tegenspreken, wanneer zij komen aandragen met de autoriteit van *Jacobus* en wanneer zij uit de Schriften andere soortgelijke plaatsen bijebrengen, waar het woord „rechtvaardigen” in een andere zin gebruikt wordt, ten einde daarmee hun leer, dat de werken mede bijdragen tot de rechtvaardiging, te bevestigen. *Jacobus* stelt het immers niet zo voor,

dat de mens ook maar voor het allerkleinste deel bij God gerechtigheid verwerft door de verdiensten der werken; hij handelt slechts hierover, dat de waarachtigheid der gerechtigheid door de werken wordt bewezen. Wie echter ontkent, dat ieder mens door de werken toont, wie hij is? Het is echter heel iets anders de mensen van de oprechtheid van uw gezindheid te overtuigen dan bij God de zaligheid te verdienen. Daarom moeten wij, om niet door de verschillende betekenissen die het woord kan hebben in verwarring te worden gebracht, er ons steeds rekenschap van geven of het op een bepaalde plaats gebruikt wordt met betrekking tot God of tot de mensen.

Wij ontkennen overigens niet, dat wij zowel uit hoofde van de heiligheid des levens als op grond van een rein geweten rechtvaardige kinderen Gods worden genoemd. Omdat er echter geen enkel werk is, dat, wanneer het in de weegschaal Gods gewogen wordt, niet gebrekkig bevonden wordt en met onreinheid bezoedeld, — stellen wij op grond daarvan vast, dat, wanneer de werken rechtvaardig worden genoemd, deze gerechtigheid op de uit genade geschonken vergiffenis gegrond is. Hierom dus zijn de gelovigen door de werken rechtvaardig, omdat zij rechtvaardig zijn zonder dat aan de werken enige verdienste wordt toegekend en met die werken in enig opzicht wordt gerekend, want de rechtvaardigheid van de werken is afhankelijk van de rechtvaardigheid des geloofs.

HET LOON DER WERKEN

Hieruit wordt ook duidelijk, hoe wij moeten denken over het loon van de werken. De arbeid der godvruchtigen, die in deze wereld dagelijks met verschillende beloningen wordt vergolden en voor welke in de hemelen de hoogste beloning weggelegd is, is zeker niet ijdel in de Here. Zij echter, die menen, dat aan de goede werken enig loon gegeven wordt, dat hun als het ware rechtens toekomt, vergissen zich wel heel erg. Dit immers is het

uitgangspunt, waartoe wij altijd weer moeten terugkeren: Zoals God verkondigt, dat er geen rechtvaardigheid mogelijk is dan alleen in de volkomen gehoorzaamheid aan de wet, — zo hebben mensen ook niet de minste verdienste, wanneer zij niet alle voorschriften der wet volkomen onderhouden. Al wie immers maar in één kleinigheid in gebreke blijft, staat de eeuwige vervloeking te wachten, als er naar recht met hem wordt gehandeld. Daarom aarzelt *Paulus* niet om van alle beloften, die op voorwaarde van het onderhouden der wet gegeven zijn, te verklaren, dat zij ijdel zijn, zolang die strenge eis niet verzacht is door de weldaad van een belofte, die uit genade wordt gedaan.

Onder een uit genade beloofd loon versta ik niet, — gelijk velen gewoon zijn te doen —, dat God, omdat wij met al het onze verplicht zijn Hem te dienen, zelf uit eigen beweging en met milde hand loon toezegt aan de werken, die Hij volgens Zijn recht van ons eisen kan, — maar ik ben van oordeel, dat wij van een genadige belofte kunnen spreken, omdat het loon dat Hij geeft meer bepaald wordt door de waardering van Zijn eigen vrije genade dan door de waardigheid van de werken zelf. Hoe rijk immers die belofte, waarvan de vervulling aan de voorwaarde van de onderhouding der wet gebonden is, ook zijn mag, — op zichzelf baat zij ons niets, omdat er immers nooit iemand zal worden gevonden, die zijn schuldige plicht behoorlijk volbrengt. Daarom is het nodig, dat zij voortdurend door een nieuwe belofte ondersteund wordt: door deze n.l., dat aan de werken een beloning toekomt, omdat zij God behagen in het licht van de vergeving der zonden. Hieraan is het te danken, dat de gelovigen door de hoop op loon, die voor hen een prikkel moet zijn om zich vol ijver toe te leggen op het doen van goede werken, niet worden bedrogen, — en dat zij toch ook weer niet door een misplaatst vertrouwen opgeblazen worden en in ijdele roem zich verhovaardigen. De eigenlijke grond, waarom de werken loon ontvangen, ligt dus niet hierin,

dat dit loon nauwkeurig beantwoorden moet aan de verdienste en waardigheid der werken, maar daarin, dat het op de genadige aanneming van die werken moet steunen.

BEGRIPSBEPALING VAN HET GELOOF

En verder kunnen wij allerm minst toelaten, dat het geloof zelf, dat de oorzaak der gerechtigheid is, door een onjuiste begripsbepaling niet alleen verduisterd maar geheel verbasterd wordt. Hieraan maken zij zich schuldig, die verzinnen dat het werkelijk bestaat zonder de liefde. Het is een oude leugen der sofisten, dat een geloof dat nog niet gevormd is niettemin een waar geloof is, maar dat het zijn eigenlijke vorm krijgt door de liefde. Daaruit is voorts de dwaling ontstaan, waarin zij leren, dat het geloof een blote en koude kennis zou zijn, die er een verwarde voorstelling van heeft, dat God waarachtig is.

Wij willen geen strijd voeren over woorden. In deze quaestie is echter de zaligheid der mensen in het geding; daarom is een terminologie, die door haar dubbelzinnigheid de gehele leer in duisternis hult, in hoge mate gevaarlijk. Zoals God ons om niet rechtvaardigt door ons de gerechtigheid van *Christus* toe te rekenen, zo worden wij ook uitsluitend door het geloof alleen in het volle bezit van een zo grote weldaad gesteld. Zoals de Zoon van God door de offerande, die Hij in Zijn dood gebracht heeft, onze zonden verzoend heeft, en ons door de toorn des Vaders te stillen de genade verworven heeft, waardoor wij tot kinderen worden aangenomen, en ons nu Zijn gerechtigheid schenkt, — zo nemen wij Hem alleen door het geloof aan om deel te hebben aan al Zijn schatten. Wanneer wij nu niet weten, wat het geloof is, — welke mogelijkheid om de zaligheid te verkrijgen zal er dan voor ons zijn? Degenen echter, die met hun verkapte concessies van de aanhangers van de paus de vrede willen kopen, verklaren, dat het

ware geloof, waardoor de christenen van de ongelovigen onderscheiden worden, kan bestaan zonder de liefde. Zij doen als iemand, die hoog opgeeft van de kwaliteit van de wijn, die in een bepaald vat bewaard wordt, maar die van dat vat de deuvel afslaat, zodat niemand er uit kan tappen.

Ik geloof, dat het nu wel genoegzaam duidelijk is, van hoeveel belang het is voor de integrale handhaving van de leer der rechtvaardiging, dat wij een ondubbelzinnige begripsbepaling van het geloof hebben. En wat het geloof is, kan men stellig voor een deel hieruit opmaken, dat het de rechtvaardiging tot effect heeft. Het rechtvaardigt immers, omdat het teweegbrengt, dat wij *Christus* aannemen, opdat Hij in ons wone en wij Zijn leden zijn. Wanneer het ons nu met de Zoon van God verenigt, kan het dan zonder Zijn Geest zijn? Het zou zeker even dwaas zijn om zoiets te veronderstellen als wanneer iemand zou beweren, dat de ziel van leven verstoken is, daar deze toch zelf het lichaam levend maakt en er beweging en gevoel aan geeft en in één woord het leven van het lichaam is.

Wanneer iemand deze éne waarheid, dat wij door het geloof *Christus* bezitten, vasthoudt, zal hij niet langer blijven kleven aan die onderscheiding tussen een gevormd en een nog niet gevormd geloof. Het geloof, zeg ik, is de onwankelbare zekerheid van het geweten, die *Christus* aangrijpt, gelijk Hij ons door het Evangelie wordt aangeboden. Maar, — is dan het nieuwe leven niet een van de voornaamste gaven, die het ons brengt? Ongetwijfeld, daarom wordt ook gezegd, dat Hij ons tot heiligmaking is gegeven. Het geloof is de wederopstanding der ziel, zoals *Christus* verklaart in deze woorden: „Die in Mij gelooft, zal leven, zelfs al zou hij zijn gestorven” (Joh. 11 : 26). Hoe zou het dan dood zijn, als het levendmakend is? Het geloof is het bewijs, dat wij door God zijn aangenomen tot kinderen. Hoe kunnen mensen echter kinderen Gods zijn, wanneer zij niet door Zijn Geest geregeerd worden? Het geloof

opent ons de toegang tot God. Hoe zou dit geschieden zonder een goed geweten?

VIJF STELLINGEN OVER HET GELOOF

Ook als deze stemmen niet klinken of beginnen te zwijgen, is het echter toch noodzakelijk, dat wij het onderling eens worden over de vraag, wat wij onder het geloof hebben te verstaan, opdat onze vrede wel gefundeerd zij in de eenheid des geloofs. Ik heb echter vroeger reeds gezegd, waartoe ik mij voor het ogenblik wil beperken. Ik wil alleen maar laten zien, hoe weinig zij de leer der rechtvaardiging handhaven, die in hun ijverig streven om de vijanden der waarheid tevreden te stellen een soort van leer uitdenken, die het midden houden wil tussen de opvattingen der beide partijen, maar die in werkelijkheid tussen hemel en aarde zweeft. Daarom blijf ik nu bij dit onderwerp.

En dan verklaar ik, dat wij met betrekking tot het geloof — in zoverre het zich richt op de verwerving van de rechtvaardigheid voor God — moeten vasthouden aan deze vijf punten: In de eerste plaats is het een vaste overtuiging, waarmee wij het Woord, dat door de profeten en apostelen gebracht is, aannemen als de waarheid, die van God afkomstig is. In de tweede plaats let het in het Woord Gods in het bijzonder op de uit genade gegeven beloften en met name op *Christus*, die daarvan het onderpand en het fundament is, zodat wij rust vindend in de vaderlijke gunst van God een zekere hoop op de eeuwige zaligheid durven koesteren. In de derde plaats is dit geloof niet maar een blote kennis, die ronddwarrelt in het bewustzijn, maar het brengt ook een levend verlangen met zich mee, dat woont in het hart. In de vierde plaats vindt dit geloof zijn oorsprong niet in de scherpzinnigheid van het menselijk verstand of in een eigen aandoening van het hart, maar het is een heel bijzonder werk des Heiligen Geestes, die alleen de verstanden verlichten en de harten verzegelen kan. En ten slotte ervaren niet alle mensen

zonder onderscheid deze krachtige werking van de Heilige Geest, maar alleen zij, die verordineerd zijn tot het leven.

De eerste stelling, die wij geponeerd hebben, behoeft met geen enkele bewijplaats te worden gestaafd, omdat haar waarheid door allen erkend wordt. En ook wanneer wij de tweede gaan bewijzen, is het minder nodig om ijverig bewijplaatsen bij elkaar te brengen als wel om de lezer op te wekken om zich nauwkeurig reken-schap te geven van die, welke overal in de Schrift worden gevonden. Zij zijn immers bijna niet te tellen en wij moeten ons best doen om niet te uitvoerig te worden.

Wanneer *Paulus* het Evangelie onderscheidt van de wet, noemt hij het „de leer des geloofs” (Rom. 10 : 6). En op een andere plaats leert hij, dat „daarin de rechtvaardigheid Gods wordt geopenbaard, uit geloof tot geloof” (Rom. 1 : 17). En weer op een andere plaats zegt hij: „daarom is het uit geloof, opdat het zou zijn naar genade, opdat de belofte vast zij” (Rom. 4 : 16). En als hij schrijft, dat het Evangelie gepredikt wordt „tot gehoorzaamheid des geloofs” (Rom. 1 : 5), heeft dat op dezelfde zaak betrekking. En als hij leert, dat het Evangelie niet uit de wet is maar uit de belofte, besluit hij onmiddellijk daarna, dat de belofte uit het geloof gegeven wordt (Galat. 3 : 22). Duidelijk wordt in deze woorden het onderling verband aangewezen tussen het geloof en de beloften, die God uit genade geeft. Hieruit trekt hij dan de conclusie, dat het geloof alleen in *Christus* rust, aangezien „in Hem alle beloften Gods ja zijn en amen” (2 Cor. 1 : 20). „Want alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft, niet verloren ga” (Joh. 3 : 16). Het is niet zonder reden, dat deze uitspraak zo menigmaal wordt herhaald. Daarom zegt *Paulus*, als hij op een andere plaats roemt over het licht van het Evangelie, dat daarin de heer-

lijkheid Gods schijnt in het aangezicht van *Jezus Christus* (2 Cor. 4 : 6). Het is evenmin toevallig, dat er, zo dikwijls als de Schrift van het geloof melding maakt, bij wijze van nadere verklaring aan toegevoegd wordt: in *Christus*. Die uitdrukking geeft immers te kennen, — wat breder uiteengezet wordt in het derde hoofdstuk van de brief aan de Romeinen (vs 24) —, dat *Christus* is voorgesteld als Verzoener, opdat wij door tussenkomst van Zijn bloed door middel van het geloof door de genade Gods om niet zouden worden gerechtvaardigd. En ditzelfde bevestigt hij later op vele plaatsen. En hij bedoelt weer hetzelfde als hij aan de Galaten schrijft (hfd. 3 : 16), dat de beloften slechts in één zaad, n.l. in *Christus*, rechtsgeldigheid gehad hebben. In dezelfde zin verklaart hij zowel aan de Efeziërs als aan de Filippenzen het geloof als de kennis van de Zoon van God, en hij sluit daarbij ook de gehele wijsheid der godvruchtigen in (Ef. 4 : 13; Filipp. 3 : 8). En zo zegt hij ook elders, dat er niets is, dat hij uitnemender acht, en hij beroemt er zich op, dat hij *Jezus Christus* heeft gepredikt, op wie als het ware de hoofdinhoud van het Evangelie rust (1 Cor. 2 : 2).

En wat verder onze stelling betreft, dat uit het geloof het vertrouwen wordt geboren, dat God ons liefheeft, — deze wordt meer dan genoeg bewezen door het getuigenis, dat wij vinden in het vijfde hoofdstuk van de brief aan de Romeinen (vs 11), waar *Paulus* leert, dat onze gewetens gerust zijn, zodat wij durven roemen in de hoop op het eeuwige leven. En te voren had hij gezegd, dat wij door het geloof erfgenamen zijn, zodat wij niet door vrees en twijfel heen en weer worden geslingerd (Rom. 4 : 16). Op grond van deze uitspraken staat het vast, dat er een welgefundeerde zekerheid geëist wordt. In dezelfde zin schrijft hij aan de Efeziërs (hfd. 3 : 12), dat wij door *Christus* de vrijmoedigheid hebben en de toegang tot de Vader met vertrouwen door het geloof in Hem. En ook *Johannes* zegt niet,

dat wij vermoeden, maar dat wij weten, dat wij kinderen Gods zijn, hoewel dit nog niet duidelijk aan de dag treedt (1 Joh. 3 : 2). Wij kunnen daarom gerust vaststellen, dat iemand, aan wie dit onbekend is, er helemaal niets van weet, wat het wezen van het geloof is.

Wanneer dit nu voldoende vaststaat, is het verder duidelijk, dat het geloof altijd gepaard gaat met een ernstige gemoedsbeweging. Indien dat het geval niet ware, zou *Paulus* ons niet bevelen om in *Christus* wortel te schieten en in Hem door het geloof te worden gebouwd (Col. 2 : 7); dan zou ook het geloof zelf niet de naam „gehoorzaamheid” dragen (Rom. 1 : 5); en dan zou het nog veel minder de overwinning worden genoemd, waardoor wij de wereld overwinnen (1 Joh. 5 : 4). En het is dan ook zeker, dat *Paulus*, wanneer hij schrijft, dat men met het hart gelooft tot rechtvaardigheid (Rom. 10 : 10), het geloof niet laat zetelen in het verstand, maar te kennen geeft, dat het geheel en al geworteld is in de ziel des mensen.

Ik zal nu niet stilstaan bij die schone benamingen voor het geloof, waarvan ik hierboven melding heb gemaakt, — dat het het leven der ziel is, dat *Christus* door het geloof in ons woont, dat het de weg is, waarlangs wij tot de zaligheid moeten komen, en dergelijke —, die daarvoor in geen enkel opzicht gepast zouden zijn, wanneer het geloof alleen maar in kennis bestond. Hierop heeft ook *Paulus* op een andere plaats het oog, als hij zegt, dat wij het aangezicht Gods in de spiegel van het Evangelie aanschouwende naar het beeld daarvan veranderd worden van heerlijkheid tot heerlijkheid (2 Cor. 3 : 18). Een kennis, die ons zo verandert naar het evenbeeld Gods, moet toch wel een levende en krachtdadige kennis zijn.

Dat het geloof tot stand komt door goddelijke verlichting, bevestigt de Schrift met tal van getuigenissen, zo dikwijls zij van het menselijk verstand oordeelt, dat het verblind is. Het zou ons echter veel te lang ophouden

wanneer wij al die plaatsen gingen opsommen; daarom zal ik slechts enkele aanstippen, welke mij het eerst in de gedachten komen.

In het eerste en tweede hoofdstuk van de brief aan de Corinthiërs is het gehele betoog van *Paulus* hierop gericht, dat hij wil aantonen, dat het menselijk verstand in zijn stompzinnigheid niets vermag, wanneer het er op aankomt om de verborgenheden Gods te verstaan. Daarom zijn degenen, die tot haar doordringen, niet uit de wil des mensen, noch uit de wil des vlees, maar uit God geboren (Joh. 1 : 13). Het zijn immers niet vlees en bloed, die deze openbaren, maar de Vader, die in de hemelen is (Matth. 16 : 17).

Daarom bidt *Paulus*, dat God de Efeziërs de ogen des verstands moge openen, en dat Hij hun de Geest der wijsheid en der openbaring moge geven om Hem te kennen, opdat zij in staat zullen zijn om te verstaan, waarin zijn roeping bestaat (Ef. 1 : 17, 18). En dit doet hij met recht, daar immers — gelijk hij er later aan toevoegt — de liefde van *Christus*, tot welke wij geroepen worden, de kennis te boven gaat (Ef. 3 : 19). Hieruit volgt hetgeen hij elders verzekert, dat het ons gegeven wordt om te geloven (Filipp. 1 : 29); en dat de mensen niets kunnen aannemen, tenzij het hun uit de hemel gegeven is (Joh. 3 : 27), en dat niemand tot *Christus* komt dan die door de Vader wordt getrokken (Joh. 6 : 44).

Hier komt verder bij, dat wij, — als wij het menselijk hart onderzoeken —, ontdekken, dat het niet slechts tot wantrouwen geneigd is, maar dat het door al de genegenheden van zijn natuur daartoe gedreven wordt. En daarom is het noodzakelijk, dat ook in dit opzicht de Geest Gods ons te hulp kome, en dat Hij ons tot een onderpand en een zegel zij. Hij is het, die ons de mond opent, zodat wij zonder vrees God als onze Vader durven aanroepen (Rom. 8 : 15; Galat. 4 : 6), die met het bloed van *Christus* onze zielen besproeit (1 Petr. 1 : 2), die ons zeker maakt van Zijn genade, die onze harten geheel

vervult met de liefde Gods (Rom. 5 : 6), zodat wij zonder vrees roemen, dat wij Zijn kinderen zijn, — die ten slotte ons leidt in alle waarheid (Joh. 16 : 13) met deze bedoeling, dat wij zullen weten, wat ons door God in genade geschonken is (1 Cor. 2 : 12).

De laatste stelling, die ik geponeerd heb, is ontleend aan *Lucas*, die verhaalt, dat de leer, welke door *Paulus* verkondigd is, door zovelen gelovig is aangenomen als verordineerd waren tot het leven (Hand. 13 : 48). En het is zeker waar, dat God, die allen zonder onderscheid nodigt door de uitwendige prediking, hierdoor alleen Zijn uitverkorenen van de verworpenen onderscheidt, dat Hij de laatsten, hoewel het licht hen bestraalt, als blinden laat dwalen, maar de eersten nieuwe ogen schenkt, opdat zij zien, en dat Hij hun harten neigt tot de gehoorzaamheid aan Zijn Woord. Zijn verborgen verkiezing maakt Hij dus openbaar door de krachtdadige roeping.

Hij roept ons, zegt *Paulus*, gelijk Hij ons heeft uitverkoren in Zijn Zoon vóór de schepping van de wereld (Ef. 1 : 4). En op een andere plaats: „Wij zijn Zijn maaksel, geschapen als wij zijn in *Christus* tot het doen van goede werken, die Hij te voren bereid heeft, opdat wij daarin zouden wandelen” (Ef. 2 : 10).

Er is alle reden om op deze waarheid nadruk te leggen, omdat de mensen met een overmoed, die de grenzen der betamelijkheid verre overschrijdt, aan zich trekken wat alleen aan God behoorde te worden toegeschreven. Tegenover deze hoogmoedige pretentie stelt nu God de aanneming, waardoor Hij ons uit genade tot Zijn kinderen aanneemt, een aanneming, die de grond waarop zij ons roept, alleen heeft in zich zelf, en die daarom het enige is, waardoor Hij ons van de verworpenen onderscheidt. Dit staat vast, dat wij God nooit voorkomen, maar dat Hij ons zoekt als schapen, die dwalen en verloren zijn.

Wanneer ik gesproken heb van een krachtdadige roeping, moet dit voorts zo worden opgevat, dat ons niet

alleen maar de genade Gods wordt aangeboden, maar dat ook de wil om deze te aanvaarden in ons wordt geschapen. Hierin zijn de uitverkorenen en de verworpenen namelijk onderscheiden, dat God, hoewel Hij beiden door de stem van een mens toespreekt, alleen de eersten persoonlijk door Zijn Geest innerlijk onderwijst. De dienst, die door mensen verricht wordt, geschiedt aan beide groepen gemeenschappelijk; de inwendige genade van de Geest echter is het bijzondere voorrecht der uitverkorenen. Hierop ziet de uitspraak van *Christus*: „Een ieder, die het van de Vader gehoord en geleerd heeft, komt tot Mij” (Joh. 6 : 45).

Indien dit alles niet beschouwd zal worden als een stuk der leer, waarvan de waarheid onbetwistbaar vaststaat, kunnen wij wel zo nu en dan op de manier van de vogels snateren, dat wij door het geloof gerechtvaardigd worden, maar zullen wij de rechtvaardiging zelf nooit behouden. Steelsgewijze van het enige fundament der zaligheid te worden verwijderd, is waarlijk niet beter dan daarvan openlijk te worden afgeworpen.

HOOFDSTUK 3

OVER SCHULDBELIJDENIS EN BOETE

DE ROOMSE BIECHTPRACTIJK

Er zijn echter ook nog andere punten, waarop zij, die onder het masker van „bemiddelaars” optreden, dit stuk der leer boosaardig in zijn tegendeel veranderen, terwijl zij zich met hun woorden als verdedigers daarvan aandienen. Zij verzinnen namelijk, dat het om vergeving te verkrijgen noodzakelijk is de zonden te belijden. Aan wie echter bevelen zij ons die belijdenis te doen? Niet aan God, maar aan de priesters. Is het niet meer dan onbeschaamd om de naam van de rechtvaardiging uit vrije genade als een dekmantel te gebruiken, wanneer aan de gewetens deze dwang wordt opgelegd? Om de gewetens van de vrees voor de eeuwige dood te bevrijden, moet zelfs aan Gods eigen wet haar vordering worden ontzegd, opdat zij hen niet binde door haar vervloeking. Wat staat ons dan te doen, als zij verward worden in de strikken van nieuwe wetten, die hen nog steviger moeten binden? De Schrift verzekert ons, dat wij niet gerechtvaardigd worden, omdat wij de wet volbrengen, maar omdat wij rusten op het offer van *Christus*, waardoor onze zonden verzoend zijn. Het is derhalve niet de onderhouding van de wet, doch de vergeving van de overtredingen, die ons rechtvaardigt. Wanneer nu echter de vergeving der zonden, die ons van alle banden losmaakt, zelf wordt gebonden aan een conditie, — worden dan de gewetens niet van alle zekerheid des heils beroofd? Zij beloven ons de vergeving der zonden, maar zij doen dat op deze voor-

waarde, dat wij ze in het oor van de priester moeten hebben beleden. Wat is dit echter anders, zo vraag ik, dan dat de uitspraak van de goddelijke wet onder het juk van een menselijke wet gebracht wordt, en dat om zo te zeggen, aan de staf waarmee de vrijlating geproclameerd wordt, slavendienst wordt opgelegd? Op deze manier verordenen de wetgevers van deze soort immers, dat de vergeving der zonden, die ons vrijmaakt, zelf niet vrij zal zijn.

Zij, die aan de mensen een zo grote macht toekennen, dat de vergeving der zonden van hun beslissing afhankelijk wordt gemaakt, doen bovendien God een gruwelijk onrecht aan. Hierom voornamelijk, omdat dit een recht is, dat God bij de profeet in zo strenge woorden opeist voor zich zelf. „Ik ben het, Ik ben het”, zo zegt Hij, „die Uw overtredingen uitdelg” (Jes. 43 : 25).

Wat volgt hieruit nu? Legt God soms zelf, wanneer Hij ons deze weldaad aanbiedt, de verplichting op om te biechten? Of schrijft *Christus*, tot wiens eigenlijk ambt en opdracht dit in de eerste plaats behoort, soms iets dergelijks voor bij de vergeving der zonden? Dat lezen wij toch nergens. Is het dan niet een vermetelheid, die erger is dan heiligschennis, wanneer er nu mensen opstaan, die de handen slaan aan *Christus* met de bedoeling om Zijn genade aan banden te leggen? En wanneer wij aan mensen een zo groot recht toekennen, dat zij bevoegd geacht worden om wetten te dicteren aan de genade, waardoor wij met God verzoend worden, — komt dan een dergelijke ondankbaarheid niet neer op het versmaden van de genadegift van *Christus*? Dit kan toch zeker niemand ontkennen zonder zich schuldig te maken aan schaamteloosheid.

Als ellendigen nemen wij allen, zoals noodzakelijk is, de toevlucht tot de vergeving der zonden als tot het enige veilige toevluchtsoord. Een zekere weg wordt ons door de Zoon van God gewezen. De rechte wijze om een zo groot goed deelachtig te worden wordt ons bekend gemaakt. En zie, daar treedt plotseling een sterfelijk

mens tussenbeide en waagt het de toegang te versperren. Hij laat ons de deur zien, die hij toegesloten heeft, en duldt niet, dat zij op een andere manier dan met de sleutel der biecht wordt ontsloten. Erkennen dan zij, die onder het juk van deze tyrannie zich buigen, *Christus* nog als de enige auteur der gerechtigheid? Ontroven zij Hem niet veel meer een deel van Zijn eer om dat over te dragen op een ander? En is dat nog een rechtvaardigheid uit genade geschonken, die op deze manier wordt gekocht?

Daar echter de godvruchtige zielen tot dusver wel door ervaring geleerd hebben, van welk een wrede marteling zij het slachtoffer worden, wanneer zij tot een schuldbelijdenis van deze soort worden gedwongen, — denken de huichelachtige „bemiddelaars” een middenweg uit om hen op een minder pijnlijke manier ter dood te brengen. Zij zeggen namelijk, dat men aan de ene kant de eis om te biechten niet al te gemakkelijk moet opvatten, maar dat men hem aan de andere kant ook weer niet te strak moet aansnoeren. Daarmee schijnen wij iets te zijn gevorderd, omdat er van dat angstige opsommen van de zonden iets wordt afgedaan. Het is echter duidelijk, dat dit niets te betekenen heeft; want als wij aannemen, dat God alleen maar van diegenen de zonden vergeeft, die hun zonden aan de priester hebben beleden, — wie zal dan bij deze biecht ook maar het allermiste mogen weglaten? Zullen wij niet steeds het gevaar lopen, dat iets, dat wij hebben vergeten, door God weer in het gericht zal worden gebracht? De vrede van het geweten, zonder welke er in het geheel geen zaligheid is, is alleen dan aanwezig, wanneer het geloof in de vrijspraak boven alle twijfel vast staat. Wanneer het noodzakelijk is, dat iemand eerst biecht voor hij kan worden vrijgesproken, staat het niet aan een mens om uit te maken, hoever deze noodzakelijkheid gaat. Daarom blijft er niets over dan om in voortdurende onrust en langzame kwelling te verkeren en zich te verliezen op kronkelende doolwegen, en daardoor wordt de ziel even-

goed omgebracht als wanneer zij openlijk zou worden vermoord. Onze „bemiddelaars” zijn tevreden, wanneer de zonden worden opgebiecht, welke iemand, die ernstig nadenkt en zich zelf onderzoekt, in de gedachten komen. Maar wat is dit anders dan het vergif met een druppel honing bestrijken, opdat het zich bij het eerste proeven minder door zijn smaak zal verraden? Indien er immers aan de rechte nauwgezetheid maar iets zal hebben ontbroken, zal de zondaar hierin blijven steken, ja, dan zal de gehele belofte aan het wankelen worden gebracht en ten slotte de ene afgrond de andere achter zich aanslepen. Wanneer de kennis der zaligheid hierin bestaat, dat wij met een gerust gemoed rusten in de vergeving der zonden, werpt ieder, die vrijwillig zijn hoofd in deze strop steekt, willens en wetens zijn zaligheid weg.

HET ONSCHRIFTUURLIJKE KARAKTER VAN DE ROOMSE BIECHT

Dat men voorts deze goddeloze tyrannie tracht te dekken met de autoriteit van *Christus*, getuigt zowel van onbeschaamdheid als van boosaardigheid. Hun grove onkunde in aanmerking nemend, kon men het vroeger de theoloogjes van de Sorbonne vergeven, wanneer zij de Schrift op een geheel verkeerde manier verdraaiden. Tegenwoordig echter, nu wij ons in zoveel licht mogen verheugen, zijn wij niet verplicht om deze zelfde verontschuldiging te laten gelden. De „bemiddelaars” wijzen er nu op, dat aan de apostelen macht is gegeven om te binden en te ontbinden. En zij voegen er vervolgens aan toe, dat deze niet kan worden uitgeoefend, wanneer degene, die met haar bekleed is, niet weet of hij binden of ontbinden moet. En daaruit leiden zij dan af, dat de opsomming der afzonderlijke zonden nodig is.

Moet ik nu werkelijk een zo kinderachtig argument, dat reeds zovele malen door ons weerlegd is, opnieuw gaan overwegen? Wanneer aan de apostelen de macht om te binden en te ontbinden wordt gegeven, staat het

toch vast, dat door deze eervolle opdracht op de kracht en de uitwerking van het Evangelie roemend wordt gewezen. Het is immers van het hoogste belang, dat wij weten, dat de vrijspraak, die ons door mensenvoord gebodschapt wordt, rechtsgeldig is bij God. Laten wij bedenken, dat het sterfelijke mensen zijn, die ons verzekeren, dat wij van het oordeel van de eeuwige dood verlost zijn. Zelfs de engelen zouden niet in staat zijn om het bewijs te leveren van de waarachtigheid van een zo geweldige zaak. Wat zou er dan van ons worden, wanneer de Zoon van God niet zelf Zijn autoriteit deed gelden om de betrouwbaarheid van Zijn bevel te bekrachtigen? Verder wordt alle twijfel, die hierover zou kunnen bestaan, weggenomen door de wijze waarop dit bevel is uitgevoerd. De apostelen hebben immers hun ambt om te binden en te ontbinden niet uitgeoefend door het aanhoren van schuldbelijdenissen, maar door de prediking van het Evangelie. Het is ook bekend, dat in de betere eeuwen, in de bloeiperiode van de christelijke religie, de gewoonte om te biechten óf onbekend óf niet zo algemeen aanvaard is geweest. Het is zeker niet vatbaar voor bestrijding, dat de kerk gedurende een gehele periode van duizend en nog meer jaren is vrij geweest van deze wet, die de nieuwe „bemiddelaars” ons willen opdringen als een, die er altijd zou zijn geweest en die tegelijk met het Evangelie zou zijn geboren. Indien de kennis, die zij verzinnen, noodzakelijk is en niemand de zonden kan vergeven, die deze niet eerst gehoord heeft, dan moet niet alleen van allerlei zeer uitnemende herders der kerk, maar ook van de apostelen zelf, ja, wat meer is, van de Meester en Heer van allen, verklaard worden, dat zij zich aan roekeloosheid hebben schuldig gemaakt, want zij allen zijn onbekend met de gewoonte om te biechten en zij hebben het toch gewaagd om te binden en te ontbinden.

Het is mij bekend, dat deze soort mensen zich de vrijheid veroorloven om alle mogelijke dingen voor te

schrijven, wanneer er zich maar enige schijn van nuttigheid voordoet. De reden, waarom zij zo sterk ijveren voor de biecht, is dan ook hierin gelegen, dat zij de wereld aan zich willen onderwerpen, opdat deze haar gehoorzaam zij. En zo voeren zij dan vele gronden aan om staande te houden, dat de biecht een hoogst nuttige instelling is. En dat is zij ook zeker, als wij onder nuttig verstaan, wat voor hen zelf persoonlijk voordeel oplevert.

Wanneer zij echter alles gezegd hebben, is daaronder niets dat meer indruk maakt dan het argument, dat de goddelozen daardoor gedwongen worden om eenmaal per jaar te blozen van schaamte. Ja, zeker, dan zijn wij werkelijk een heel eind gevorderd, als de schaamte voor de mensen bij ons meer uitwerking heeft dan de eerbied voor God en de engelen. De ervaring, die de beste leermeesteres is, leert trouwens ook, dat dit door en door onwaar is. Zij ontlene daaraan immers alleen maar een reden om met te groter schaamteloosheid zich aan losbandigheid over te geven, omdat zij er op vertrouwen, dat zij buiten gevaar zijn, zodra zij zich van de last, die hen innerlijk bezwaart, ontdaan hebben in het oor van de priester. Alsof zij de rechterstoel van God zouden kunnen ontvluchten door het oordeel te geven in de handen van mensen. In één woord: zij doen precies als de dronkaards, die door te braken zich gelegenheid verschaffen om zich een nieuwe roes te drinken.

Hoeveel echter is er niet, dat wij van de andere zijde daartegen zouden kunnen aanvoeren? Is het niet een bekend feit, dat uit deze Lerna ²⁾ talloze soorten van kwaad voortkomen? Al zouden wij echter toegeven, dat het waar is wat zij beweren, dan moet dit toch niet zo hoog worden aangeslagen, dat hiervoor de gewetens in slavernij mogen worden gebracht, en dat de genade van *Christus* mag worden te schande gemaakt en dat het geloof mag worden onderdrukt. Al zou het het aller-grootste voordeel opleveren om de mensen te dwingen hun zonden te biechten, dan zou het toch noch geoor-

loofd noch nuttig zijn om dit bedriegelijk voor te stellen als iets, dat voor de zaligheid noodzakelijk is. De gewetens kunnen door de banden van dergelijke wetten immers niet gebonden worden zonder dat zij aan worging worden prijsgegeven. Laat ons daarom deze alle vaneenscheuren en laat ons leren om al onze zinnen alleen gebonden te hebben aan de beloften van de barmhartigheid, die uit genade wordt bewezen.

DE ZOGENAAMDE SATISFACTORISCHE WERKEN

Evenmin behoort er gesproken te worden van voldoening aanbrengeende werken, wanneer er gehandeld wordt over de geestelijke rechtbank van het geweten. De voldoening die *Christus* gegeven heeft, is immers een enige voldoening: zij bevrijdt ons niet alleen van de schuld en het oordeel van de eeuwige dood, maar is ook de prijs, die betaald is om ons van de tijdelijke straffen te verlossen. De onderscheiding, dat de eeuwige straf wordt weggenomen door de genade, welke *Christus* verworven heeft, maar de tijdelijke door onze eigen satisfactorische werken, heeft op het eerste horen stellig iets, dat ons toespreekt. Dit verdwijnt echter geheel en al, wanneer men de zaak nader beschouwt.

In de eerste plaats is deze voorstelling in strijd met het getuigenis van al de profeten, die de verlossing van de straffen overal toeschrijven aan de barmhartigheid Gods. En van hetgeen God om niet geeft, daarvan staat het toch vast, dat het door ons niet verdiend wordt. En voorzeker, wanneer de profeet aan God deze woorden in de mond legt: „Ik zal het doen om mijnentwil, niet om uwentwil”, gaat het over de kwijtschelding van de tijdelijke straf. (Ezech. 20 : 44; 36 : 22). Ja, bijna even dikwijls als zij tot God de toevlucht nemen om te bidden om genadige vergeving, smeken zij ook om verlossing van de uitwendige rampen, die de tekenen zijn van Zijn toorn. En wanneer God ons aanneemt in genade, belooft Hij tevens, dat Hij een einde zal maken aan de rampen. Om kort te gaan: de straf is het gevolg van de schuld zoals

de vrucht voortkomt uit de boom; wanneer daarom doordat de schuld wordt kwijt gescholden de wortel als het ware verdwenen is, verdwijnt ook de straf.

Het is wel waar, dat het beste middel, dat mensen kunnen aanwenden om te voorkomen, dat zij door God geoordeeld zullen worden, hierin gelegen is, dat zij zich zelf oordelen, gelijk *Paulus* getuigt (1 Cor. 11 : 31). Dit moet evenwel niet zo worden opgevat, dat zij Hem door van hun zijde met zoiets als een schadeloosstelling te komen aandragen zouden verzoenen. Integendeel, aangezien God, wanneer Hij ons straft, dit met geen andere bedoeling doet dan om ons daardoor tot boetvaardigheid te dwingen, is het niet vreemd, dat van de zondaar, die zich vrijwillig bekeert, gezegd wordt, dat hij de straf tracht te voorkomen. De hemelse Vader nodigt ons eerst door woorden, voor Hij de hand opheft om te slaan. Indien zich bij ons een vrijwillige bekering vertoont, heeft Hij bereikt, wat Hij bereiken wilde. Dan is er ook geen reden om te straffen meer aanwezig. En ten slotte: de straffen, die aan de gelovigen worden opgelegd, hebben betrekking op de toekomstige tijd; daarom moet het ook degene, die deze begeert af te wenden, er niet om te doen zijn om door de een of andere vorm van genoegdoening hetgeen hij misdreven heeft uit te delgen; zijn streven moet hierop gericht zijn, dat de mens door zich op alle mogelijke manieren te oefenen in ootmoed en ware boetvaardigheid zelf optrede als wreker van zijn eigen zonde, opdat hij God als wreker niet lere kennen. Wie door God met verschoning wil worden behandeld, moet zich zelf niet verschonen, noch bij zich zelf iets door de vingers zien. Wie door God wil worden verhoogd, moet zichzelf vernederen. Met een vergelding, waardoor wij van onze kant God genoegdoening zouden geven, heeft dit alles echter niets te maken. Degenen immers, die op deze wijze zichzelf straffen opleggen om het oordeel Gods te voorkomen, nemen niettemin als vaststaand aan, dat voor hen in de offerande van *Christus* niet alleen de verzoening van de schuld gelegen is, maar ook de

kwijtschelding van alle mogelijke straffen, welke zij verdiend hebben. En verder spelen genoegdoeningen als die, welke de kerk pleegt op te leggen, — omdat zij meer als waarschuwend voorbeeld moeten dienen —, wel een rol bij de handhaving van de staatkundige orde, maar zij zijn geen hulpmiddelen bij de verwerving van de geestelijke gerechtigheid.

HOOFDSTUK 4

OVER DE DIENST VAN GOD

WAAROM GEEN CONCESSIONS?

Zij, die van deze leer ook maar het allerminste laten vallen, zullen nooit met zulke schone voorwendsels komen, of het zal toch openbaar worden, dat zij dodelijke hinderlagen leggen aan de zaligheid der mensen. En wanneer wij in gebreke blijven om voor deze op onze hoede te zijn, zullen wij later tevergeefs zuchten, dat wij de zaligheid verloren hebben, want wij hebben haar zelf vrijwillig aan de satan en zijn handlangers in handen gespeeld. Laat ons daarom oppassen om niet onder de bekoring te komen van die leuzen, waarmee men ons als met een sirenegezing betoveren wil, als b.v.: „Dit is van weinig belang”, en: „Daarvan zullen door een gepaste verklaring de scherpe kanten wel worden afgeslepen”, of: „Dit kan gemakkelijk blijven rusten”, of: „Dit kunnen wij zonder veel gevaar toegeven”. Laten wij liever luisteren naar *Christus*, die ons vermaant: „Wandelt, terwijl gij het licht hebt” (Joh. 12 : 35). Indien wij namelijk toelaten, dat enige wolkjes voor het heldere licht geschoven worden, zal de duisternis ons sneller overvallen dan wij denken. Er is maar één deur, waardoor wij moeten ingaan tot het eeuwige leven; en er is slechts één weg, waarlangs wij tot haar moeten komen. De minste afwijking van deze is een doolweg, die overhelt naar de dood.

Hier komt bij, dat tegelijk de eer van *Christus* wordt aangerand door haar als het ware op bedekte manier te ondermijnen. Hij heeft immers gewild, dat deze zo nauw

met onze zaligheid zou zijn verbonden, dat iemand, die aan de ene te kort doet, noodzakelijk ook aan de andere geweld pleegt. Door de leer, dat wij uit onverdiende genade gerechtvaardigd worden, te handhaven, moeten wij daarom niet alleen bewijzen hoe dierbaar ons onze zaligheid is, maar ook op welke hoge prijs wij de eer van *Christus* stellen. En daaruit blijkt op welk een verfoeilijke ondergang de trouweloze „bemiddelaars” voor ons aansturen, die door hun bedriegelijke voorstellingen er ons toe willen brengen, om niet alleen verraad te plegen aan onze eigen zaligheid, maar ook ondankbaar te worden tegenover de Zoon van God.

Al zouden wij echter toegeven, dat de waarheid, dat de mens alleen door het geloof gerechtvaardigd wordt, ons ongeschonden wordt overgelaten, — dan klemt nog de vraag, hoe naar het oordeel van hen, die ons niets anders dan dit ene willen laten behouden, gehandeld moet worden met de dienst van God. Is dat voor hen een zo onbeduidende zaak, dat de vrede der kerk daardoor geen uitstel mag lijden? Dan verklaar ik daartegenover, dat zij hoger gesteld moet worden dan de zaligheid der mensen en der engelen. Daarom hebben zij, die niet alleen met achteruitzetting, maar zelfs met volkomen terzijdelaten van de dienst van God, alleen maar op dat andere leerstuk nadruk leggen, nog niet geleerd, wat de religie eigenlijk is.

WAARIN DE DIENST VAN GOD BESTAAT

Wanneer iemand hiertegen aanvoert, dat het voornaamste deel van de dienst van God bestaat in het geloof en in de oefening daarvan, stem ik dit zeker toe. Dit neemt evenwel niet weg, dat het toch wel heel erg in strijd is met alle goede orde om te handelen over de wijze, waarop de mensen de zaligheid verkrijgen en de vraag, hoe God op de rechte manier gediend moet worden, met stilzwijgen voorbij te gaan. Hier komt nog bij, dat er voor de kennis van deze zaak een bijzondere verklaring vereist wordt, die hoofdzakelijk bestaat in twee stukken.

In de eerste plaats dient te worden vastgesteld, dat de dienst van God een geestelijk karakter draagt, opdat hij niet worde gesteld in uitwendige dingen, hetzij dan rituele plechtigheden of ook handelingen van allerlei andere aard. En in de tweede plaats moeten wij in het oog houden, dat hij geen wettige dienst van God is, wanneer hij niet is ingericht overeenkomstig de wil van Hem, aan wie hij gebracht wordt, dus als het ware naar Zijn regel. Zowel het ene als het andere is meer dan noodzakelijk, want daar wij alleen maar verstand hebben van hetgeen aards en vleselijk is, beoordelen wij ook God naar ons eigen inzicht. Daar komt het vandaan, dat er altijd meer bekoring uitgaat van uitwendige praalvertoningen, die voor God geen waarde hebben, dan van de innerlijke oprechtheid des harten, waarin Hij alleen behagen schept en die Hij alleen zoekt. En hier komt verder bij de bekende overmoed van ons verstand, die zich juist daar op de meest onbeschaamde wijze doet gelden, waar zulk een stoutmoedigheid het allerminst betamelijk is. De mensen matigen zich het recht aan om allerlei vormen van erediens uit te denken en dan van tijd tot tijd deze door andere, en nog eens weer door andere, te vervangen. Dit is ook niet een gebrek, dat één enkele eeuw aankleeft. Reeds van de aanvang der wereld aan heeft de wereld de vrijheid genomen om met God een ijdel spel te spelen. Hij zelf echter verkondigt met luider stemme, dat er niets is, dat Hij in hoger waarde houdt, dan gehoorzaamheid (1 Sam. 15 : 22). Daarom versmaadt Hij niet alleen alle manieren om Hem te dienen, die men buiten Zijn gebod om in het aanzijn heeft geroepen, als onwettig, maar Hij veroordeelt die ook in ondubbelzinnige woorden. Deze zaak is zo overduidelijk, dat ik waarlijk geen bewijzen daarvoor behoef aan te voeren. De uitspraken, waarop ik dan zou wijzen, zijn immers zo bekend, dat zij onder christenen spreekwoordelijk behoorden te zijn.

OVERTOLLIGE „GOEDE WERKEN”

Wanneer nu de pseudo-bemiddelaars het eerste punt,

dat ik noemde, ijskoud laten rusten alsof het iets overbodigs ware, en er zelfs met geen enkel woord van reppen, dat de dienst van God geestelijk van aard is, — wat doen zij dan anders dan schuilhoeken zoeken om zich in te verbergen? Wij willen echter eens een ogenblik doen alsof wij hiermee genoeg konden nemen. Dat zij dan echter onder de werken, die in zichzelf goed zijn, deze rekenen, die de mensen uit eigen beweging doen zonder dat zij daartoe een voorschrift van God hebben, — daarmee keren zij toch zeker de gehele regel, waaraan een goed en godvruchtig leven beantwoorden moet, om. Waar zullen wij dan blijven met dit woord: „Tevergeefs uren zij Mij, lerende geboden van mensen” (Matth. 15 : 9), wanneer het de mensen zal vrij staan om buiten de palen, die door Gods wet gesteld zijn, naar eigen verkiezing rond te dolen? En zover drijven zij de onbeschaamdheid, dat zij beweren, dat degenen, die de overtollige goede werken verwerpen, afwijken van de Heilige Geest. Maar welke grond voeren zij daarvoor aan? Soms deze, dat de Geest deze soort van werken aanbeveelt bij *Jesaja*, wanneer Hij allerlei dingen, die voor het oog wel heel schoon schijnen te zijn, met dit ene woord veroordeelt, „dat de Here deze van onze handen niet eist” (Jes. 1 : 12)?

Ik begrijp wel, wat zij hiertegen zullen aanvoeren: dat de Here weliswaar niet bevolen heeft, dat wij alles moeten verkopen, en dat wij voortdurend in maagdelijke staat zullen blijven, en dat wij de arbeid der prediking ten bate van de kerk kosteloos moeten verrichten, — maar dat deze dingen Hem niettemin behagen. Mijn antwoord daarop echter is: zelfs wanneer iemand al deze dingen tegelijk doet en daarenboven nog andere, die veel groter zijn, dan doet hij nog niets, dat uitgaat boven hetgeen in de wet is begrepen. Daarin wordt ons immers bevolen om God lief te hebben met het gehele hart. Wie der mensen zal door zijn volmaakte gehoorzaamheid dit gestelde einddoel voorbij streven? Wanneer zij daartegen inbrengen, dat er toch geen gebod valt aan te

wijzen, dat speciaal betrekking heeft op deze werken, valt het al weer niet moeilijk om daarop te antwoorden. Het betreft hier immers dingen, die niet aan allen betamen. Zij worden ook niet op de rechte wijze verricht, wanneer iemand dit doet, omdat hij meent, dat zij op zich zelf betekenis hebben, of dat God op deze wijze gediend wil worden. Indien iemand, zonder dat er enige noodzakelijkheid is, die daartoe dwingt, alles wat hij bezit verkoopt en de zorg voor zijn huisgezin van zich afschudt, alsof dat verkopen op zich zelf een goed werk zou zijn, — zal men dan niet met recht van hem zeggen, dat hij een dwaas is? *Christus* richt zich dan ook niet tot allen zonder onderscheid, wanneer Hij zegt: „Ga heen, en verkoop alles”, maar tot hem, die zich in ijdel vertrouwen verhoovaardigde in de valse waan, dat hij de gehele wet had onderhouden (Matth. 19 : 21). Om deze man te laten zien, dat hij nog ver van een volkomen onderhouding der wet verwijderd was, legt *Christus* de vinger op de zonde, die hij bij zich zelf koesterde, deze namelijk, dat hij al te zeer gehecht was aan zijn goederen. Hieruit blijkt, dat een dergelijke vorm van verkopen in de geboden der wet is begrepen.

In dezelfde zin moet men ook oordelen over de maagdelijke staat. Dat wil zeggen: ieder moet toezien, wat hem gegeven is, opdat niemand zich tegen God verzette door te streven naar de ongehuwde staat terwijl hij de gave der onthouding niet heeft. En daar komt verder bij, dat iemand, die de gave der onthouding ontvangen heeft, zich niet op zijn ongehuwde staat moet laten voorstaan alsof hij daardoor een levenswijze volgde, die voortreffelijker zou zijn dan andere. De maagdelijke staat wordt immers niet geprezen, omdat hij als het ware op zich zelf een deugd zou zijn, maar wanneer het doel in aanmerking wordt genomen, waarop hij gericht is, en dat hierin bestaat, dat wij ontslagen van alles wat ons zou kunnen afleiden des te meer vrijheid zouden hebben om al ons streven en zorgen op de dienst van God te concentreren.

En waarom anders heeft *Paulus* afstand gedaan van bezoldiging dan om de pas af te snijden aan de boosaardigheid der valse apostelen, die helemaal geen vergoeding eisten, om zijn bediening in een kwaad gerucht te brengen, of ten minste zijn gezag te ondermijnen. Ik vraag u echter: wat doet een dienaar der kerk boven hetgeen hij krachtens zijn ambt schuldig is te doen, wanneer hij niets nalaat, waarvan hij ziet, dat het tot welzijn der kerk zal strekken? *Paulus* kon niet anders handelen, of hij zou zich zelf en zijn apostelschap aan de spot van boze lieden hebben moeten bloot stellen. Wat heeft hij dan gedaan, dat hij niet verplicht was om te doen en dat hem niet door het gebod Gods was voorgeschreven?

Zij voeren ook met veel ophef het voorbeeld aan van *David*, die gedanst heeft voor de ark. Wat echter kan dit bijdragen tot de verdediging van de nieuw ingevoerde vormen van eredienst. Indien *David* immers het voornemen had de een of andere nieuwe manier om God te dienen in te voeren, zou niemand voor zijn vermetelheid een verontschuldiging mogen vinden, want dan had hij iets ondernomen, dat door de Here zeer streng verboden was. De wet, die voorschreef, dat zij niet moesten doen, wat aan een ieder hunner behaagde, maar alleen wat de Here geboden had (Deut. 12 : 8), gold toch zeker voor allen. Wanneer daarom *David* aan het gebod iets van zich zelf heeft toegevoegd, heeft hij zich ten onrechte meer vrijheid veroorloofd dan hem toekwam. Wanneer wij het er nu over eens zijn, dat hij gezondigd heeft, welke steun biedt dan dit verkeerde voorbeeld aan degenen, die het navolgen?

Ik geef echter niet toe, dat *David* met zijn dansen de bedoeling gehad heeft om God te dienen op een wijze, die hem niet was voorgeschreven. Het is immers van genoegzame bekendheid, dat in de plechtige handelingen van de eredienst de godsvrucht zo wordt beoefend, dat deze niet zozeer gewaardeerd worden naar hetgeen zij in zich zelf zijn als wel naar het doel, waartoe zij ver-

richt worden. Welk doel nu stond *David* bij dit dansen voor ogen? Toch alleen dit, dat hij de ark des Heren op indrukwekkende wijze zou brengen naar de plaats, die van de hemel uit voor haar bestemd en geheiligd was? Overigens lijdt het geen twijfel, of hij is hiertoe gebracht door een bijzondere aandrijving van de Geest; en dit moet bij buitengewone daden van heiligen altijd in het oog worden gehouden.

Om echter te voorkomen, dat wij lasterlijk afgeschilderd worden als mensen, die met betrekking tot de uitwendige dingen al te eigenzinnig zijn en die door een pijnlijke nauwkeurigheid alle vrijheid wegnemen, zou ik gaarne aan alle godvruchtige lezers de verzekering willen geven, dat ik geen strijd voer over gebruiken in de eredienst, die alleen dienen om een betamelijk en ordelijk verloop daarvan te waarborgen, en evenmin over die, die zinnebeelden zijn van de eerbied, welke wij aan God betonen, of waardoor wij tot het betonen van die eerbied worden opgewekt. Wij spreken immers over die werken, welke de fantasie der „bemiddelaars” als Gode welbehagelijk voorstelt, en waarvan zij verzekeren, dat Hij daardoor op de rechte wijze gediend wordt. Wanneer zij immers spreken over de rechtvaardigheid der werken en op grond daarvan van verdienste aanbrengeende werken, dringen zij ons denkbeeldige goede werken op van de soort, die door het goeddunken van mensen aan de wet van God worden toegevoegd. Wie ziet echter niet, dat op deze manier de ἐθελοθρησκείας, die door *Paulus* worden veroordeeld, tegenover de wet van God worden gesteld? Dit staat vast: als het waar is, wat zij zeggen, dan moet dit woord van *Christus*, „dat men God tevergeefs eert door geboden te onderhouden van mensen” (Matth. 15 : 9), niet waar zijn.

Ik ontken daarom, dat er een andere wettige dienst van God is dan die overeenkomstig Zijn eigen wil wordt verricht. Deze alleen immers wordt door *Paulus* „redelijk” genoemd om deze reden, dat de mensen, wanneer

nij wijzer willen zijn dan betamelijk is, het rechte inzicht verliezen en van de weg afdwalen.

Wat verder de werken van de middengroep betreft, die aan de vrije verkiezing der mensen zijn overgelaten, — er zal zich elders een meer geschikte gelegenheid voordoen om daarover te spreken. Ik heb nu alleen willen aantonen, dat het voornaamste stuk der religie in zijn tegendeel wordt veranderd, wanneer werken, die door ons verricht zijn zonder een bevel van God, zich steelsgewijze meester maken van een deel van de dienst van God en van de geestelijke gerechtigheid.

HOOFDSTUK 5

OVER DE KERK

Wanneer zij de regel voorstellen, die volgens hen bij de Reformatie moet worden gevolgd, komen de „bemiddelaars”, nadat zij over de rechtvaardiging hebben gehandeld, toe aan de kerk. Daarom moeten wij nagaan in hoeverre een godvruchtig mens, die niet van de waarheid wil afwijken, het met hun opvattingen kan eens zijn.

DE APOSTOLISCHE SUCCESSIE

Wanneer zij dan als kenmerken, waaraan men de kerk moet onderscheiden, noemen: de zuivere leer, het rechte gebruik van de sacramenten, en de heilige eenheid, die daarop berust, neem ik deze ook volgaarne aan. Wie bemerkt echter niet, dat hetgeen zij daaraan toevoegen over de voortdurende opvolging van de bisschoppen, door hen gezegd wordt met arglistige bedoelingen? Niet zonder grond houden wij staande, dat de kerk Gods gedurende enige eeuwen zo verminkt en verstrooid geweest is, dat zij van ware herders ontbloot is geweest. Wij houden staande, dat er niets is dat zij, die zich deze eretitel hebben aangematigd, minder geweest zijn dan herders. Deze willen niet alleen, dat wolven voor herders zullen worden gehouden, maar zij ontkennen ook, dat de kerk ergens anders dan bij deze moet worden gezocht. Wat ons betreft, wij ontkennen zeker niet, dat de kerk van God altijd in de wereld geweest is. Wij horen immers wat God beloofd heeft van het altijd blijvende zaad van *Christus*. In deze zin ontkennen wij ook niet, dat er

een voortdurende opvolging der kerk geweest is van de tijd af waarin het Evangelie het eerst is verkondigd tot aan onze dagen toe, evenals wij vast overtuigd zijn, dat deze er zijn zal tot aan het einde der wereld. Wij stemmen echter niet toe, dat zij zo nauw verbonden is aan de uitwendige verschijningsvorm, dat zij alleen bij de bisschoppen vroeger is geweest en in de toekomst zal zijn. En ik vraag: waarmee bewijzen zij, dat dit noodzakelijk is? Er wordt nergens een belofte gevonden, waarin dit gezegd wordt. Integendeel, wanneer *Petrus* waarschuwt, dat er valse leraars in de christelijke kerk zullen zijn, gelijk zij ook onder het oude volk geweest zijn (2 Petr. 2 : 1), en *Paulus* verkondigt, dat de antichrist in de tempel Gods zal zitten (2 Thess. 2 : 4), duiden zij geen van buiten komende vijanden aan, die door een gewelddadige inval de kerk voor een korte tijd in beroering brengen, maar zij spreken over hetgeen zij het gewone bestuur der voorgangers noemen, opdat niemand zou dromen van een rustige en bloeiende staat van het rijk van *Christus*. Laat ons daarom, indien de kerk zich bevindt bij de opvolgers van de apostelen, haar zoeken bij die opvolgers, die de leer, welke zij van hen hadden ontvangen, getrouw van hand tot hand aan de nakomelingen hebben overgegeven.

Ik weet wel, dat *Irenaeus*³⁾, *Origenes*⁴⁾, *Augustinus*⁵⁾ en enige anderen van de oude kerkvaders in waarderende woorden over deze opvolging spreken. Zuiver bedrog echter plegen zij, die een dergelijk getuigenis trachten te gebruiken om er de tyrannie van de paus, die niets gemeen heeft met de inrichting van de oude kerk, mee te verdedigen. *Irenaeus* en *Origenes* hadden te doen met nietswaardige windbuilen, die met wonderbaarlijke dwalingen voor de dag kwamen en er zich op beroemden, dat hun deze door goddelijke openbaring waren bekendgemaakt. Deze leugen kon gemakkelijk worden weerlegd, omdat er in die tijd nog velen in leven waren, die met de leerlingen der apostelen vertrouwelijk hadden

omgegaan. De leer, die de apostelen gebracht hadden, lag toen nog vers in het geheugen. Zelfs de muren weergalmden toen nog enigszins van hun stemmen. Moeten wij er ons dan over verwonderen, als die heilige mannen de kerken tot getuigen hebben geroepen, die niet alleen door de apostelen zelf waren onderwezen, maar ook hetgeen zij van hen geleerd hadden als onbestreden waarheid hadden bewaard?

Augustinus streed tegen de donatisten, die opgeblazen door een onzinnige hovaardij zich beroemden, dat zij alleen de ware kerk hadden, terwijl zij toch niet de minste reden hadden om zich van de anderen af te scheiden. *Augustinus* voert tegen hen aan, dat de afkomst van de kerken, die zij verwierpen en van welke zij zich afscheidde, in een ononderbroken reeks tot de apostelen kon worden herleid. En hij deed dit met het volste recht, omdat de donatisten toegaven, dat deze volhard hadden in de belijdenis van de leer, welke zij eenmaal hadden aangenomen.

Het zijn heel andere overwegingen, waardoor onze houding wordt bepaald. Wij ontkennen immers, dat zij opvolgers zijn van de apostelen, die van hun geloof en leer zijn afgeweken. Het is aan die trouweloze „bemiddelaars”, die licht en duisternis doorenmengen, niet onbekend, hoezeer de tegenwoordige verwarde toestand verschilt van de wijze, waarop oudtijds de kerk bestuurd werd, ja dat zij eigenlijk het tegendeel daarvan is. Welk een onbeschaamdheid is het dan om de naam van de kerk zelf als voorwendsel te gebruiken om de kerk te onderdrukken? Ach, had die opvolging, waarmee zij ten onrechte schermen, maar stand gehouden tot op deze dag. Zij zou bij ons stellig zonder moeite de eerbied vinden, welke zij verdient. Ja ik ga zover, dat ik zeg: Laat de paus gerust opvolger van *Petrus* zijn, als hij ook maar de dienst van een apostel verricht. Waarin echter bestaat de opvolging anders dan hierin, dat de leer voortdurend wordt gehandhaafd? Wanneer de leer der apostelen door hen echter bedorven, ja vernietigd

en uitgeroeid is, — wie zal hen dan voor hun opvolgers houden, wie zal dan niet lachen om hun dwaze grootpraak. Met dezelfde redenering zou ik immers kunnen bewijzen, dat alle tyrannen de beste beschermers van de vrijheid zijn geweest, omdat er een voortdurende overgang is geweest van de republikeinse regeringsvorm naar hun alleenheerschappij. Of dit nu zo is, moge worden uitgemaakt door een beoordeling van de zaak zelf. De „bemiddelaars” die willen, dat het oordeel over de leer van tevoren zal worden beïnvloed door de eer, die zij aan personen bewijzen, zullen er natuurlijk wel voor zorgen, dat dit juist niet gebeurt.

Ik wil over dit punt niet veel meer zeggen; daarom merk ik ten slotte op, dat wij de kerk Gods zoeken. Wij erkennen allen, dat zij van het begin af aan zo voortgeplant is, dat zij de eeuwen door tot op onze tijd in stand zou blijven, en heden over de gehele wereld zou zijn verbreed. Dan blijft echter een andere vraag over: deze n.l., of zij aan personen gebonden is. Wanneer deze gesteld wordt, willen wij, — hoewel wij beseffen hoe gevaarlijk het is om dit te belijden —, toch niet zo bezorgd zijn, dat wij ons zorgen maken voor de toekomst. Van welk een onverschilligheid echter zouden wij blijf geven, wanneer wij onze stem niet eens verlieven tegen het kwaad, dat nu aanwezig is, nu mensen zich wederrechtelijk de naam „kerk” toeëigenen, die haar voorzover het in hun vermogen lag geheel en al hebben verdorven. Reeds *Hilarius* zeide in zijn tijd, dat de kerk zich liever in de spelonken verbergt dan dat zij schittert op de erezetels, die op de eerste rang staan opgesteld. Welke jammerklachten zouden droef genoeg zijn om een zo huiveringwekkende verwoesting als heden overal om zich heengrijpt te bewenen? Om te leren, waar de kerk is, zal men daarom op iets anders moeten af gaan dan op titels, die door mensen worden gedragen. En wanneer wij rondlopen om daarnaar onderzoek te doen, doen wij ook een geheel overbodig werk, omdat de meest betrouwbare norm, waarnaar zij beoordeeld moet worden,

zich uit eigen beweging aan ons aanbiedt. Wie onzer immers zal, wanneer hij een mens wil leren kennen, de blik slaan op diens schoenen of voeten? Richten wij de ogen niet terstond op het gelaat? Waarom beginnen wij dan, als wij de kerk gaan beschouwen, niet bij het Hoofd zelf, vooral wanneer *Christus* ons daarheen terugroept? „Waar het dode lichaam is”, zo zegt Hij, „daar zullen de arenden vergaderd worden” (Matth. 24 : 28). Laten wij het daarom eens worden over de waarheid van *Christus*, als wij tot de waarachtige eenheid der kerk willen samengroeien.

HET GEZAG DER KERK

Hiermee zijn wij toegekomen aan de autoriteit der kerk. En dan is het duidelijk, dat welke de bedriegelijke voorstellingen, waarmee de „bemiddelaars” de eenvoudigen een rad voor de ogen draaien, ook mogen zijn, — zij toch ten slotte hierop neerkomen, dat in de plaats van het Woord van God alleen de menselijke willekeur gezag heeft. Welbekend is het oude drieledige deuntje: dat de kerk de macht heeft de ware geschriften van de onechte te onderscheiden, dat zij eveneens het recht heeft deze uit te leggen, dat haar overlevering de waarde heeft van openbaring. Wanneer deze fundamenten gelegd zijn, is het duidelijk, dat de heerschappij aan God ontroofd wordt en overgedragen op hen, die met kromstaf en mijter zijn uitgerust. Het doet er niet toe, hoedanig het gezelschap is van hen, die alleen met de titel van bisschop versierd zijn, — daaruit bestaat de kerk.

Buitensporig groot is verder de bevoegdheid, waarover zij te beschikken zullen hebben, wanneer zij naar hun goeddunken de Schrift uitleggen, wanneer zij artikelen des geloofs opstellen, wanneer zij wetten opleggen aan de gewetens. Wat zal men dan nog overlaten aan God? Het is meer dan duidelijk, dat hiermee verraad gepleegd wordt aan de heerschappij van *Christus*, aan de gezonde leer, aan onze zaligheid. Evenwel zullen zij schreeuwen, dat wij tweedracht voeden en de vrede ver-

storen en verwarring stichten, wanneer wij niet terstond daarmee instemmen.

DE VASTSTELLING VAN DE CANON

Ik ontken allerminst, dat het tot het eigen ambt der kerk behoort om de ware heilige geschriften te onderscheiden van die, welke ten onrechte daarvoor uitgegeven worden, omdat zij gehoorzaam alles aanneemt wat van God is, en de schapen de stem van de herder horen, maar aan de stem van vreemden geen gehoor schenken. Het is echter een heiligschennende goddeloosheid om de onschendbare openbaringen Gods aan het oordeel van de kerk te onderwerpen, zodat zij als het ware per bede gezag verkrijgen onder de mensen. Terwijl immers — naar het getuigenis van *Paulus* (Ef. 2 : 20) — de kerk gegrondvest is op de leer der apostelen en profeten, komen dezen met een redenering van dezelfde soort als de leuterpraat van iemand, die zou willen beweren, dat de moeder door de dochter ter wereld is gebracht.

Het is overigens bekend, waar zij op uit zijn. Hieraan, zo zeggen zij, is het te danken, dat er een canon is, enz. Dan vraag ik echter allereerst, in welke tijd zij wel menen, dat deze voor de dag gekomen is; op het concilie van *Nicea* wordt daarvan immers helemaal geen melding gemaakt. En toch waren de wapenen, waarmee de heilige vaders daar tegen *Arius* waren uitgerust, krachtig genoeg, omdat zij de Schriften in de hand hadden. En verder, hoe het dan zal staan met de profetische boeken als hun gezag zolang dubieus is geweest tot daarover eindelijk, nadat er tweeduizend jaar sedert de wetgeving voorbijgegaan waren, enige beslissing is genomen? Zij willen immers, dat de boeken der *Macca-beeën*, en dat van *Tobias* en andere, die uit hetzelfde meel gebakken zijn, voor wettig zullen worden gehouden, omdat zij een plaats hebben in hun algemene canon. Over die canon zelf, die zij zo uit de hoogte ons willen opdringen, heerst onder de oude schrijvers geen een-

stemmigheid. Laten daarom de „bemiddelaars” gerust van hun boeken genieten, wanneer hun dat belieft, als wij de vrijheid maar behouden om die geschriften te verwerpen, waarvan allen, die een gezond oordeel hebben, — wanneer zij ten minste gewaarschuwd zijn —, zullen oordelen, dat zij niet van goddelijke oorsprong zijn.

DE UITLEGGING DER HEILIGE SCHRIFT

Hierop volgt dan het recht om de Schrift uit te leggen. Om dit aan de kerk van hun maaksel te kunnen toeschrijven, voeren de „bemiddelaars” het getuigenis van *Petrus* aan: dat de profetie niet van eigen uitlegging is, omdat de profeten niet uit zichzelf hebben gesproken, maar gedreven door de Geest van God. Dit is echter een wijze van bewijsvoering, waarmee zij bij verstandige mensen weinig zullen bereiken. *Petrus* herinnert er aan, dat de profetieën nu evenmin door de scherpzinnigheid van het menselijk verstand kunnen worden verstaan als dit vroeger bij machte is geweest om haar voort te brengen. Hij vermaant ons daarom om te begeren, dat de ware betekenis daarvan ons door de Geest van God moge worden geopenbaard, gelijk zij ook vroeger van Godswege zijn voortgebracht. Voor eerezucht en eigenwaan mag niet de minste plaats worden overgelaten. Maar volgt daaruit nu, dat het recht van uitlegging tot weinigen beperkt is?

Zij voeren ook aan, dat aan de kerk de Heilige Geest beloofd is om haar in alle waarheid te leiden en haar alles indachtig te maken, dat *Christus* geleerd heeft. Verdienen zij echter niet om als huichelaars te worden ontmaskerd, omdat zij intussen aan de kerk ontroven, wat haar door *Christus* gegeven is? Met de gave der uitlegging rust de Geest des Heren naar Zijn goeddunken mensen toe tot algemene stichting der kerk. Degenen nu, die alleen aan de bisschoppen de bevoegdheid toekennen om aan anderen voor te schrijven wat noodzakelijk moet worden onderhouden, dringen niet slechts de betekenis en het gebruik van deze gave terug, maar laten daar

helemaal niets van overblijven. Het gebeurt menigmaal, dat de bisschoppen verstoken zijn van het rechte inzicht in de Schrift. Zij, die ons dwingen om hun voorschriften te onderhouden, geven daarom aan razenden een zwaard in de handen om daarmee de gehele Schrift jammerlijk in stukken te scheuren. Om kort te gaan: al wie de inhoud der Schrift onderwerpt aan het oordeel van de bisschoppen, zal, doordat de ziel daaruit weggenomen is, niets anders dan het dode lichaam overhouden. Wij moeten daarom de slang, die de „bemiddelaars” in dit struikgewas verbergen, naar buiten drijven. Dit is het n.l. waar het hun om te doen is: dat er in de Schrift niets zo vast en duidelijk zal zijn, dat het niet gemakkelijk met één woord op zij geschoven kan worden, wanneer het aan de gehoornde beesten minder welgevallig begint te zijn.

HET GEZAG DER TRADITIE

Het derde deel van de macht der kerk stellen de „bemiddelaars” in de bevoegdheid om zowel leringen als wetten uit te vaardigen. Aan de eerste categorie geven zij dan de naam van „overleveringen”, en wanneer iemand deze verwerpt, ontkent hij, volgens hun oordeel, dat de kerk het fundament is der waarheid. Door deze bedriegelijke voorstelling worden de ellendige zielen als in een strik gevangen, zodat zij geen enkele vorm van bijgeloof durven verwerpen, die zich slechts een plaats veroverd heeft, doordat zij gedurende lange tijd gewoonte is geweest.

Weliswaar voeren zij een voorbeeld aan, dat het volk sterk toespreekt, wanneer zij wijzen op de Doop der jonge kinderen. Daar er echter geen verzinsel is, zo grof of kinderachtig, dat het in het pausdom niet onder de naam van „overlevering” wordt aangeprezen, verwacht ieder, die voor deze strik niet op zijn hoede is, zich vrijwillig in alle mogelijke soorten van bijgelovigheden. Ik stem hun ook zelfs dit niet toe, dat de gewoonte om de kleine kinderen te dopen uit de kerkelijke overlevering

zou zijn voortgekomen. Zij is op de eigen instelling van God gegrondvest en haar oorsprong gaat terug tot op de besnijdenis. Zij zou immers op een weinig vaste grond staan, indien zij alleen maar beruiste op het goeddunken van mensen. Dit is daarom de algemene regel, waaraan men zich houden moet, dat een sacrament dan alleen wettig is, wanneer het afkomstig is van God en niet van de mensen.

Laat mij echter terugkeren tot het onderwerp, dat nu aan de orde is. Niet alleen het zegenen van de paaskaars en de bezwering van het water en soortgelijke beuzelachtige dingen — te veel om op te noemen —, maar ook de wijze, waarop zij de mis houden, en alle goddeloze plechtigheden, die daarbij plaatsvinden, scheren zij — om zo te zeggen — over één kam, door aan die alle de naam van „overleveringen” te geven. Alsof al wat hiermee verdedigd wordt, dat het gedurende een lange tijd voorgeschreven geweest is, daarmee tot iets gemaakt is, dat niet meer voor bestrijding in aanmerking komt, en een eerste plaats inneemt onder de eigen geboden van God. En daartegen zal zich nu niemand verzetten? Duizendmaal liever toch moeten wij het verdragen om als verstoorders van de vrede te worden gesmaad, dan dat wij een zo onmisbare waarheid Gods, welke anders in gevaar zou komen, door trouweloos veinzen zouden verraden.

De ware kerk van *Christus* heeft nimmer andere wetten geduld, dan die dienen moesten om de orde te bewaren, om de eendracht te bevorderen en om de tucht in stand te houden. Er is ook geen enkel verstandig mens, die niet zal erkennen, dat zulke wetten met recht moeten worden verdragen, en dat zij door alle godvruchtigen moeten worden nageleefd. Daarover strijden wij dan ook niet.

Wanneer wij echter willen, dat de kerk in stand zal blijven, moeten wij een einde maken aan tweeërlei misstand. Het is voor niemand twijfelachtig, dat heden ten dage de christenen bezwaard zijn met allerlei wetten,

die niets lichter en even talrijk zijn als die, welke oudtijds door de Joden werden onderhouden, en dat dit in strijd is met de instelling van *Christus*. Hij immers, die de door God gegeven wetten opgeheven heeft om ons van de dienstbaarheid te verlossen, heeft zeker niet gewild, dat wij gebukt zouden gaan onder de last van nieuwe wetten, die door mensen zijn uitgevaardigd. En toch is dit geschied. En niet alleen is die op vrijheid gerichte heerschappij weggenomen, maar aan de zielen is ook met dwang een wrede foltering opgelegd. Er bestaat voor haar immers geen andere mogelijkheid dan om zich te bevinden in een toestand van voortdurende marteling. Sommige van deze wetten strijden openlijk met de regel, die door God is voorgeschreven, en sommige ook zijn onmogelijk te onderhouden. En degenen, die de teugels in handen hebben, zijn zo weinig van plan om deze tyrannie te verlichten, dat zij er alleen maar op bedacht zijn om haar in stand te houden. En nu gehoorzamen onze „bemiddelaars” aan de willekeur der goddelozen en zij verdedigen dit met een beroep op de autoriteit der kerk.

Er is bovendien nog een tweede kwaad, dat niet minder dringend om verbetering roept. De wetten, die de tyrannen door er een kerkelijk stempel op te drukken aannemelijk trachten te maken, noemen zij geestelijke wetten, alsof zij wetten waren, die bestemd zijn om te regeren over de gewetens. En uit dit kwaad vloeit dan verder dat bijgeloof voort, waarover ik reeds gesproken heb, n.l. de fantastische voorstelling dat het onderhouden daarvan behoort tot de dienst van God. God echter schrijft de geestelijke heerschappij alleen toe aan zichzelf en aan Zijn Woord, opdat de gewetens, niet beroerd door mensen, leren om alleen te letten op Zijn bevel. Er is één wetgever, zegt *Jacobus* (hfd. 4 : 12), die behouden kan en verderven. En *Paulus* richt tot degenen, die door de weldaad van *Christus* van de slavernij zijn vrijgemaakt, de scherpe vermaning om geen dienst-knechten te worden van mensen (1 Cor. 7 : 23). En op

een andere plaats bestraft hij de Colossenzen, omdat zij inzettingen onderhouden (Col. 2 : 20). Wat hebben de „bemiddelaars” daarop te zeggen? Zonder van enig middel ter genezing melding te maken, leggen zij ons, tot nu toe ten minste, eenvoudig de noodzakelijke verplichting op om te gehoorzamen. Alles goed en wel, maar zoveel gehoorzaamheid als aan de mensen bewezen wordt, wordt aan de heerschappij van God onttrokken.

Laat ons daarom die schijngehoorzaamheid vaarwel zeggen, die de teugel van God verbreekt om ons te worgen met strikken der mensen.

HET OPPERGEZAG VAN DE PAUS

Wat verder het feit betreft, dat zij de paus van Rome tot opperhoofd van de gehele kerk maken, dit is reeds op zich zelf niet te aanvaarden en het moet met bijzondere scherpste worden afgewezen, omdat zij verzinnen, dat dit een bevoorrechte positie is, die aan *Petrus* zou zijn gegeven. *Christus* geeft aan *Petrus* de opdracht om Zijn schapen te weiden (Joh. 21 : 16). Wat zou dat? Beveelt Hij dat soms niet aan de anderen? Het is toch waarlijk niet zonder reden, dat *Christus* juist deze apostel met name aanspreekt. Alsof het niet een vaststaand feit is, dat hij door een driemaal herhaald bevel om de schapen te weiden, hersteld wordt in de eer van het apostelambt, waarvan hij vervallen was doordat hij *Christus* driemaal had verloochend. Waar echter, vraag ik, halen zij de vrijmoedigheid vandaan om het woord „schapen” zo te verklaren, alsof daarmee de gehele kerk werd aangeduid. Op grond van dezelfde redenering kan ik immers beweren, dat hij van het ambt, waarmee *Christus* hem bekleed had, afstand heeft gedaan ten behoeve van anderen, die hij opwekt om de kudde van *Christus* te weiden (1 Petr. 5 : 2). *Petrus* moest volgens dezen de gehele kerk besturen, omdat tot hem was gezegd: „Weidt Mijne schapen”. Wanneer hij nu met recht aan anderen schrijft, dat zij hetzelfde moeten doen, dan volgt daaruit, of dat hij het recht,

dat hem toevertrouwd was, aan anderen overdraagt, of dat hij dit met dezen gelijkelijk deelt.

Al te onbeschaamd drijven zij echter hun spel met de Schriften, wanneer zij het voorstellen alsof in dat „schapen” de gehele kerk zou zijn begrepen. Hij is zeker een herder der schapen van *Christus* geweest, maar alleen voor die schapen aan wie hij zijn arbeid ten koste gelegd heeft, en zover als zijn ambtelijke dienst zich heeft kunnen uitstrekken. Indien hij immers, — zoals de „bemiddelaars” bazelen —, met volledige macht aan het hoofd van alle kerken heeft moeten staan, dan heeft *Paulus* al heel onbetamelijk gehandeld door hem de hogere rang te ontzeggen. En wie heeft ooit horen zeggen, dat *Petrus* voor zich aanspraak gemaakt heeft op enige zeggenschap over de kerken van anderen? Integendeel, wanneer hij door de kerken wordt afgevaardigd, gehoorzaamt hij evenals ieder ander lid der vergadering. Hij heeft onder de anderen een vooraanstaande plaats ingenomen, dat ontken ik niet, en vanwege de uitnemendheid der gaven, waardoor hij uitblonk, viel hem de eer te beurt om als voorzitter op te treden zo dikwijls zij in vergadering bijeengekomen waren. Als voorzitter te fungeren in een kleine vergadering van mensen is echter heel iets anders dan aan het hoofd te staan van de gehele wereld.

Laten wij echter eens aannemen, dat aan *Petrus* een zo grote bevoegdheid verleend was als zij met ophef verkondigen. Wie zal dan nog toestemmen, dat zij hem gegeven was als een erfdeel, dat hij aan zijn erfgenamen moest overdragen? Zij beweren, dat hij hetzelfde recht dat hij ontvangen had aan zijn opvolgers heeft nagelaten. Maar dan moet ieder, die een opvolger van *Petrus* is, een satan zijn, want hij is door deze eretitel onderscheiden geweest.

Waar wordt met een enkel woord van opvolging gesproken? *Paulus* stelt, wanneer hij opzettelijk over de gehele inrichting van de kerk handelt, niet vast, dat zij een enig hoofd heeft, en evenmin ruimt hij een plaats

in voor een hoogste ambt, dat een erfelijk karakter draagt. En toch is het hem op die plaats om niets anders te doen dan om de eenheid te prijzen. Nadat hij er daar echter eerst op gewezen heeft, dat er één God is, de Vader, en één *Christus*, en één Geest, en één lichaam der kerk, en één geloof, en één Doop —, stelt hij vast, dat de eenheid op deze wijze moet bewaard worden, omdat aan ieder der herders de genade toebedeeld is overeenkomstig de mate, waarin zij daarmee door *Christus* zijn begiftigd (Ef. 4 : 4 v.v.). Waar is de volheid der macht, als hij de gaven van ieder afzonderlijk beperkt tot een bepaalde mate? Waarom heeft hij er niet dadelijk aan toegevoegd, dat er één paus is? Er was toch niets, dat bij het onderwerp, dat hem bezighield, beter gepast zou hebben, indien ten minste de werkelijkheid het zou hebben toegelaten.

Laat ons echter bovendien nog toegeven, dat het permanente opperste gezag in de kerk op *Petrus* grondvest is. Maar waarom wordt dan de zetel van dit opperste gezag liever te Rome gesteld dan op een andere plaats? Als grond daarvoor voeren zij aan, dat daar de stoel van *Petrus* gestaan heeft. Zij redeneren dus precies als iemand, die de voornaamste zetel van de Joodse kerk in de woestijn zou stellen, omdat *Mozes*, de grootste van alle profeten, en *Aäron*, de eerste priester, daar tot aan hun dood toe hun ambt hebben uitgeoefend.

Laat ons echter een ogenblik aannemen, dat deze redenering overtuigend is. Waar moeten wij dan heen met Antiochië? Zij geven de voorkeur aan Rome, omdat *Petrus* daar zou zijn gestorven. Er bestaan echter geloofwaardige aanwijzingen, waaruit men besluiten kan, dat hetgeen zij leren over het optreden van *Petrus* als bisschop te Rome tot het rijk der fabelen behoort. *Paulus* sluit groetenissen in aan vele particuliere personen, wanneer hij schrijft aan de gemeente te Rome. Drie jaar later wordt hij in banden daarheen gevoerd. *Lucas* deelt mee, dat hij door de broeders is ontvangen. Ook dan wordt in het geheel geen melding gemaakt van *Petrus*.

Paulus schrijft uit de gevangenis onderscheidene brieven. Sommige mensen, waaronder er ook zijn, die niet tot de vooraanstaanden behoren, worden daarin met name genoemd. De naam van *Petrus* echter wordt onder deze niet gevonden. Indien hij daar geweest was, zou hij op deze manier niet over hem hebben kunnen zwijgen zonder hem grotelijks te beledigen. En wanneer hij voorts zich beklagt, dat in zijn eerste verantwoording niemand bij hem geweest is, zou hij dan daarmee niet aan *Petrus* het schandelijk brandmerk van grote trouweloosheid opdrukken, indien deze toen herder der stad was geweest? En wanneer hij op een andere plaats zich misprijzend uitlaat over allen, die bij hem zijn, wie gelooft dan, dat onder het getal van dezen zich *Petrus* heeft bevonden? En toch gaat het hier over bijna de gehele tijd, gedurende welke volgens hun zeggen *Petrus* te Rome verblijf heeft gehouden.

Wij laten nu deze quaestie verder rusten. Wanneer echter Rome de eerste plaats inneemt, omdat het de laatste woonplaats is geweest van *Petrus*, waarom heeft dan Antiochië ten minste niet de tweede plaats onder de patriarchaten behouden? Waarom hebben *Jacobus* en *Johannes*, die toch met *Petrus* steunpilaren schenen te zijn, voor hun woonplaatsen geen waardigheid kunnen verkrijgen, welke aan die van *Petrus* het dichtst nabij kwam? Hoe geheel verkeerd is dan de norm geweest, volgens welke zij bij de verdeling te werk zijn gegaan, daar zij Alexandrië, de woonplaats van *Marcus*, die slechts één is geweest uit de discipelen, hoger hebben gesteld dan Efeze en Jeruzalem?

Ik zie er van af om de apostelen nog verder met elkaar te vergelijken. Waar anders heeft echter de Here en Meester van allen, voor de glans van wiens Majesteit de waardigheid van allen in het niet verzinkt, het ambt van hogepriester, beide door te leren en door te sterven, uitgeoefend dan te Jeruzalem? Zal dan Jeruzalem, de woonplaats van *Christus* niets zijn en Rome de eer aan zich trekken? Hier komt nog bij, dat het apostelschap

van *Petrus* in het bijzonder voor de Joden is geweest, gelijk *Paulus* getuigt (Galat. 2 : 8), en daarom, strikt genomen, op ons geen betrekking heeft. Laat ons het daarom aan de Joden, wie deze zaak eigenlijk aangaat, overlaten om over deze opvolging te strijden.

Van dezelfde bescheidenheid geven zij blijk, wanneer zij zich in deze zaak beroepen op *Cyprianus* ⁶⁾. Hij immers is het, die de bisschoppen beschuldigt van tyrannieke hoogmoed, wanneer zij zich enige heerschappij aanmatigen over hun ambtgenoten. Het is waar, dat hij ons voorhoudt, dat er maar één bisschopsambt is; hij bedoelt dan echter het bisschopsambt van *Christus*, waaraan ieder der bisschoppen, om zo te zeggen, in zijn geheel deel heeft.

Maar hij leert ergens, dat de scheuringen ontstaan zijn uit verachting van het gezag van de hoogste priester, zeggen zij. Zie daar nu een staaltje van hun oprechtheid. Wat *Cyprianus* schrijft over het leviëtische priesterschap, passen zij brutaal toe op het instituut van het pausdom. Indien *Cyprianus* immers allen, die weigeren zich aan de paus van Rome te onderwerpen, als scheurmakers beschouwd had, waarvoor zou hij dan zich zelf hebben moeten houden, daar hij immers op een zo onbeschoornde wijze is opgetreden tegen *Stephanus* ⁷⁾ door deze niet alleen van onkunde en aanmatiging te beschuldigen, maar hem ook, als ware hij een van de gewone soldaten, als het ware gedwongen heeft, om zijn plaats in het gelid in te nemen. Laten wij daarom ophouden hier zo onbeschaamd het getuigenis van God en de mensen te misbruiken.

Zij zeggen evenwel: als middel tot beslechting van geschillen is het nuttig, wanneer er één is, die de hoogste plaats inneemt, aan wie allen moeten gehoorzamen. Laten zij het dan echter aan de kerk overlaten om hierover in vrijheid te beraadslagen, en niet doen alsof iets, waartoe op grond van practische overwegingen moet worden besloten, door het Woord van God is voorgeschreven. Overigens schermen zij ook ten onrechte

met deze nuttigheid. Die is zeker niet aanwezig, wanneer die machtsvolkomenheid, waarvan zij zo hoog opgeven, zich zonder enige beperking laat gelden, daar deze evenmin van tyrannieke heerszucht kan worden gescheiden als het vuur gescheiden kan worden van zijn warmte. Ik wil mij echter met dit punt niet langer bezig houden, en herinner er daarom alleen nog aan, dat indien de volledige macht over de christelijke wereld niets anders is dan een bisschoppelijk ambt met universele bevoegdheid, *Gregorius* ⁸⁾ deze overal vervloekt als goddeloos en heiligschennend en alleen passend bij de antichrist. En wie moet men, wanneer het over het pauselijk instituut gaat, eerder geloof schenken dan de paus zelf? Laat de paus van Rome zich dan, als hij daar lust in heeft, gerust koesteren in deze heerschappij, die deze kwispelstaartende vleiers hem toekennen. Bij mensen met een gezond oordeel zal hij er niets anders mee bereiken dan dat hij zich zelf als de antichrist openbaar maakt.

Welaan dan — om nu al het andere maar te laten rusten —: wanneer zij willen, dat de bisschop van Rome als hoofd van de gehele kerk zal worden erkend, is het nodig, dat zij ons in de eerste plaats een ware bisschop geven. Er kan immers onder de bisschoppen maar één de voornaamste zijn, en wel die, die de voortreffelijkste is in de stand der bisschoppen. En ook zij zelf hebben, wanneer zij het pauselijk instituut willen prijzen, de opvolging van *Petrus* en de plaatsvervangning van *Christus* gedurig in de mond. En verder —: zullen de „bemiddelaars” durven beweren, dat iemand de stedehouder van *Christus* is, die op barbaarse wijze heerschappij voert, terwijl de waarheid van *Christus* te gronde is gericht en het licht van het Evangelie is uitgeblust, terwijl de weg naar de zaligheid der mensen is omgekeerd en de dienst van God verdorven en ontheilgd, terwijl al Zijn heilige instellingen vertrapt en verscheurd zijn, en de orde der kerk is verwoest? Zeg mij toch, bid ik u, waarin gelijkt de paus op *Christus*, dat hij Zijn ambt en persoon ver-

tegenwoordigen zou? Wat heeft zijn heerschappij gemeen met de ambtelijke dienst van *Petrus*, dat hij als diens opvolger zou worden beschouwd? Waarlijk, wanneer wij tot overeenstemming zullen komen over de hoogste kerkelijke waardigheid, dan moet men hiermee beginnen, dat hij, aan wie wij de ereplaats geven, zich ook werkelijk een bisschop betoont te zijn. Wie immers vaststelt, dat de band der eenheid hierin is gelegen, dat de gehele wereld aan de bisschop van Rome, — hij moge dan zijn wie hij wil —, onderworpen moet zijn, zal dit doel niet anders bereiken dan door een goddeloze afval van *Christus* te weeg te brengen.

HOOFDSTUK 6

OVER DE SACRAMENTEN

Met betrekking tot de sacramenten trachten onze brave en onpartijdige vrede-stichters deze middenweg te houden, dat zij vasthouden aan het getal „zeven”, dat door ongeleerde lieden met lichtvaardige vermetelheid verzonnen is en door de domme lichtgelovigheid der wereld langzamerhand zich een plaats heeft veroverd alsof het een heilig getal ware. Ik moet de lezers gedurig weer op het hart binden om zich toch reukenschap te geven van de belangrijkheid en het gewicht van de zaak, waarover het gaat. *Christus* heeft de sacramenten ingesteld om niet alleen tekenen te zijn van de ware religie, waardoor de kinderen Gods van de onheilige mensen worden onderscheiden, maar om tevens te dienen als getuigenissen van Gods genade jegens ons, dus als onderpanden daarvan. In de Doop wordt ons beide de vergeving der zonden en de Geest der wedergeboorte aangeboden. In het heilig Avondmaal worden wij uitgenodigd om het leven van *Christus* te genieten tegelijk met alle gaven der genade. Wat voor mengsel zal er nu worden gebrouwen, indien aan deze verdichtselen van mensen worden toegevoegd?

Zij stellen het wel zo voor, alsof God van alle sacramenten de auteur zou zijn. Dat is echter een quaestie, die later zal worden opgelost. Voor het ogenblik beweert ik alleen, dat wij ons aan al te grote nalatigheid zullen schuldig maken, wanneer wij het dulden, dat alle mogelijke ceremoniën, die maar in het brein van mensen zijn opgekomen, gelijkgesteld worden met verborgen-

heden van deze aard, waarin de hoofdzaken van hetgeen tot onze zaligheid behoort begrepen zijn. Wanneer *Christus* vraagt (Matth. 21 : 25), of de Doop van Johannes uit de hemel is of uit de mensen, geeft Hij te kennen, dat deze door ons dan alleen voor wettig en rechtsgeldig moet worden gehouden wanneer hij van uit de hemel is ingesteld. Datzelfde argument geldt bij alle sacramenten. En wanneer deze „bemiddelaars” openlijk verklaren, dat de sacramenten niet alleen tekenen zijn van dingen, die boven het begrip en vermogen der mensen uitgaan, maar dat zij ons deze ook toevoeren, — dan springt het toch wel duidelijk in het oog, dat zij door en door verkeerd zullen handelen, wanneer zij deze onderwerpen aan het oordeel van mensen. Dat ons door *Christus* twee sacramenten zijn gegeven, wordt door niemand betwist. Wij willen daarom nu nagaan, wat men van de overige vijf moet denken.

DE HEILIGE DOOP

Voor ik evenwel tot de behandeling daarvan overga, loont het de moeite om met enkele woorden aan te geven, dat hetgeen zij over de strikte noodzakelijkheid van de Doop beweren, beter had kunnen worden weggelaten. Door deze voorstelling immers wordt niet alleen de zaligheid der ziel ten onrechte gebonden aan de uitwendige tekenen, maar daardoor wordt bovendien geen gering onrecht aangedaan aan de belofte, omdat het wordt voorgesteld alsof zij tot het schenken van de zaligheid, die zij aanbiedt, minder in staat zou zijn, wanneer zij niet van elders wordt ondersteund.

Hierom immers wordt uit de gelovigen een heilig nageslacht geboren, omdat hun kinderen, — wanneer zij nog in de moederschoot besloten zijn, nog vóór zij de adem des levens hebben ingeademd —, toch reeds zijn aangenomen tot het verbond des eeuwigen levens. En zij worden stellig volgens geen ander recht door de Doop bij de kerk gevoegd, dan omdat zij reeds tot het

lichaam van *Christus* behoorden nog vóór zij het levenslicht aanschouwden. Wie immers andere kinderen tot de Doop toelaat, ontheiligt deze. Daarom doen degenen, die menen, dat de Doop in deze zin noodzakelijk is, dat zij hen, die daarmee niet besprenkeld zijn, uitsluiten van de hoop op zaligheid, niet alleen smaadheid aan aan God, maar zij verwarren ook zichzelf in een grote ongerijmdheid. Hoe zou het immers geoorloofd zijn om degenen, die vreemd zijn aan *Christus* te onderscheiden met het heilige merkteken van *Christus*? Het is daarom noodzakelijk, dat aan de Doop de genade der aanneming voorafga, die niet slechts de oorzaak is van de helft onzer zaligheid, maar ons die zaligheid zelf geheel en al aanbrengt, die later door de Doop wordt bekrachtigd. En gelijk de ene dwaling de andere pleegt voort te brengen, is het gevolg van deze voorstelling, dat zij de bevoegdheid om de Doop te bedienen, welke *Christus* alleen aan de dienaren der kerk als in het bijzonder tot hun ambt behorend verleend heeft, niet alleen aan de eerste de beste man uit het volk toekennen, maar zelfs aan de vrouwtjes.

Ik spreek er nu maar niet over, dat zij, wanneer zij handelen over het karakter van de Doop, de verklaring van de verborgenheid, die daardoor wordt uitgedrukt, achterwege laten alsof dat iets ware, dat voor de zaak van weinig belang is, maar alle nadruk uitsluitend leggen op het uitspreken der woorden. Alsof *Christus*, toen Hij Zijn apostelen bevolen heeft te dopen in de Naam des Vaders, en des Zoons, en des Heilige Geestes, hun de een of andere toverformule zou hebben gedictieerd, en niet veel meer hun heeft willen bekendmaken, aan Wie de Doop zijn gehele betekenis ontleent, en in Wiens Naam en op Wiens bevel hij moet worden bediend, en op Wie het geloof zich richt, waarop hij rust, en waartoe hij moet worden herleid.

Wat de ceremoniën betreft, waarmee het latere geslacht de zuivere Doop van *Christus* deels vervalst en deels verduisterd heeft, — de „bemiddelaars” schrijven

voor, dat zij onveranderd moeten blijven voortbestaan, ja, dat zij zelfs hersteld moeten worden, wanneer zij ergens zijn afgeschafft. Wat is dit echter anders dan het hemelse waterbad van de Zoon van God verontreinigen met het modderige vuil der mensen? *Christus* heeft ons het eenvoudige teken van het water gegeven. De apostelen hebben zich daarmee, gelijk betamelijk was, tevreden gesteld. Bij hun opvolgers echter heeft diezelfde soberheid geen waardering gevonden. Zij zijn immers gekomen onder de bekoring van de olie, en de waskaars en dergelijke beuzelachtige dingen meer. En ten slotte is, gelijk het gewoonlijk gaat, het verderfelijk bijgeloof ingeslopen, dat de zalfolie, die er door mensen aan was toegevoegd, op hogere waarde geschat werd dan het water, dat door de mond van *Christus* was geheiligd. Ook het water zelf moest, alsof het anders onheilig geweest zou zijn, door een nieuwe en kostbare ceremonie worden gewijd. En tenslotte is de bediening van de Doop zelf gemaakt tot een verzameling van zovele en zo verschillende handelingen, dat het zinnebeeld van het water, dat daarbij alleen op de voorgrond behoorde te staan, onder de grote massa van deze schuil gaat. De leraars, die deze bijgelovigheden leren, geven als grond daarvoor op, dat deze toevoegselen dienen om aan de Doop een meer plechtig karakter te geven. De zaak zelf getuigt echter luide, dat de rechte bediening van de Doop er veel meer door wordt verduisterd. Enige verbetering zou dus toch wel nodig zijn. De „bemiddelaars” zijn daarvoor echter zo weinig te vinden, dat zij uitdrukkelijk waarborgen eisen, dat er niets zal worden vernieuwd.

Nu kan men ter wille van de oudheid zeker deze concessie doen, dat men dingen duldt, die alleen maar overbodig zijn, en zelfs dingen, die geen nut stichten, omdat zij nu eenmaal zo lang in gebruik zijn geweest. Hoe moet het echter, wanneer men ergens gewoonten aantreft, die zinneloos zijn en bespottelijk zijn, en die weinig passen bij het verheven karakter der verborgen-

heid? Zij zullen toch moeten toestemmen, dat dit oordeel toepasselijk is op het speeksel, waarmee zij het uiterste van de lippen der kleine kinderen bevochtigen. *Christus* heeft met speeksel de mond aangeraakt van een stomme (Marc. 7 : 13), aan wie hij de spraak wilde teruggeven. Op welk een verkeerde manier volgen zij Zijn voorbeeld na, wanneer zij hetzelfde trachten te doen bij de kleine kinderen. Is dat de manier, waarop de gedachtenis aan de wonderen van *Christus* moet worden bewaard? Wanneer zij deze bespottelijke gewoonte, — waarvan niemand weet waar zij vandaan gekomen is of in welke tijd zij is opgekomen en die zeker niet door een ernstig mens is ingevoerd —, hardnekkig verdedigen, tonen zij dan niet duidelijk, dat hun streven hierop gericht is, dat er voor ons nergens meer een vonkje licht zal overblijven?

HET HEILIG AVONDMAAL; DE LEER DER TRANSSUBSTANTIATIE

Wanneer zij spreken over het Avondmaal, komen zij weer aandragen met het verzinsel van de transsubstantiatie, waartegen allen, die de rechte bediening van het Avondmaal niet willen verliezen, luidkeels moeten protesteren. Het eigenlijke karakter van de sacramenten bestaat hierin, dat zij hetgeen geestelijk van aard is, omdat het beperkte vermogen van het menselijk verstand daaraan behoefte heeft, in een zichtbaar teken aanschouwelijk voorstellen. De waarheid van het geestelijk Avondmaal is voorts hierin gelegen, dat het vlees van *Christus* de spijs en het bloed van *Christus* de drank is, waardoor onze zielen gevoed worden. Indien deze door het teken niet wordt uitgedrukt, heeft het sacrament zijn karakter verloren. Het is daarom nodig, dat het brood en de wijn ons worden uitgereikt, opdat wij hiervan leren, wat *Christus* ons hier zinnebeeldig voorstelt. Indien nu het zinnebeeld van het brood, dat wij zien, niet werkelijk is, wat kan ons daardoor dan anders worden voorgesteld dan een onwezenlijke scha-

duw van het vlees van *Christus*? Zij stellen het voor alsof er alleen een schijngestalte van brood zou zijn, waardoor de ogen misleid worden. Waarheen zal ons dan dit beeld leiden? Zullen de gelovigen hierdoor de ware spijs der ziel leren kennen, dan is het toch nodig, dat hun een teken gegeven wordt, dat overeenkomt met de spijs, die nodig is voor de voeding van het lichaam. Om kort te gaan, het komt bij de sacramenten hierop aan, dat de overeenkomst en verwantschap tussen het teken en de zaak, die er door voorgesteld wordt, als het ware een overgaan is van hetgeen door het lichaam zintuiglijk wordt waargenomen tot hetgeen door de ziel wordt verstaan en begrepen.

Maar wat zeggen nu onze brave „bemiddelaars”? Dat gij u vergist, wanneer gij meent brood en wijn te proeven; want wat eerst brood was, is opgehouden dit te zijn, en er is niets meer van overgebleven dan een schaduwbeeld. Waarvan zal het voor mij dan een zinnebeeld zijn?

Laat ons om de zaak nog duidelijker voor te stellen, een vergelijking maken met de Doop. Wanneer iemand ontkent, dat het water is, waarmee wij daarin worden gewassen, zal dan niet onmiddellijk de gehele Doop verdwijnen? Wie toch zal bij zichzelf overtuigd worden, dat hij het bad der wedergeboorte heeft, wanneer hij in het teken niets vindt, dat daarop gelijk? Zal derhalve het sacrament voor ons nuttig zijn, dan moeten wij nooit dulden, dat ons deze waarheid, — die ook door talrijke en krachtige uitspraken der Schrift wordt gestaafd —, ontnomen wordt, dat het brood, dat onder ons gebroken wordt, de *κοινωνία* is van het lichaam van *Christus*, en dat de wijn dit op dezelfde wijze is van Zijn bloed.

Bij de duidelijke leer der Schrift komt ook het eenparig gevoelen van de oude kerk. Niets is meer zeker dan dat deze dwaasheid, nadat er meer dan zeshonderd jaren waren voorbijgegaan, waarin zij in de gedachten van niemand was opgekomen, plotseling door twistzieke

nofisten als een soort van misdacht is voortgebracht. Nochtans was die overtuiging, waarover ik zoëven gesproken heb, — die de overeenkomst leert tussen het teken en de betekende zaak —, zo diep geworteld, dat deze opvatting in het begin met verachting is verworpen. Daarna zijn vele jaren voorbijgegaan, waarin de onwetendheid is toegenomen en waarin tegelijk met de beoefening van alle goede wetenschappen ook de zuivere religie in verval geraakt is. Toen was voor de satan de geschikte tijd aangebroken om deze verworpen leer opnieuw in te voeren. Desondanks echter zijn er in bijna alle eeuwen mensen geweest, met een gezond oordeel, die het niet onder stoelen en banken staken, dat zij althans daarmee niet instemden en die daarvan getuigenis gegeven hebben niet alleen door hun vrijmoedig gesproken woord maar ook in hun geschriften.

Al zouden wij echter toegeven, dat dit een dwaling is, die de steun geniet van een lange traditie, dan blijven wij toch in ons geweten gebonden door de woorden van *Christus*, zodat wij niet durven instemmen met inzettingen van mensen, die ons van deze verwijderen. *Christus* beveelt het brood te nemen en het te eten. Dat is de handeling, welke verreweg de ernstigste is van alle. Daaraan wordt een belofte toegevoegd, die alleen dan van kracht kan zijn, wanneer wij het brood werkelijk eten. Men moet immers altijd vasthouden aan die overeenkomst, waarop ik heb gewezen: deze namelijk, dat gelijk het lichaam gevoed wordt door brood en wijn, zo het vlees en bloed van *Christus* de spijs en drank der ziel zijn. Wanneer wij daarom gehoorzamen aan het bevel van *Christus*, nemen wij ook tegelijk de belofte aan, niet twijfelend of Hij zal door de verborgen kracht van Zijn Geest innerlijk in ons tot stand brengen hetgeen het brood zinnebeeldig voor ogen stelt. Die brave lieden, die zich voor vrede-stichters uitgeven, handhaven echter met zo trotse zelfverzekerdheid een denkbeeldige *μεταμόρφωσις*, waarover in de Schrift nergens wordt gesproken, alsof er honderd openbaringen uit de hemel

gegeven waren om de waarheid daarvan te bewijzen.

Wij houden staande, dat het ons niet geoorloofd is om af te wijken van de ondubbelzinnige woorden van *Christus*. Welke redenen hebben zij om tegen deze eerbied, die wij jegens *Christus* betonen, zo uit te varen, dat zij alleen op grond van deze misdaad ons houden voor kettters? Niet tevreden immers met een eenvoudige en gewone beschuldiging lasteren zij, dat door ons de almacht van *Christus* in twijfel getrokken wordt, en dat wij op Hem het brandmerk van waardeloze nietigheid zouden drukken, — alsof de macht van *Christus* het punt ware, dat hier in het geding is, en het er niet veel meer om gaat om in Zijn Woord de waarheid te zoeken over de verborgenheid van het sacrament.

Ook wij erkennen, dat door *Christus* een verandering van alle dingen kan worden tot stand gebracht. Wanneer echter iemand hiermee bewijzen wil, dat de hemel veranderd is in de aarde, zal hij zich als beoordelaar van de kracht Gods belachelijk maken, omdat hij de orde der natuur, welke God vastgesteld en ingericht heeft, wegneemt door zelf allerlei wonderbaarlijke dingen te verzinnen. Vruchteloos geven zij zich dus op dit punt moeite om te zoeken wat *Christus* kan, daar al onze gedachten in beslag genomen moeten worden door het streven om te leren kennen, wat Hij wil.

De kennis van Zijn wil echter moet nergens anders gezocht worden dan in Zijn Woord. Laten zij dan één lettergreep aanvoeren, die als bewijsplaats kan dienen voor deze verandering, waarover zij zoveel ophef maken. Het is zeker, dat er nergens één enkele zal worden gevonden. Daarom is het al te beuzelachtige lasterpraat, wanneer zij beweren, dat wij bezig zijn de macht van *Christus* te bestrijden, want er is hier helemaal geen sprake van bestrijding. En hoe onbeschaamd liegen zij, wanneer zij daaraan toevoegen, dat wij tegen *Christus* de beschuldiging van waardeloze nietigheid inbrengen? *Christus* verkondigt, dat Hij Zijn vlees en bloed geeft, wanneer Hij het brood en de wijn ons

toereikt; dit nemen wij van ganser harte zonder voorbehoud aan en wij twijfelen er niet aan, of deze belofte is ten volle geloofwaardig, wat zij zeker niet kan zijn zonder dat de zaak zelf wordt aangeboden.

In werkelijkheid staat het echter zo, dat zij aan alles wat uit de mond van *Christus* is voortgekomen en waarin de waarachtige betekenis der verborgenheid verklaard wordt en waarin de gehele werking der geestelijke genade, waarop het geloof rust, begrepen is, — in geen enkel opzicht hogere waarde toekennen dan aan hun eigen wanstaltige voorstellingen. Ik zal nu maar niet de zeer vele dwaasheden of, beter gezegd, de gedrochtelijke dwalingen, gaan opnoemen, welke uit deze leer der transsubstantiatie zijn voortgekomen. Wie echter, die in elk opzicht een godvruchtig mens is en die behoorlijk in de school van *Christus* is onderwezen, zal haar niet op deze grond alleen verfoeien? Terwijl immers het Avondmaal van *Christus* deze eigenschap heeft, dat het ons opheft in de hemel, buigt deze opvatting, dat het brood in het lichaam van *Christus* veranderd is, zodra zij in onze zielen zich genesteld heeft, onze harten, die zich naar de hemel hadden moeten verheffen, neder tot de aarde. *Christus* nodigt ons tot Zich. Omdat wij echter zo hoog niet kunnen opklimmen, reikt Hij ons zelf de hand en Hij komt ons te hulp met die hulpmiddelen, waarvan Hij weet, dat zij ons het beste zullen dienen, en Hij heft ons tot de hemel op, zoals zij, die de sacramenten bij ladders vergelijken, het met een zeer geslaagde beeldspraak uitdrukken.

Laten wij eens een ogenblik aannemen, dat het zo zou zijn als zij het willen: dat het geen brood is, dat op de heilige tafel wordt waargenomen, maar dat *Christus* daarin besloten is. Wie zal dan niet, met de ziel evenzeer als met het lichaam vast blijven kleven aan de aarde, waar hij *Christus* meent te bezitten? Het gevolg zal zijn, dat het teken, — dat al de afzonderlijke zintuigen van het lichaam dienstbaar had moeten maken aan het doel om de ziel tot boven de hemelen op te

heffen —, deze aan de zinnelijkheid van het lichaam gekluisterde ziel gevangen houdt onder de stoffelijke bestanddelen, waaruit de wereld is opgebouwd. Het is ook bekend, dat ik hier niets anders beweer dan wat in de wereld waarlijk geschied is. Hoe weinigen immers zullen er onder de heerschappij van de paus gevonden worden, over wie bij het aanschouwen van het uitwendige teken niet een zodanige verstarring komt, dat zij vergeten, dat *Christus* in de hemelse heerlijkheid moet worden gezocht?

HET AANBIDDEN VAN CHRISTUS IN HET BROOD

Met deze zo grove dwaasheid houdt een andere bijgelovige praktijk nauw verband, die nog veel slechter is. Waar anders wordt *Christus* immers aangebeden dan in het brood? Wanneer echter het gezag van de Schrift geëerbiedigd werd, zou men een zo luisterrijke voorstelling moeten hebben van Zijn hemelse heerlijkheid, dat wij het ons niet zouden veroorloven om iets vleselijks of aards over Hem te denken. Al beschouwen wij het als een lichte zonde om *Christus* op een verkeerde manier te aanbidden, zij zal daardoor toch niet ophouden om in de ogen van God en de engelen vervloekte heiligschennis te zijn.

Men moet de „bemiddelaars” evenwel dankbaar zijn, dat zij zich over hun mening op dit punt volstrekt niet stil hebben gehouden. Door hierover te zwijgen hadden zij zich aan misleiding kunnen schuldig maken. Wanneer zij evenwel verklaren, dat *Christus* met recht in het sacrament aangebeden wordt, ontvangen wij door deze woorden een aanwijzing van hetgeen wij moeten doen, wanneer wij hun uitspraken aanvaarden.

Nu erken ik volmondig, dat *Christus* overal waar wij ons bevinden moet worden aangebeden. En wanneer Hij zich aan ons te genieten geeft in het Avondmaal, kan Hij zeker alleen dan worden ontvangen zoals het behoort, wanneer Hij wordt aangebeden. De vraag,

waar het op aankomt, is echter deze: moet onze aanbidding de blik richten naar boven of naar beneden? En omdat daar verder niets verricht wordt, dat niet hemels van oorsprong is, ook al geschiedt het op aarde, moeten de zielen zich hoger verheffen dan de aarde en de wereld als wij met vrucht daaraan willen deelnemen. En omdat *Christus* troont in de hemelse heerlijkheid, is het vervolgens duidelijk, dat ieder, die zich naar een andere plaats begeeft om Hem te aanbidden, zich van Hem afwendt. En welke zal de betekenis zijn van die oude inleidende woorden, die opwekken om de harten naar boven te heffen, — en die ook heden ten dage de aanhangers van de paus in hun missen zingen —, als onze eredienst aan de aarde blijft kleven?

Op deze wijze is het echter onvermijdelijk, dat allen, die eenmaal in de doolhof zijn binnengegaan, er toe gebracht zullen worden om zich gaandeweg te begeven op nieuwe doolpaden met nog meer bochten en kronkelingen. Laat ons daarom, wanneer wij *Christus* willen aanbidden zoals het behoort, alle aardse voorstelling van Hem afleggen. Het gevolg daarvan zal zijn, dat wij, wanneer wij Avondmaal vieren, Hem wel als tegenwoordig aanbidden, maar terwijl onze harten zijn opgeheven in de hemel, waarheen het geloof ons roept, en niet vastgehecht aan het brood. Het laatste is immers evenmin te verenigen met de rechte regel des geloofs als met de glorievolle Majesteit van *Christus*.

HET BEWAREN VAN HET IN CHRISTUS' LICHAAM VERANDERDE BROOD

Wat verder hun bewering betreft, dat het lichaam van *Christus*, wanneer de bediening van het Avondmaal afgelopen is, toch nog aanwezig blijft, zolang het geheiligde brood bewaard wordt, — deze moest er wel aan worden toegevoegd, als zij ten minste de consequentie van de dwaling wilden aanvaarden. Waarheen zou het lichaam van *Christus* immers vliegen, wanneer het eenmaal de plaats van het brood had ingenomen? Welke

naam echter moeten wij geven aan de godsdienstigheid van lieden, die met zulke klinkklare nonsens hun instemming betuigen? Blijft er wel een andere conclusie over dan deze, dat zij veinzen? Wie immers zal, — wanneer hij ten minste niet helemaal door de duivel betoverd is —, in het sacrament meer zoeken dan in de beloften ligt opgesloten?

Laat ons nu de woorden van *Christus* nauwkeurig nagaan. Het is zeker, dat Hij het brood niet toespreekt om het te bevelen Zijn lichaam te worden. Daarom is het brood niet voor zich zelf of in zich zelf het lichaam, maar het is dit voor ons in zoverre het ons als een geestelijk teken wordt aangeboden. Hier komt bij, dat het bevel en de belofte onderling verbonden zijn en dat het daarom ons niet geoorloofd is om vaneen te rukken, wat de Zoon van God tezamen gevoegd heeft. En wat is het nu, dat Hij zegt? Voordat Hij ons Zijn lichaam en bloed belooft, beveelt Hij, dat wij het zullen aannemen, en eten en drinken. Wanneer nu de gemeenschapsoefening, welke Hij verordent, weggenomen wordt, welke plaats zal er dan nog overblijven voor de belofte? Ik beweer: *Christus* reikt ons Zijn lichaam toe, maar met de bedoeling, dat wij het zullen eten; Hij schenkt ons Zijn bloed in, maar beveelt ons tevens, dat wij dat moeten drinken. De gehele kracht der heiliging wordt dus niet op het brood of de wijn gericht, maar op ons, ten minste op ons, die aan het bevel van *Christus* gehoorzamen.

Hoe dit toegaat, laat zich het beste met een voorbeeld duidelijk maken. *Paulus* verzekert, dat het manna geestelijke spijs geweest is, en dat het water, dat uit de steenrots voortkwam, eveneens hetzelfde geestelijke voedsel geweest is, dat ook wij deelachtig zijn (1 Cor. 10 : 3, 4). Uit deze woorden blijkt duidelijk, dat, — al was het dan onder verschillende tekenen —, die vaderen met ons deelgenoten geweest zijn van één en dezelfde *Christus*. Wie heeft echter ooit horen zeggen, dat de kruik met manna, die bewaard is, door de vromen tot

voorwerp van aanbidding is gemaakt? Zelfs wanneer de Joden door een bijna dolzinnige drift tot alle soorten van afgoderij zijn vervallen, is dit toch nooit in iemands gedachten opgekomen. Hoe zou het geweest zijn, wanneer onder het eten per ongeluk iets op de grond gevallen was? Zou dan het lichaam van *Christus* onder de voeten vertreden zijn? Wat zeg ik? Wanneer hetgeen boven de voorgeschreven hoeveelheid verzameld was tot verrotting overging, liep dit dan soms hierop uit, dat er bederf intrad in het lichaam van *Christus*? Indien iemand met dit water het vuil van zich zou hebben afgewassen, zou dan het bloed van *Christus* verontreinigd zijn geweest? Wat was het anders dan water, dat uit de aderen der aarde geput werd en dat, — omdat men nergens anders water kon halen om hen te drenken —, door de lastdieren werd gedronken? Wij zien dus, dat de tekenen niet de minste waarde hebben, indien men daarbij niet de mensen in aanmerking neemt, op wie hetgeen zij betekenen betrekking heeft.

Door dit voorbeeld wordt verder ook weerlegd wat zij bazelen over de aanbidding. Hoewel immers *Paulus* verzekert, dat de steenrots *Christus* was, waren de Israëlieten toch niet zo dwaas, dat zij zich voor deze in het stof bogen.

Ik keer nu echter terug tot het onderwerp, waarmee wij bezig zijn. De „bemiddelaars” zijn van mening, dat als de heiliging eenmaal geschied is, het lichaam van *Christus* altijd aanwezig blijft ook wanneer het Avondmaal niet wordt gebruikt. Wanneer men enige waarde mag hechten aan voor de hand liggende veronderstellingen, is het stellig waarschijnlijk, dat er enige stukken brood zijn overgebleven, toen *Christus* met Zijn apostelen het Avondmaal heeft gevierd. En wij lezen ook niet, dat degene, die als laatste de beker ontvangen heeft, deze geheel heeft uitgedronken. Tot allen is immers het bevel gekomen om uit de beker te drinken, niet om die geheel uit te drinken. Zo zou het ook gebeurd kunnen zijn, dat het bloed van *Christus* door de een of andere

voorbijganger gedachteloos was opgeslurpt. Hoe is het dan toegegaan? Willen zij soms beweren, als er in de eerste kerk één brood gebroken is, dat hetgeen daarvan overgebleven is in kastjes opgeborgen is? Die nieuwe wijsheid, die verzint, dat het brood door een magische formule veranderd wordt, was toen immers nog niet bekend. Laat ons dan, vasthoudend aan de woorden van *Christus* zelf, erkennen, dat Zijn lichaam ons evenmin door het brood gegeven wordt als wij de genade Gods buiten Zijn beloften om ontvangen. Hij verzekert immers niet, dat Hij ons Zijn lichaam geeft, opdat het in een soort van beker opgesloten bewaard zal worden, maar opdat het onder de gelovigen zal worden verdeeld.

HET GEBRUIK VAN DE DRINKBEKER

Het gebruik van de drinkbeker wordt door hen, bij wijze van gunst als het ware, toegestaan, omdat men dit niet anders dan met veel moeite zou kunnen onthouden aan hen, die daaraan tot nu toe gewend zijn geweest. Zij doen dit echter onder het beding, dat deze de gewoonte om onder één gestalte te communiceren, die lange tijd in gebruik geweest is, niet zullen afkeuren, en dat zij deze vrijheid slechts zolang zullen genieten tot hun door een besluit van een concilie te verstaan gegeven is, wat zij moeten doen. Wat echter zal in de religie nog vaststaan, wanneer wij hetgeen door de Zoon van God is ingesteld op deze manier onderwerpen aan het oordeel van mensen om het te laten afschaffen? Het bevel luidt duidelijk: „Drinkt allen daaruit”. Zij trachten aan de klem daarvan te ontkomen met de kinderachtige uitvlucht, dat *Christus* alleen Zijn apostelen, die Hij reeds tot priesters gemaakt had, op deze wijze heeft aangesproken. Alsof Hij niet een regel voorschrijft, die voor allen gemeenschappelijk geldt. Wat immers is het geval? Heeft Hij een bijzonder sacrament ingesteld voor de priesters, en niet veel meer een sacrament voor de gehele kerk? Mocht er echter ten aanzien hiervan nog ergens enige twijfel bestaan, dan wordt

deze toch zeker weggenomen door *Paulus*, wanneer hij aan de Corinthiërs, zowel aan de mannen als aan de vrouwen, verzekert, dat hij heeft overgegeven wat hij van de Here ontvangen had, namelijk dat allen zonder onderscheid moeten drinken (1 Cor. 11 : 23, 25). Zullen wij naar een uitlegger moeten zoeken, die nog beter is?

Het is ook bekend, dat deze wijze om het Avondmaal te houden, — gelijk die ons door de Here meegedeeld is —, meer dan zeventienhonderd jaren in de kerk gebruikelijk is geweest. Ja er bestaat zelfs een verordening van *Gelasius* ⁹⁾, waarin degenen, die zich van de drinkbeker onthouden en het Avondmaal alleen onder het andere teken gebruiken, in de ban worden gedaan. Zij moeten, — zo zegt hij —, van het gehele sacrament worden afgehouden, of zij moeten het sacrament in zijn geheel ontvangen, want zij kunnen in één zelfde verborgenheid geen verdeling aanbrengen zonder zich schuldig te maken aan grote heiligschennis. Deze zelfde heiligschennis nu, die *Gelasius* zozeer verfoeit, hebben de mensen later onbeschaamd durven invoeren, niet alleen door zich om bijgelovige redenen van de beker te onthouden, maar ook door het gebruik daarvan op tyrannieke wijze te verbieden. Welk godvrezend mens zal niet verstijven van schrik over deze duivelse vermetelheid?

Zij zijn gewoon om haar tot haar verdediging onder allerlei schone kleuren voor te stellen; het enige echter wat deze doen is dat zij het kwaad verdubbelen. Zij geven als reden op, dat het zo nu en dan zou kunnen gebeuren, dat een enkele druppel bloed ter aarde viel, en dat men dit gevaar dient te voorkomen. Wanneer men hen geloven mag, staat het dus zo, dat zij alleen een gevaar hebben opgemerkt, dat door de eeuwige wijsheid Gods niet voorzien is; een fout die deze in onachtzaamheid begaan had, moest door hen worden verbeterd. Wij hebben echter met dit gevaar reeds eerder afgerekend, toen wij de magische bezwering als een verkeerde opvatting hebben afgewezen. Al zouden er echter

duizend gevaren dreigen, dan houd ik nog staande, dat het niet geoorloofd is om iets te veranderen in het eeuwig geldende en onschendbare bevel van *Christus*.

Zij voeren aan, dat de gehele *Christus* onder de gestalte van het brood wordt ontvangen, en dat Hij daarom niet wordt verdeeld. Al weer een onbenullig argument, dat zich gemakkelijk laat weerleggen. *Christus* immers is op deze wijze ongedeeld, dat Hij zich zelf aan ons nochtans meedeelt naar de maat van ons geloof. Het is zeker niet zonder reden, dat Hij Zijn lichaam ons aanbiedt onder de gestalte van het brood en Zijn bloed onder de gestalte van de wijn; op deze wijze betuigt Hij ons immers, dat Hij geheel en al ons leven is, dat door spijs en drank in stand wordt gehouden. Niet slechts een deel van het leven, maar ons gehele leven beveelt *Christus* ons in Hem te zoeken. En omdat Hij wist, dat wij hierbij enige ondersteuning nodig hebben, stelt Hij ons zinnebeelden van spijs en drank voor ogen; wanneer Hij ons namelijk het brood toereikt, verklaart Hij plechtig, dat Zijn vlees ons tot spijs zal zijn; en Hij voegt daar de drinkbeker bij om ons daardoor aan te wijzen, dat wij in Zijn bloed de geestelijke drank hebben. Wanneer nu mensen tussenbeide treden en met ophef verklaren, dat één van die beide tekenen voor ons ruimschoots voldoende is, omdat *Christus* niet gedeeld kan worden, — moet men dan naar hen luisteren, terwijl zij op een zo in het ooglopende manier het sacrament van zijn karakter beroven? Door zo te handelen scheuren zij ook werkelijk, voorzover dat in hun vermogen ligt, *Christus* in stukken, als zij zich niet ontzien om de heilige tekenen van Zijn lichaam en bloed, die Hij door een onlosmakelijke band aan elkaar verbonden heeft, vaneen te scheiden. Wie onder de gestalte van het brood de gehele *Christus* heeft, — zo zeggen zij —, moet daarmee tevreden zijn. Omdat Hij ons echter Zijn lichaam en bloed onder twee zinnebeelden afzonderlijk meedeelt, zullen wij dan eerst tevreden zijn, wanneer wij dat in zijn geheel hebben, wat Hij gegeven heeft. Wie immers aan

de mensen toestaat om dit tot op de helft terug te brengen, ontnemt in de eerste plaats even zoveel aan *Christus*, en berooft door het sacrament te verminken vervolgens zichzelf van de kracht en vrucht daarvan. Eveneens moet men met beslistheid de voorstellingen afwijzen van sommige listige mensen, die zeggen, dat men hierover niet zozeer moet strijden, omdat het iets uitwendigs is. Waar komt toch plotseling dit voorstel tot een zo grote inschikkelijkheid vandaan, daar zij immers zoveel onschuldige mensen afslachten ter wille van de aanbidding van hun afgod. Laat ons echter ons bloed niet sparen, wanneer het nodig zou zijn, dat dit moest vloeien ter verdediging van het teken van het bloed waardoor wij verlost zijn.

HET VORMSEL

Om het vormsel voor een sacrament te kunnen uitgeven, stellen zij het voor alsof dit niets verschilt van de oplegging der handen, die naar *Lucas* meedeelt bij de apostelen in gebruik geweest is. Indien dit zo is, — hoe zullen zij dan aantonen, dat het hun geoorloofd geweest is om iets, dat slechts voor enkele mensen bestemd was, zonder dat enig onderscheid gemaakt wordt, uit te breiden tot allen? Wij lezen immers niet, dat de apostelen aan allen de handen hebben opgelegd, maar dat zij deze zinnebeeldige handeling alleen hebben verricht wanneer de gaven des Heiligen Geestes moesten worden uitgedeeld, waarvan zelfs dezen niet beweren, dat zij aan allen gemeen zijn geweest. Dit onderscheid zal dan reeds dadelijk aan de dag treden, dat de nieuwe „bemiddelaars” een „sacrament”, waartoe de apostelen alleen bepaalde mensen hebben verwaardigd, zonder onderscheid te maken ter beschikking stellen van allen.

Wanneer zij verder beweren, dat daaraan de zalfolie is toegevoegd, terwijl bij de apostelen alleen de oplegging der handen gebruikelijk geweest is, — aan wie denken zij dan de overtuiging bij te brengen, dat aan mensen zo grote bevoegdheid verleend is, dat zij er toe

mogen overgaan om naar hun goeddunken elke genade-gave van de Heilige Geest van een zegel te voorzien? Nadat zij het getal der sacramenten tot zeven hebben uitgebreid, leren zij, dat elk van die in ons teweeg brengt wat er door voorgesteld wordt. Wanneer het immers aan mensen geoorloofd geweest is een sacrament in te stellen zonder Gods Woord, dan volgt daaruit, dat dat-gene, waarop God alleen voor zich zelf aanspraak maakt, onderworpen geweest is aan hun oordeel.

Hier komt verder bij, dat ook de nadere bepaling van het begrip „sacrament” zelf hiermee in strijd is. Zij kunnen mij immers niet ontstrijden, dat de sacramenten hiertoe zijn ingesteld, dat zij voor ons zoveel zullen zijn als zegelen om in onze zielen de beloften Gods te bevestigen. Waartoe zal dan het gebruik van het sacrament dienen, wanneer er geen enkele belofte is, die het verzegelt? Er zal evenwel geen enkele worden gevonden, die zij op hun vormsel kunnen toepassen. Men zoekt in de sacramenten een getuigenis van Gods gunstige gezindheid jegens ons en daarvan is God zelf alleen een betrouwbaar getuige. Bevat het vormsel soms iets van die aard?

Om het verder kort te maken, — gelijk het echte geld zich van het valse onderscheidt doordat het het publieke stempel draagt, zal ik ook vrijmoedig staande houden, dat alles, waarin ik het merkteken van Gods Woord niet gegraveerd zie, ten onrechte als een sacrament wordt geprezen. Ik hoor al, wat de „bemiddelaars” hiertegen zullen inbrengen; zij passen dit immers toe op alle mogelijke beloften, die wij over de genade van de Heilige Geest hebben. Zij matigen zich echter al te onbeschaamd de vrijheid aan om alles wat God eenvoudig belooft te binden aan hun ceremoniën, van welke aard die dan ook mogen zijn. Eenvoudig en aan geen enkel teken gebonden is de belofte, die ik hoor uit de mond van *Christus*, dat de Geest voortdurend bij de gelovigen wonen zal. Zij verbeelden zich dat de Geest in hun zalfolie als in een doos opgesloten is, en dat zij Hem door hun zalving

daaruit te voorschijn brengen. En intussen beweren zij, dat de beloften, die zij zozeer verdraaien, het fundament zijn, waarop dit alles rust, om de schijn te vermijden dat aan hun redenering de grond ontbreekt.

Daar dit echter zo door de kerk geloofd wordt, beweren zij dat wij ontkennen, dat deze pilaar der waarheid is, wanneer wij een andere mening zijn toegedaan. Dit zou een gruwelijke misdaad zijn, als het ten minste waar zou zijn. Wat doen zij echter anders, — daar zij op een even goddeloze als brutale manier zich de naam „kerk” valselijk toeëigenen —, dan de waarheid, die als het ware met geweld ten onder gehouden wordt, met voeten vertreden. En om des te beter hun barbaarse overmoed te tonen, noemen zij dat verzinsel van de zevenvoudige genade dat reeds zo dikwijls verworpen is, het geloof der kerk, waaraan niet mag worden getwijfeld. *Jesaja* noemt zes gaven des Geestes op en leert, dat *Christus* daarmee zal toegerust zijn (Jes. 11 : 2). In de algemeen gangbare vertaling is daarover — op welke wijze is mij onbekend — een zevende toegevoegd. En alsof hierin het een of ander verheven wonder school, heeft men daarvan een grond gemaakt, die het aan-nemen van een zevenvoudige genade rechtvaardigt. In het begin echter is dit getal „zeven” voortgekomen uit een verkeerde lezing. Ik laat dit nu verder rusten, maar stel vervolgens de vraag, welke normen van betamelijkheid zij in acht nemen, wanneer zij de Heilige Geest met dit getal van zeven werkingen als het ware in de engte dringen. Op andere plaatsen immers wordt Hij eveneens genoemd de Geest der waarheid, der heiligmaking, der genade, der gebeden, der aanneming tot kinderen, zoals de profeet in dit hoofdstuk zijn werking beschrijft door er zes nadere bepalingen aan toe te voegen. Indien de ondankbaarheid, of ook de verblindheid van onze eeuw zo groot is, dat de rechtvaardigheid van onze zaak door partijdige vooroordelen verduisterd wordt, zal er toch zeker een meer billijk oordeel worden gevonden bij het nageslacht, zodat het zal inzien, op welk een onbe-

schaamde wijze deze wolven, die zich de naam van herders aanmatigen, hebben gewoed tegen de onschuldige schapen van *Christus*. Niets is zo dwaas, niets zo wanstaltig, dat zij het niet als het ware met verf uit één en dezelfde pot witmaken door hun bewering, dat dit het gevoelen is van de kerk, die de beste uitlegster is van Gods wil.

Ook wanneer zij alleen aan de bisschoppen het recht toekennen om het vormsel te bedienen, voegen zij daaraan toe, dat dit door het eenparig gevoelen van de gehele kerk is goedgekeurd.

Inderdaad, als het maar aan hun willekeur wordt overgelaten om te bepalen, waarin zulk een eenparig gevoelen bestaat. Veel schandelijker nog is het evenwel, dat zij zich niet ontzien om zich te beroepen op hetgeen de apostelen hebben gedaan. Er komen bij *Lucas* slechts drie plaatsen voor (Hand. 8 : 17; 9 : 17; 19 : 6), waar hij meedeelt, dat de Geest door deze plechtige handeling geschonken is; en hij verklaart evenzeer, dat *Paulus* zelf door *Ananyas* de handen opgelegd zijn, als dat dit bij anderen geschied is door *Petrus* en *Johannes* en *Paulus*. Welke bisschoppelijke waardigheid zullen zij aan *Ananyas* geven om hem te vrijwaren voor de beschuldiging, dat hij het ambt van een ander aan zich heeft getrokken? En toch roepen zij luid, dat wij ketters zijn, als wij met zulke tastbare leugens niet willen instemmen. Wanneer zij echter zelf in geval van noodzakelijkheid gewone priesters in de plaats der bisschoppen stellen, — en in hun kerkelijke verordeningen komt een brief voor van *Gregorius*, die daarover handelt —, dan tonen zij toch, dat de handelwijze der apostelen, die zij als voorwendsel gebruiken om ons te bespotten, voor hen allermint als een wet geldt.

Dit neemt niet weg, dat de oplegging der handen moet worden gehandhaafd. Het is immers niet aannemelijk, dat deze bij de apostelen gebruikelijk zou zijn geweest, indien *Christus* haar niet had bevolen; daarom moet het feit, dat de apostelen haar hebben onderhouden,

voor ons de kracht hebben van een wet. En daar komt verder als tweede reden bij, dat zij geen zinledig teken ~~in~~ geweest. Hieruit kan men dus de gevolgtrekking maken, dat zij voor een sacrament moet worden gehouden. Ik ten minste stem zowel het een als het andere toe. Onze „bemiddelaars” nemen echter iets niet in aanmerking, dat men in zijn beschouwing allermint verwaarlozen mag, dit namelijk, waarvan het een sacrament is geweest, en zo komen zij in hun onwetendheid er toe om van een tijdelijk sacrament een altijd blijvend sacrament te maken. Het is bekend, dat de genadegaven des Geestes, die toen door oplegging der handen werden megedeeld, enige tijd later niet meer werden geschonken. Hierbij is het voor het onderwerp, dat nu aan de orde is, van niet het minste belang, of dit geschied is ten gevolge van de ondankbaarheid der wereld dan wel omdat het voldoende was, dat op de leer van het Evangelie reeds bijna honderd jaar lang door wonderen de aandacht was gevestigd. Het is immers voor allen duidelijk, dat aan ons in elk geval ontnomen is, wat de apostelen door deze ceremoniële handeling plachten uit te drukken. Waarom zal dan het teken blijven voortbestaan, wanneer er een einde is gekomen aan de werkelijkheid, waarvan het getuigde? Wanneer er heden ten dage iemand zou worden gevonden, die de gewoonte om zich over de doden uit te strekken trachtte in te voeren, omdat zowel *Elia* als *Paulus* niet geschroomd hebben om deze zinnebeeldige handeling bij de opwekking van doden te verrichten, — zou dan een zo verkeerde manier om hetgeen zij gedaan hebben na te bootsen niet onmiddellijk met afkeuring worden verworpen? Wij ontkennen dus niet, dat het voor de apostelen een sacrament is geweest, maar wij beweren, dat het afgeschaffd is, omdat de zaak, die er door voorgesteld werd, is weggenomen. Laten daarom de „bemiddelaars”, wanneer zij het gebruik hiervan in stand willen houden, ons eerst de zaak teruggeven, die er door verzegeld werd.

Ik stem verder wel toe, dat de gewoonte om de handen

op te leggen in de oude kerk, nadat de wonderen waren opgehouden, toch is blijven voortbestaan. Er is echter niet de minste reden om dit als een vooroordeel aan te merken, dat bij ons gewicht in de schaal zou moeten leggen, indien daarvoor niet de onbetwistbare autoriteit van Gods Woord wordt aangevoerd.

Hier komt voorts bij, dat de zaak, waarvoor de „bemiddelaars” ijveren, zeer veel verschilt van hetgeen de oude kerk met deze practijk bedoelde. Wanneer immers *Augustinus* verklaart, dat het hier niets anders betreft dan een plechtig zinnebeeld van het gebed, blijkt wel duidelijk, dat zij vruchteloos pogen zich te dekken met de schaduw van hen, van wie zij zover verwijderd zijn. Ook wij zouden op goede gronden wenschen, dat een plechtige handeling van deze soort, waardoor de kinderen aan God worden opgedragen, nadat zij belijdenis van hun geloof hebben gedaan, overal mocht zijn hersteld. Dit zou zeker geen ongepaste manier zijn om openlijk te verklaren, dat zij het catechetisch onderwijs met vrucht hebben gevolgd. Hoe vroom en nuttig echter de instellingen van mensen ook mogen zijn, zij moeten toch ver beneden de eer blijven, die toekomt aan de sacramenten, die ons van God gegeven zijn, en waarin het verbond der eeuwige zaligheid is begrepen.

De zalving kan verder niet aanvaard worden zonder alles wat daaraan verbonden is en dat met recht door alle godvruchtigen moet worden verafschuwd. Wat immers is minder te dulden dan dat het vormsel gesteld wordt boven de Doop, en dat het een sacrament van hogere waardigheid genoemd wordt, en waaraan grotere eer moet worden bewezen? Weliswaar bewaren de „bemiddelaars” over deze zo schandelijke en godslasterlijke opvattingen listig het stilzwijgen. Zij zijn echter aan de zalfoliën noodzakelijk verbonden. Wat beogen zij dan met een dergelijk stilzwijgen? Wat anders dan om ons, zonder dat wij het bemerken, de keel af te snijden?

De zalving is volgens hen uit de kerk voortgekomen. En als men hen geloven mag, is het dezelfde kerk, welke

tot versiering daarvan die hoerenblanketsels heeft ingevoerd. Indien wij daarmee instemmen, zal ons dan *Christus* niet met recht verwijten, dat wij Gods geboden krachteloos maken ter wille van overleveringen van mensen? En wat voor gebod Gods is het dat dan veracht wordt? De Doop, het bad der wedergeboorte, waardoor wij *Christus* aandoen; de Doop, het getuigenis van onze aanneming tot kinderen, de ingang in het Rijk Gods, de afwassing in het bloed van *Christus*, het begin van het nieuwe en eeuwige leven, moet wijken voor olie, die in de pers der mensen is uitgedrukt. Zullen wij dan waardig zijn om christenen te heten, wanneer wij niet alleen door ons stilzwijgen maar ook door openlijke instemming een zo onbehoorlijke rangorde toelaten?

Het concilie van Orleans heeft ook uitgesproken, dat allen, die gedoopt zijn, het vormsel moeten ontvangen om volkomen christenen te worden bevonden, want het verklaart, dat zij geen christenen zijn, die niet met de bisschoppelijke oliën gezalfd zijn. Alsof het iets ware, dat algemeen erkend wordt, nemen de „bemiddelaars” aan, dat dit een uitspraak der kerk is. Wat zal er dan echter worden van de apostelen en van alle martelaren, die nooit met olie gezalfd zijn geweest? Of liever, wat zal er van ons worden, als wij een ander christendom begeren dan deze hebben gehad. Deze leer is immers niet zo smadelijk voor hen als zij verderfelijker is voor ons, omdat zij ons losscheurt van hun gemeenschap.

Er is nog een andere duivelse uitspraak, die dit concilie heeft uitgebraakt, welke door de „bemiddelaars” uitdrukkelijk wordt bevestigd, al moet worden erkend, dat zij dit doen in woorden, die wat meer bescheiden klinken. Wat doet dit laatste er echter toe, daar zij in beide gevallen toch hetzelfde bedoelen? Deze laatste komt hierop neer, dat wij in de Doop worden wedergeboren tot het leven, en door het vormsel worden toegerust tot de strijd. Waarop anders komt dit echter neer, dan dat de Doop voor de helft van zijn kracht wordt beroofd? Indien wij daarin immers *Christus* aandoen, in-

dien wij één plant met Hem worden in de gelijkheid van Zijn dood om afgestorven van het vlees en de wereld op te staan tot een nieuw leven, dat eeuwig zal duren, — wie ziet dan niet, dat de „bemiddelaars” hetgeen tot de Doop behoort overbrengen op de door hen verzonnen zalving? Daarom is het onze plicht om liever honderdmaal ons leven prijs te geven dan dat wij door stil te zwijgen en te doen alsof wij niets merken zouden toelaten, dat onze Doop zo wordt verminkt.

DE BIECHT

Het sacrament der boete hebben wij tot op zekere hoogte reeds kritisch onderzocht, toen wij over de biecht hebben gehandeld. Daarom wil ik nu alleen hierop nadruk leggen, dat aan God een gruwelijk onrecht wordt aangedaan, wanneer de naam „sacrament” wordt gegeven aan een absolutie van de soort als door hen als noodzakelijk wordt voorgesteld. Ik laat nu maar rusten, dat aldus, — wanneer wordt voorgeschreven, dat het voor de verkrijging van de vergeving der zonden noodzakelijk is om te biechten —, een gevaarlijke strik gespannen wordt voor de gewetens. Dat is op een andere plaats reeds gezegd. Wat echter het feit betreft, dat zij de verzoening van de mens met God door de ceremoniële handeling der absolutie willen verzegelen, daarvan bekeer ik, dat dit een al te onbeschaamd bedrijf van mensen is. Waar halen zij toch de vermetelheid vandaan om naar hun eigen goeddunken een teken te vernieuwen en vervolgens te verordenen, dat dit een onderpand is tot bevestiging van de zaligheid? God belooft ons de vergeving der zonden. Er staat echter geen enkel woord bij over een ceremoniële handeling. Zij verwijzen ons naar de priester, die door de beweging van de hand ons betuigt, dat de zonden vergeven zijn. Alsof het aan hen stond om de kracht van de dood van *Christus* te kluis-teren aan hun besluiten. Zo hoog daarom de waarde is, waarop wij de vergeving der zonden schatten, zo groot moet ook de ernst zijn, waarmee wij ons moeten te weer

stellen om te verhinderen, dat het geloof daaraan zou worden opgehangen aan een ceremoniële handeling, welke door mensen uitgevonden is.

DE ZALVING

Wat de zalving betreft, welke de apostelen hebben toegepast om de zieken te genezen, daarvan erkennen wij zeker, dat zij een sacrament is geweest. Wij ontkennen echter even beslist, dat het als zodanig voor ons geldt, omdat het in overeenstemming met de aard der genade, waarvoor het diende, een tijdelijk karakter heeft gedragen. Dat de gave der gezondmaking niet altijd blijvend geweest is, is immers algemeen bekend. Zij behoort immers tot die soort van genadegaven, waarmee God aan de prediking van het Evangelie zolang luister heeft willen bijzetten, totdat het in de wereld geloof zou vinden. Uit de oude geschiedenis kan men dan ook besluiten, dat zij korte tijd daarna is weggenomen.

Het zou overbodig werk zijn, wanneer wij getuigenissen gingen aanvoeren om een zaak te bewijzen, die zozeer bekend is en die zo algemeen wordt toegestemd. Maar wat willen dan toch de „bemiddelaars”? Wanneer zij met de voorstelling komen, dat de genadegave, welke door de apostelen met het zinnebeeld van de zalfolie werd aangeduid, langer geduurd heeft dan de tijd waarin dezen hebben geleefd, zullen zij aan de kaak worden gesteld als mensen, die zich aan de schandelijkste onbeschaamdheid schuldig maken. Het is echter een algemeen bekend spreekwoord, dat hetgeen bijkomstig is de natuur volgt van hetgeen het wezen uitmaakt. Daarom neem ik als vaststaand aan, dat van die tijd af, dat de betekende zaak weggenomen is, niet alleen het teken zonder reden in stand wordt gehouden, maar ook dat met een zo ernstige zaak een al te lichtvaardig spel wordt gedreven, want om werkelijke navolgers der apostelen te zijn, behoorden zij met de gave der gezondmaking te zijn toegerust. Wanneer zij immers, terwijl zij deze gave missen, niettemin het teken aan zich trekken, zijn zij niets anders dan apen.

Maar *Jacobus*, de broeder des Heren, stelt toch deze zalving in hoge ere, niet alleen door van haar melding te maken maar ook door haar openlijk te verordenen (Jac. 5 : 14). Ja zeker, daarop beroepen zij zich met oratorische bewogenheid en grote luidruchtigheid. Ik betuig echter gaarne mijn instemming met de woorden van *Jacobus*, maar ik ontken, dat het zijn bedoeling geweest is om een handeling, waarvan hij wist, dat zij als teken moest dienen om de genade Gods zinnebeeldig voor te stellen, prijs te geven aan niets beduidende naperij. Dit is echter zeker, dat degenen, die in deze tijd de zalving verrichten, evenmin bedienaars zijn van die genade, waarvan *Jacobus* spreekt, dan een toneelspeler, die op het toneel de rol van *Agamemnon* speelde, vroeger koning is geweest.

Zij voeren aan, dat de genade veracht wordt, welke hier door *Christus* wordt toegereikt. Waarin echter bestaat die genade? De mensen, die door de apostelen gezalfd werden, werden naar het getuigenis van *Marcus* tegelijk door hen genezen (Marc. 6 : 13). Nu echter worden alleen degenen, die sterven gaan, gezalfd, zodat er weinig aan mankeert of men beschouwt het als een ontheiliging van de zalving, wanneer iemand van een ziekte geneest. Ja ook de „bemiddelaars” herhalen weer de waarschuwing om geen zalfolie aan te brengen dan alleen dan wanneer er dreigend doodsgevaar aanwezig is. Laten zij mij echter nu hierop eens antwoorden: *Jacobus* wijst dit middel ter verlichting aan allen, die ziek zijn, zonder onderscheid toe; waar halen zij dan de euvele moed vandaan om het te beperken tot degenen, die gevaarlijk en dodelijk ziek zijn? Als de autoriteit van *Jacobus* bij hen zoveel gewicht in de schaal legt, waarom maken zij dan geen bezwaar om daarvan af te wijken? Al zouden zij zich echter aan deze onbeschaamdheid straffeloos schuldig kunnen maken, onder welke schijn beroepen zij zich dan nog op *Jacobus*, door wiens woorden hetgeen zij staande willen houden het allermeest aan het wankelen wordt gebracht? Hij ver-

zekert immers, dat de zieke zal worden opgericht. Hoe dikwijls echter ontvangt nu iemand door de zalving de gezondheid terug? Nauwelijks één op de honderd wordt er gevonden, die na de zalving nog in leven blijft. Ja het is er hun ook helemaal niet om te doen, dat de ziekte genezen worde, maar alleen hierom, dat de mensen van olie druipend naar het graf worden gezonden. En dan beschuldigen zij ons nog van wreedheid, omdat wij aan de zieken een zo voortreffelijk hulpmiddel ontzeggen! Alsof er ooit iemand te zien geweest is, die daarvan enige hulp heeft ondervonden.

Ik spreek er nu maar niet over, dat deze op comediespel gelijkende zalving met talrijke dwaasheden gepaard gaat, ja dat zij tot barstens toe vol is van zovele goddeloze bijgelovigheden. Het is voor het ogenblik voldoende, dat wij de zinledigheid daarvan hebben aange-
toond.

DE PRIESTERWIJDING

Ik verzet er mij niet tegen, dat de oplegging der handen, waardoor de dienaren tot de bediening van hun ambt worden gewijd, een sacrament wordt genoemd. Ik beweer echter wel, dat er geen enkele redelijke grond aan te voeren is om deze naam toe te kennen aan de zogenaamde zeven ordeningen, zoals die tot dusver onder de heerschappij van de paus zijn aanvaard, en zoals de „bemiddelaars” het verlangen. Integendeel, hetgeen zij verzekeren van het priesterschap, — n.l. dat de eer en bevoegdheid daarvan aan allen, die door de bisschoppen geordend zijn, verleend is —, is een kinderachtige bewering.

In de eerste plaats toch is het van genoegzame bekendheid, waartoe deze onder de heerschappij van de paus worden geordend, n.l. om te offeren. De inhoud van de plechtige formule, waarmee zij tot hun dienst worden ingeleid, komt immers hierop neer, dat hun de bevoegdheid verleend wordt om aan God offeranden op te dragen, waardoor Hij verzoend wordt. Zij zullen ech-

ter het bewijs niet leveren, dat iets van die aard hun door *Christus* is opgedragen. Hoewel nu de behandeling van deze zaak beter zou kunnen worden verschoven naar de plaats, waarop zij eigenlijk thuis hoort, kan toch het priesterschap, dat zij verzinnen, gemakkelijk met één woord omver worden geworpen. Volgens welk recht immers zullen de bisschoppen voor hen, die zij zonder enig bevel Gods aanstellen om offeranden op te dragen, de Heilige Geest te voorschijn roepen? Van het gehele pauselijk priesterschap ontken ik, dat het op goddelijke roeping steunt. Hoe zal ik dan aan de ceremoniële handeling, waardoor zij geordend worden, de naam „sacrament” waardig keuren?

DE APOSTOLISCHE SUCCESSIE

Hier komt verder bij, dat als de pseudo-„bemiddelaars” ons weer de voortdurende successie willen opdringen, wij van onze kant weer aan hun arglistigheid de pas moeten afsnijden. Zij willen immers, dat allen, die door de gehoornde bisschoppen aangesteld zijn, voor wettige voorgangers zullen worden gehouden; en zij sluiten allen, die door hun hand niet geordend zijn, van de ambtelijke bediening uit. Ten aanzien van het eerste verklaaren zij trouwens iets, dat van nog veel verder strekkende betekenis is, want, alsof zij nieuwe schepselen maakten, verzinnen zij, dat door de zegening van de bisschop een onuitwisbaar stempel wordt ingedrukt. En het loont stellig de moeite om op te merken, door welke ceremoniële handeling dit stempel wordt ingedrukt. Omdat *Christus* door blazen de Heilige Geest, die Hij Zijn apostelen meedeelde, zinnebeeldig heeft voorgesteld, — bootsen zij op hun wijze, d.w.z. op een geheel verkeerde wijze, dit voorbeeld van *Christus* na, alsof zij de Heilige Geest uit de keel bliezen. Weer iets anders ontlenen zij aan de mozaïsche wet, n.l. het bestrijken van de vingers met zalfolie. Wie echter heeft hun geleerd om gebruiken te herstellen, die *Christus* door Zijn komst had afgeschaft? Wat dit punt betreft ont-

breekt hun niet alleen het voorschrift, maar zij kunnen ook niet anders dan valselijk ter verdediging daarvan wijzen op de oudheid.

Bij elk van deze beide ceremoniële handelingen hebben wij dus te doen met een nieuw uitvindsel, dat in de eeuwen, toen de religie meer zuiver gehouden werd, onbekend geweest is. Indien het recht van het priesterschap, waarop zij zich beroemen, berust op de voortdurende successie van de apostelen, dient allereerst naar de oorsprong zelf een onderzoek te worden ingesteld. De voornaamste van hun ceremoniële handelingen is die, welke door mij genoemd is, en ik ontken, dat deze door de apostelen is ingesteld. Van het begin aan kleeft er dus een gebrek aan hun priesterschap, of, — om het precies te zeggen zoals het is —, er is een groot verschil tussen hun priesterschap en het begin, waarop zij zich verhovaardigen.

Aangenomen echter, dat zij tot aan de oorsprong kunnen komen, hoeveel malen is dan echter op tal van plaatsen de successie onderbroken geweest? Hoevele kerken zijn er niet, waarvan hun geschiedenissen verhalen, dat daar ketters aan het hoofd hebben gestaan? Voor onze tijd heeft bijna geheel Duitsland tot tweemaal toe zich van de roomse stoel losgemaakt; eenmaal toen de priesters gedwongen werden zich van hun vrouwen te scheiden; de andere maal toen *Gregorius VII*¹⁰⁾, vergramd op keizer *Hendrik IV*¹¹⁾, door het slingeren van zijn banbliksems Duitsland van deze vorst wilde losrukken. Voorbeelden van meer recente datum zal ik laten rusten; lezers met een gezond oordeel zullen die voor zichzelf wel overwegen. Wie, die van de zaken maar enigszins op de hoogte is, is het onbekend, dat er een tijd geweest is, waarin drie tegenpauzen met hun partij-schappen de kerk hebben vaneengescheurd. Wanneer er twee waren, heeft ieder van die beiden immers verscheidene bisschoppen geordend, en door dezen zijn op hun beurt weer priesters aangesteld. Waar is dan de voortdurende successie? En zelfs als wij dit alles buiten be-

schouwing laten, moeten zij toch nog, — wanneer zij hun reeks van apostelen ononderbroken willen voortzetten —, de vrouwelijke paus *Johanna* ¹²⁾ overslaan. Wanneer de oude kronieken doorzocht worden, zal men ontdekken, dat vele van de voornaamste bisschopszetels door ketters bezet zijn geweest. En zij bereiken er niets mee, wanneer zij over zo vele onderbrekingen het zwijgen bewaren.

Laat mij echter terugkeren tot tijden, die dichter bij ons liggen. Totdat zij zullen hebben aangetoond, dat het concilie van Bazel ¹³⁾ niet wettig geweest is, zal ik altijd staande houden, dat er in de gehele onder de paus staande geestelijkheid niemand wordt gevonden, die geen scheurmaker is. Allen voeren hun oorsprong immers terug tot *Eugenius* ¹⁴⁾, die een synode niet alleen uit de pauselijke waardigheid ontzet heeft, maar die zij ook met zijn gehele aanhang wegens ketterij en scheurmaking heeft veroordeeld. Ik weet wel, wat zij gewoonlijk hierop antwoorden. Dit immers is de enige uitvlucht, die hun overblijft, dat zij het gezag van deze synode met beslistheid verwerpen. Alle kenmerken, welke zij zelf aan een wettige synode voorschrijven, werden echter bij haar gevonden. Daarom laat ik het aan de godvruchtige lezers over om te beoordelen, hoeveel waarde aan deze tegenwerping moet worden toegekend.

Gesteld echter, dat dit alles geen gewicht in de schaal zou leggen, dan ontken ik nog, dat er — tenzij dan dat wij bij de beoordeling van een zo belangrijke zaak ons zouden tevreden stellen met de titel en de tekenen, die zij dragen tot onderscheiding van hun waardigheid — onder de gehele heerschappij van de paus één gevonden wordt, die werkelijk bisschop is. Ik zeg nu maar niets over de aard van de onderscheidingstekenen, waardoor zij zich eerwaardig trachten te maken; alle godvruchtigen weten echter, dat het onheilige maskers zijn, en dat de apostelen, zo zij nog leefden, bij de aanblik daarvan met verbijstering zouden worden geslagen. Wanneer wij echter aannemen, dat deze tekenen overigens wel gepast

zouden zijn, wanneer daarachter de werkelijkheid van het bisschoppelijk ambt maar werd gevonden, — zullen wij dan nog op grond van een ijdele vertoning alleen verklaren dat zij bisschoppen zijn? Zij hebben behalve deze tekenen immers niets bisschoppelijks, of het moest zijn, dat er sommigen worden gevonden, die zo nu en dan de kansel beklimmen om, nadat zij een of twee preken gehouden hebben, het gehele jaar door iets anders te doen alsof zij zich daarmee van hun plicht hadden gekweten. Anderen worden door onkunde weerhouden; een groot aantal van hen meent ook om de een of andere reden, dat het beneden hun waardigheid is om het woord tot het volk te richten. Er zal trouwens op de honderd nauwelijks één worden gevonden, die zonder zichzelf bespottelijk te maken het ambt van leraar zou kunnen bekleden.

Aangenomen echter, dat zij al zwijgend en niets uitvoerend opvolgers zijn der apostelen, — hoeveel worden er onder hen dan gevonden, die zich verwaardigen om met eigen hand priesters aan te stellen? Laten zij niet, wanneer het op de uitoefening van dit deel van hun ambt aankomt, zich door stinkend bedelaarstuig vervangen? O, goede God, waartoe zijn wij vervallen? Wanneer een zo bespottelijke praktijk in de kerk heerst, dat iemand, — die, terwijl hij gebonden is door de gelofte van voortdurende armoede, door bedelen en liegen driehonderd goudstukken bij elkaar geschraapt heeft en voor deze prijs zich een onderscheidingsteken gekocht heeft, dat hem recht geeft de titel te voeren van Ascalonitisch bisschop —, plotseling opduikt als opvolger der apostelen, en zich overal verhuurt om priesters aan te stellen, opdat in de kerk de ambtelijke successie niet verloren ga? Indien de apostelen deze zo schandelijke verwarring van de heilige orde zagen, wat zouden zij daarin nog voor het hunne erkennen?

Wat zullen zij zeggen, wanneer ik hen terugroep tot de verkiezingen, die door het canonieke recht worden voorgeschreven? Ik spreek nu maar niet van de regel,

die door *Christus* gegeven is, hoewel deze alleen ons genoeg moest zijn. Ik vraag alleen, of diegene voor een opvolger van de ware bisschop moet worden gehouden, die met geweld zich heeft ingedrongen, of die door middel van omkoperij tot het bisschoppelijk ambt gebracht is, of die zich daartoe op een onheilige manier heeft opgewerkt. En laten zij mij, nadat ik deze vragen gesteld heb, eens antwoorden of de verkiezing van hun paus iets gemeen heeft — ik zeg niet met de oude en al te strenge wijze van verkiezen —, maar met het voorschrift van *Nicolaus* ¹⁵⁾, waarvan *Gratianus* ¹⁶⁾ melding maakt. Ja, *Nicolaus*, die reeds zeer ver van de zuivere methode was afgeweken, beveelt een wijze van verkiezen aan, die men tot op zekere hoogte zou kunnen dulden. Indien echter de norm van het hoogste recht wordt aangelegd, was toen de reeks der successie reeds verbroken. Wat geschiedt echter tegenwoordig? Laat mij maar niet anders zeggen dan wat algemeen bekend is: de cardinaal houden bij het verkiezen van een paus met hetgeen het decreet van *Nicolaus* voorschrijft niet meer rekening dan de in hun hel tierende duivels luisteren naar God, die spreekt uit de hemel.

Wat moet men in het algemeen van de bisschoppen denken? Van *Leo* ¹⁷⁾, bisschop van Rome, is de uitspraak afkomstig: Hij, die aan het hoofd moet staan van allen, moet door allen worden gekozen. Want wie in het ambt gesteld wordt zonder dat hij beproefd en bekend is, wordt daar met geweld ingedrongen. En zo dikwijls als hij over dit onderwerp spreekt, ontkent hij, dat iemand een echte bisschop is, wanneer hij niet door de geestelijkheid is gekozen en door het volk is begeerd. Niet anders spreekt op vele plaatsen ook *Gregorius* ¹⁸⁾. Indien deze uitspraak gezag heeft, moeten allen, die tegenwoordig onder de heerschappij van de paus bisschoppen genoemd worden, erkennen, dat zij rovers zijn. Niemand immers, hoe onbeschaamd hij ook moge zijn, zal beweren, dat hij door het volk begeerd is.

Wat de geestelijkheid betreft was reeds lang geleden

de corruptie van de oude gewoonte zover voortgeschreden, dat alleen de luie buiken, die zich kanunniken noemen, de stemmen verkochten. Nu is de toestand zo geworden, dat de bisschopsplaatsen door de koningen worden toegewezen. Hierbij komt verder nog de openbare gruwel der simonie. Door welke aanbeveling immers, komt men nu, in de meeste gevallen, op de plaats der eer? Ik voor mij schep in het houden van een lang requisitoir zo weinig behagen, dat het mij leed doet om van dergelijke schandelijke beschimpingen van de christelijke naam zelfs met een enkel woord melding te maken. Het is echter goed, dat, terwijl ik mij stil houd, de zaak zelf getuigt, dat er niets is, dat meer verschilt van de door de apostelen gestelde orde dan een zodanige willekeur als waarmee men heden bij het bezetten van de bisschopsplaatsen te werk gaat. Wanneer de apostel uiteenzet, hoe de Zoon van God naar de ordening van *Melchisedek* tot priester is aangesteld, beschrijft hij nauwkeurig de overeenkomst zonder welke er voor deze door *David* gebruikte vergelijking geen grond zou zijn. Wanneer zij zich dan niet door een bijzonder en nieuw voorrecht boven de Zoon van God willen verheffen, moeten zij aantonen op welke wijze de tegenwoordige bisschoppelijke waardigheden naar de regel der apostelen zijn ingericht. Er is toch waarlijk geen twijfel aan, of zij zullen aan die regel op de schoonste wijze beantwoorden, wanneer iemand, die zijn leven lang het volk dat hem toevertrouwd is nooit ziet, of een tienjarige knaap, of een koppelaar, of een speler, of een jager, — wanneer lieden, die ontbloot zijn van alle godsvrucht en wetenschappelijke ontwikkeling, optreden in de rol der apostelen.

Er is ook nog een ander en belangrijker punt, waarover de strijd gaat. Indien het immers vaststaat, dat zij de meest verbitterde vijanden zijn van die leer, die de apostelen niet alleen verkondigd maar ook met hun eigen bloed bezegeld hebben; — indien het duidelijk

blijkt, dat al hun raadslagen, al hun ondernemingen, en alles wat door hen is ingesteld er op gericht is om hetgeen door de apostelen met inspanning van alle krachten is tot stand gebracht ondersteboven te keren, — wat willen wij dan nog meer? Laat men ons slechts gehoor geven, dan zal het ons niet moeilijk vallen om het bewijs te leveren, dat er nauwelijks één stuk van de gezonde leer is, dat zij met hun verdorven leringen niet hebben verontreinigd. Dit althans zullen wij staande houden, dat zij de zuivere dienst van God met goddeloze bijgelovigheden hebben bezoedeld, dat zij zowel de leer van het geloof als die der bekering met talloze dwalingen hebben omstrengeld, dat zij de kracht en de genade van *Christus* niet slechts door verschillende duistere voorstellingen hebben verdonkerd, maar dat zij deze bijna hebben uitgeblust, dat zij op schandelijke manieren de sacramenten hebben vervalst.

Reeds gedurende dertig jaren is hierop door de dienaren van *Christus* geweest. En wij gaan heden voort in hetzelfde spoor. Ik zeg niets, waarvan in onze boeken het overtuigend bewijs niet wordt geleverd. Wanneer zij zien, dat zij meer dan verslagen, ja dodelijk getroffen zijn, zeggen deze brave lieden, dat men de opvolgers der apostelen geen moeite moet aandoen. Kennis van deze zaak moest echter alleen verkregen worden door een twistgesprek over de leer. En sterk door het geloof in de rechtvaardigheid van onze zaak dagen wij hen daartoe uit. Om echter aan de noodzakelijkheid om te moeten antwoorden te ontkomen, willen zij, dat juist ten aanzien van het punt dat in geding is, een onbetwistbaar vooroordeel zal gelden. Maar staat het nu werkelijk zo? Bewijzen zij, die in elk opzicht het tegendeel zijn van de apostelen, alleen door de ononderbroken voortgang van de tijd, dat zij hun plaats innemen en hun ambt bekleden? Dan zal iemand, die een mens eerst de keel afgesneden heeft en zich vervolgens van diens huis heeft meester gemaakt, zich van hetzelfde voorwendsel kunnen bedienen om er zich op te beroemen, dat hij diens plaats-

vervanger is. Er is veel meer verschil tussen de heerschappij van de paus en die wijze van regeren, welke ons door de apostelen bevolen wordt, dan tussen een tyrannie — hoe wreed en hardvochtig zij ook moge zijn — en een toestand van onafhankelijke en welgeordende vrijheid. Wie zou de tyran verdragen, die praalt met de titel van consul of een ander wettig overheidsambt, dat hij zelf heeft opgeheven? De onbeschaamdheid van dezen doet daarvoor echter niets onder, want nadat zij de heilige regering, die zowel door het bevel van *Christus* als door de praktijk der apostelen ingesteld is, ten val gebracht hebben, gebruiken zij de de opvolging daarvan als voorwendsel om het bestaan van hun tyrannie te rechtvaardigen. Ook al zou wat de tijdsorde betreft de continuïteit zo groot mogelijk zijn geweest, welke successie kan er dan nog overblijven, als het apostelambt te gronde gegaan is, wat noodzakelijk heeft moeten geschieden, als de dienst van God geschonden, het ambt van *Christus* begraven, het licht der leer uitgeblust is en de sacramenten verontreinigd zijn? Of het moest zijn, dat zij menen, dat hun bij de ondergang der godsvrucht de heerschappij ten deel gevallen is op dezelfde manier als een erfgenaam treedt in de plaats van iemand die gestorven is. Daar zij echter de gehele wijze van kerkregering in de grond veranderd hebben, is de kloof tussen hen en de apostelen veel te diep, dan dat er enige mededeling van recht zou plaats hebben.

Laat mij echter met één woord een einde maken aan de bespreking van dit punt: ik beweer, dat er geen opvolging is bij een zaak, waarvan de oorsprong helemaal niet aangewezen kan worden. En ik ontken eveneens, dat de offerdienst, die zij als het voornaamste deel van hun priesterschap beschouwen, ooit van de apostelen afkomstig is geweest. Zij dienen dus voor hun kerkinrichting naar andere stichters om te zien.

DE VERDORVENHEID
DER PAUSELIJKE HIERARCHIE

En wat het feit betreft, dat zij verder met ditzelfde voorwendsel alle godvruchtigen, die voor het herstel der kerk ijveren, de mond snoeren, alsof deze niet op behoorlijke wijze tot het ambt om te leren zouden zijn geroepen, daarmee bereiken zij niets dan alleen dit, dat het daardoor aan de gehele wereld duidelijk wordt, dat hun tyrannie niet anders dan door onderdrukking van de waarheid in stand kan blijven. Het is zeker waar, dat in een goed geordende kerk tot het openbare leraarsambt geen anderen moeten worden toegelaten dan alleen zij, die door de gewone herders zijn geroepen. Wat heeft dit echter te maken met de pauselijke hiërarchie? Daarop zou deze regel alleen dan van toepassing zijn, wanneer de macht van *Christus* op de antichrist overgebracht werd.

De apostelen hebben, gelijk hun betaamde, zich moeite gegeven om de kerk uit de breiden onder het nageslacht. Tot dat doel hebben zij herders geordend, die door een onder het volk gehouden stemming waren aangewezen. Later is, tegelijk met de zuiverheid van de leer, de rechte wijze van verkiezing in onbruik geraakt. Maar zal dan niemand een wettig dienaar van *Christus* zijn dan alleen degene, die met behulp van corrupte middelen binnengedrongen is? De successie, welke zij zich met zo grote laatdunkendheid aanmatigen, heb ik hun reeds ontgenomen. Laat ons daarenboven ook bedenken, dat al degenen, die door hun hand zich laten ordenen, verwikkeld worden in heiligschennis, omdat zij door hun wijding offeraars aanstellen en geen herders. Zal dan niemand anders dan door een slecht en verfoeilijk begin het op zich nemen om te arbeiden aan de uitbreiding van het rijk van *Christus*? Ja zeker, — zeggen zij —, al zou ook alles te gronde gaan, dan mag zich nog niemand daartoe begeven dan alleen die geroepen is. Nu heb ik tevoren reeds gezegd, dat het niet voor bestrijding vatbaar is, dat de gewone roeping moet worden afgewacht

overal waar de kerk zich in ongeschonden of zelfs maar draaglijke staat bevindt. Is daarmee echter aan God een wet gesteld, die Hem verhindert om buiten de gewone orde om zelf door Zijn Geest profeten en andere dienaren te verwekken, die de vervallen en verwoeste kerk weer moeten herstellen?

Zij zeggen echter: het feit, dat de kerk altijd blijft voortbestaan, zal niet toelaten, dat dit gebeurt. En ik stem zeker toe, dat het onmogelijk is, dat de kerk geheel zou onder gaan. Zij dwalen echter geweldig, wanneer zij op de herders toepassen, wat over het voortdurend voortbestaan van de kerk beloofd wordt. Ook al ontbreken de herders, dan houdt daarom de kerk niet dadelijk op te bestaan. Ik erken, dat men dan naar waarheid van de kerk kan zeggen, dat zij staat en bloeit, wanneer de schapen in één schaapskooi worden vergaderd, en dat dit niet anders dan door de dienst der herders geschieden kan. De ervaring leert echter, dat de verstrooide schapen somtijds ook bewaard worden door de verborgen kracht Gods. Ik beweet, dat de kerk soms verborgen is, en zich aan de ogen der mensen onttrekt, zodat men bij haar vruchteloos zoekt naar de uitwendige regering of naar het een of ander hoogste gezag. Daarom blijft de kerk voortdurend bestaan, ook al is de opeenvolging der bisschoppen verbroken. Indien zij nog niet tot het inzicht komen, dat zij zich zonder enige grond verhovaardigen, vraag ik hen, waar zij gelezen hebben, dat de bisschoppen tot aan het einde der wereld elkaar in een ononderbroken reeks moeten opvolgen? Wat ons betreft, wij lezen, dat toen oudtijds, — deels door de onkunde en traagheid der priesters, deels door trouweloosheid en misdadigheid —, de dienst des Heren geschonden was, en de bediening van het heiligdom geheel verwaarloosd was, en de leer der godsvrucht verdorven was, en de kerk bijna geheel ineengestort was, — door een buitengewone inspiratie Gods profeten verwekt zijn om hetgeen in verval geraakt was weer te herstellen. Wat zal Hem verhinderen om hetzelfde ook nu

te doen? En voorwaar, het is nodig geweest, dat dit geschiedde. Het woord, dat wij bij *Ezechiël* en *Jeremia* vinden, heeft immers evengoed betrekking op ons als op het oude volk: — dat God, om wraak te nemen over de nietswaardigheid der verdorven herders, deze verstoten zal en goede en getrouwe herders geven zal, die overeenkomstig Zijn wil zullen weiden (*Ezech. 34 : 2; Jer. 3 : 15; 33 : 12*). Hoewel Hij nu zodanige herders dagelijks geeft door middel van de roeping door mensen, bestaat er toch een bijzondere manier om deze te schenken, wanneer Hij zelf alleen, terwijl alle medewerking van mensen ophoudt, diegenen aanstelt, van wie Hij ziet, dat zij noodzakelijk zijn, en dat zij door het oordeel der mensen voorbij gegaan worden.

Met welk schild echter zullen zij zich verdedigen, wanneer iemand de pijl, welke zij op ons afzenden, naar hen zelf terugslingert? Bijna alle preekstoelen worden bij hen zelf ingenomen door monniken en andere gehuurde pleitbezorgers, die aan hun Sorbonne door het voeren van twistgesprekken geleerd hebben om redevoeringen te houden. Welke is de roeping van deze allen? Zij zullen als zodanig alleen maar kunnen wijzen op het feit, dat de bisschoppen, omdat zij evenals de gehele kudde van hun priesters stom zijn, hun plaats door vreemden laten innemen. Daar echter deze plaatsvervanging iets nieuws is, — zij is ten minste eerst meer dan achthonderd jaren na de tijd der apostelen opgekomen —, moeten zij ophouden de naam van dezen op zo onbeschaamde wijze te misbruiken.

Dat degenen, die in deze tijd de fakkel voor ons uitgedragen hebben, heilige profeten Gods geweest zijn, wordt door de luisterrijke en waarlijk goddelijke proeve, welke zij van hun ambtelijke dienst hebben gegeven, bezeugd. Zij zouden echter nooit geroepen zijn om deze weldaad aan de kerk te bewijzen door wolven, die branden van razende lust om te verslinden en te verdelgen. Daarom is het om een ongeneeslijk kwaad te genezen, — vooral toen alle middelen, die waren aangewend, zonder

uitwerking bleven —, nodig geweest, dat door Gods eigen hand diegenen werden uitgezonden om hulp te brengen, die de gehele wereld de weg tot het ambt gaarne zou hebben versperd. En nu klagen dezelfde wolven, die de schaapskooi bezet hielden, dat wij zonder dat zij het bevolen hebben daarin binnen gedrongen zijn, en zij schreeuwen, dat door ons de orde verstoord is, omdat een ieder onzer zonder op hun bevel te wachten zich beijverd heeft om de arme schapen, zoals het betaamde, naar zijn vermogen te hulp te komen. En voor het overige wordt, sedert door onze arbeid de zaken weer in een betere staat gebracht zijn, de oplegging der handen bij ons op een veel heiliger wijze verricht dan onder de gehele heerschappij van de paus.

DE OVERIGE ORDENINGEN

Ik kom nu toe aan de overige ordeningen, ten aanzien waarvan onze regelaars, wanneer zij die gaan opnoemen, de algemene gewoonte volgen, want zij gebruiken voor elk van die het woord „sacrament”. Ik zal in de bespreking hiervan minder uitvoerig zijn dan de belangrijkheid der zaak verdient. Met een kort woord kan immers gemakkelijk worden aangetoond, hoe onbeschaamd het van hen is om van ons te eisen, dat wij zullen erkennen, dat dit sacramenten zijn. Ik ga met stilzwijgen voorbij, dat overal onder de heerschappij van de paus diakenen en ondergeschikten geordend worden, niet om een ambt uit te oefenen, maar zovelen als er dingen naar de eer van het priesterschap, waartoe men naar het voorschrift van hun verordeningen trapsgewijze moet opklimmen. Er is nochtans een handige manier uitgevonden om deze trappen over te springen. Op één dag immers worden alle lagere tite's op één mens samengebracht. Om kort te gaan: door de toneelspelers worden zo komische stukken niet opgevoerd als men zien kan bij die plechtige handeling der ordening. En deze schandelijke dingen zien de brave regelaars door de vingers alsof het nu de geschikte tijd niet zou zijn om daarin verbetering aan

te brengen. Ik beweer echter, al laat ik deze dingen verder rusten, dat men niet dulden moet, dat de naam „sacrament” aan allerlei handelingen gegeven wordt, waarop geen enkele belofte Gods betrekking heeft. Waarvoor immers is het nodig om er een sacrament van te maken, dat iemand aangesteld wordt om toezicht te houden op de deuren der kerk om de honden weg te jagen? Waarin toch echter bestaat in de tegenwoordige tijd het werk der exorcisten? In dit geval immers geven zij zich niet eens de schijn, dat er iets gebeurt, zoals zij dat in andere gevallen plegen te doen. Niettemin verklaren zij luide, dat al wie ordeningen van deze soort veracht of opheft, zich slecht gedraagt tegenover de kerk. Wie echter denken zij te overtuigen, dat een zaak, waarvan zij zelfs geen ledige schaduw laten zien om de ogen te bedriegen, met eerbied moet worden aangenomen? Onder de pauselijke hiërarchie verrichten alleen de priesters immers zinledige bezweringen, die zonder enige betekenis zijn.

Zij stellen verder acoluthen aan, d.w.z. lieden, die een bisschop op de voet volgen. Is het dan een zo verheven zaak om tot het gevolg van een bisschop te behoren, dat daarvoor een geestelijke verborgenheid moest worden uitgedroefd? Het is zeker, dat zij zich voor niets schamen, wanneer zij de naam „sacrament” misbruiken voor dergelijke beuzelachtige dingen.

Men dient er echter wel op te letten, dat dit het punt is, dat onder ons in geding is. Wij strijden immers niet over de vraag, of het hebben van acoluthen en deurwachters nuttig is of niet. Diensten als deze kunnen zeker een nuttige leerschool zijn voor die jongelieden, die begeerte hebben om tot het ambt der kerkregering te worden geroepen. Niets dergelijks echter is te zien onder de pauselijke heerschappij, en wanneer daarin oudtijds iets goeds geweest is, is het reeds lang geleden in onbruik geraakt. Zelfs echter wanneer wij hun toegeven wat zij willen, dat wij ten opzichte van de nuttigheid zullen erkennen, dan is het toch een al te grote vermetelheid, om

niet te zeggen heiligschennis, geweest om daaraan zonder grond die naam te geven, die alleen toekomt aan de zinnebeelden der goddelijke genade, die van de hemel uit zijn ingesteld. En al zijn er op *Lucianus* gelijkende lieden, die om de vrede te kopen brutaalweg zich de schijn geven, dat zij deze ontheiliging goedkeuren, — zovelen als ernstig de vrede Gods betrachten zullen door hun geweten weerhouden worden om daarin toe te stemmen.

HET HUWELIJK

Het laatste sacrament is voor hen het huwelijk, en als grond daarvoor geven zij aan, dat de genade van *Christus* daaraan nooit ontbreekt. Dit is echter een grond, die tot elke eerzame en Gode welgevallige levenswijze kan worden uitgebreid. Dan zullen ook de landbouw, de veeteelt en alle beroepen, zowel degene, die als vrije worden aangeduid als die, welke met werktuigen worden uitgeoefend, sacramenten zijn, want onder die is er geen enkel, dat God Zijn zegen niet waardig keurt.

Wij zien dus welke kinderachtige onzin zij praten. Er wordt echter ook een andere reden bij opgegeven, die meer aannemelijk klinkt, deze n.l. dat het huwelijk vergeleken wordt met de heilige en geestelijke gemeenschap, die tussen *Christus* en Zijn gemeente bestaat. Alsof *Christus* zelf echter ook niet vergeleken wordt met een herder, en met een lam, en met een leeuw, en met de zon en met een steen, en God met een krijgshaftig vorst en een stormwind en een brandende vlam. Zullen er dan evenveel sacramenten zijn als er in de Schriften beelden voorkomen? Op die manier zal echter ook de diefstal tot de sacramenten worden gerekend, want wij lezen, dat de dag des Heren gelijk zal zijn aan een dief.

Het is er dus ver vandaan, dat de blote overeenkomst alleen iets voor ons tot een sacrament zou maken. De eerste uitvinders van dit verzinsel hebben zich echter ook niet aan dergelijke fantasieën overgegeven. Zij had-

den bij *Paulus*, waar hij over het huwelijk spreekt, aan het slot van zijn betoog het woord „sacrament” gelezen, en zonder over de betekenis daarvan verder te denken hebben zij dit aangegrepen en gemeend, dat het genoegzame grond bood voor de vorming van een nieuw leerstuk. Intussen hebben zij er echter niet aan gedacht, dat *Paulus* daar met het woord „verborgenheid” alleen maar die onschatbare genade prijst, waarmee de Zoon van God ons tegemoet treedt, wanneer Hij ons inlijft in Zijn lichaam. Het is dus om ons op te wekken om deze te bewonderen, dat hij uitroept dat dit een grote verborgenheid is (Eph. 5 : 32). Dit immers is de betekenis van het woord „mysterium”, dat hij gebruikt heeft, en dat de oude vertaler hier, evenals ook op andere plaatsen in deze brief, door „sacramentum” heeft over gezet, daarbij in het minst niet denkend aan hetgeen ongeleerde lieden later daarover gedroomd hebben. De dwaling, die uit zo grove onkunde geboren is, wordt echter door de regelaars met al te grote onbeschaamdheid verdedigd. Hoe meer wij echter zien, dat neuswijze lieden onbeschaamd de spot drijven met het Woord van God, hoe groter ook het gewetensbezwaar moet zijn, dat onze zielen weerhoudt om ons te binden aan enige gemeenschap met een zo grote goddeloosheid.

En gelijk de ene dwaling de andere achter zich aansleept, trekken zij hieruit de conclusie, dat de band des huwelijks wegens overspel niet wordt ontbonden, en dat men geen gehoor moet geven aan hen, die zeggen, dat een trouwbelofte, die jongelingen en meisjes zonder de toestemming der ouders elkaar gegeven hebben, niet vast en bondig is. Het eerste, dat zij beweren, is voortgekomen uit een onjuiste en verkeerde uitlegging van de woorden van *Christus*. Wanneer Hij immers verzekert, dat degene, die de verstotene trouwt, overspel doet, moet de uitzondering, die Hij gesteld had, in aanmerking worden genomen, n.l.: „anders dan om overspel”. En voorzeker, Hij zou zonder reden gesproken hebben over de overspelige vrouwen, want bij de Joden werd de ver-

stoting van deze door de doodstraf gevolgd. Wanneer er nu geen groot gevaar aan hun dwaling verbonden was, wanneer zij op deze wijze de woorden van *Christus* verdraaien, zou dit hun misschien tot op zekere hoogte kunnen worden vergeven; hier is echter de zaligheid in het geding van de mannen, die de overspelige vrouwen uit hun echtelijke woning verdrijven. De rechtvaardige regelaars leggen aan dezen op om voortdurend ongetrouwd te blijven. Wat echter, als zij behoefte hebben aan een vrouw? Het gehele leven lang zullen zij dan immers moeten branden zonder dat er een middel is om dat vuur te doven, zodat zij tot verderf der ziel de straf ondergaan voor de misdaad, die een ander begaan heeft. Op deze manier zal een christenman of gedwongen worden om overspel te begunstigen en de ontucht van zijn overspelige vrouw te verkroppen, of hij zal op wrede wijze worden veroordeeld om aan voortdurende onrust ten prooi te zijn, indien hij ten minste niet tot sexuele onthouding in staat is. Zullen wij dan hun onmenselijke tyrannie ondersteunen, wanneer zij zo slecht zorg dragen voor de in nood verkerende gewetens.

Wat de verlovingsen betreft, welke door jonge mensen lichtvaardig worden aangegaan, daarover merk ik alleen op, dat hetgeen de moderatoren daarover met een woord verzekeren ook met een woord kan worden ontkend. Wie toch heeft hun geopenbaard, dat deze als vast en bondig moeten gelden? De natuur leert toch zelf, dat daartoe de autoriteit der ouders vereist wordt, en dit is niet alleen door het onder de volkeren geldende recht steeds in acht genomen, maar het wordt ook door het getuigenis der Schrift bevestigd. Maar — zeggen zij — de waardigheid van het sacrament moet hoger worden gesteld dan het recht van de vader. Al zou ik hun echter toelaten om de naam „sacrament” te misbruiken, dan is het toch nog meer dan dwaas om iets dat op een verkeerde en onordelijke wijze geschiedt op de eer van het sacrament te doen rusten. Hoe hoger immers het aanzien is, waarin het huwelijk staat, hoe groter ook de

eerbaarheid en nauwgezetheid moet zijn, die daarbij in acht dient te worden genomen. Als een dergelijke toegeeflijkheid een eer voor het huwelijk is, waarom betonen zij zich dan niet even inschikkelijk ten aanzien van het huwelijk van priesters en nonnen? Dan echter wordt dit door de gelofte verhinderd. Zeker, zoals het hier verhinderd wordt door het recht der natuur, dat zij niet schromen te verkrachten.

HET MISOFFER

Wat verder het feit betreft, dat zij erkennen, dat er een enige offerande van *Christus* is, waardoor de zonden verzoend zijn en de mensen met God verzoend zijn, — och mochten zij in die belijdenis standvastig volharden. Een weinig later echter tonen zij, dat zij deze verklaring alleen maar voorop gesteld hebben met de bedoeling om hun mis in een schoon daglicht te stellen, opdat aan deze de toepassing van deze enige offerande zal worden toegeschreven. Met welke blanketsels zij haar echter ook versieren, zij zullen daarmee toch nooit bereiken, dat deze in de ogen van alle kinderen Gods niet als een overspelige schandelijkheid verfoeilijk zal zijn.

Wanneer wij echter bij de behandeling van dit punt de juiste volgorde in acht willen nemen, moeten wij beginnen bij dat algemene hoofdstuk, waarin zij leren, dat de offers, welke ons deze enige offerande toeëigenen, bestaan in de vernederingen des harten en in de verdrukkingen van het vlees, die men met vrome bedoelingen op zich neemt, en andere meer van deze soort. Welk een onnadenkendheid, of vergeetachtigheid, of stompzinnigheid is het, dat zij met stilzwijgen voorbijgaan aan het offer van het geloof, dat bij deze toeëigening toch de voornaamste functie vervult? Ik druk mij nog te zwak uit. Wij krijgen aan de kracht van de dood van *Christus* immers niet anders deel dan door het geloof. De andere dingen vergezellen het geloof op deze wijze, dat zij als het ware aanhangsels daarvan zijn, en alles wat zij hebben, daaraan ontlennen. Dat het geloof

ongetwijfeld een uitnemende offerande is, blijkt duidelijk uit de woorden van *Paulus* (Filipp. 2 : 17). Dezelfde apostel leert, dat ons daardoor de verzoening met God wordt toegeëigend, welke *Christus* ons door Zijn dood heeft verworven (2 Cor. 5 : 18 vv.; Rom. 5 : 10 v.).

Hoe komt het, dat de „bemiddelaars” over het geloof geheel zwijgen, terwijl zij toch de pretentie voeren, dat het hun streven is om dit onderwerp nauwkeurig te behandelen? Wanneer het er op aankomt, is het immers het geloof alleen dat alle oefeningen der godsvrucht heiligt.

Hier komt nog een andere overweging bij. Van wie hebben zij geleerd, dat de ascetische kwelling van het vlees —, waarvan *Paulus* verzekert, dat zij slechts een betrekkelijk nut heeft (1 Tim. 4 : 8) —, ons de genade toeëigent, welke ons door de dood van de Zoon van God verworven is? Ik stem toe, dat het hulpmiddelen zijn, waardoor wij als het ware bij de hand geleid worden om de vergeving der zonden in *Christus* te zoeken. Het is echter dwaas om daaruit te besluiten, dat door middel van deze de offerande van *Christus* ons wordt toegeëigend, alsof wij de zaligheid zouden verkrijgen door vasten of welke andere uiterlijke kwelling ook van het vlees. Ik ben het natuurlijk eens met *David*, wanneer hij zegt, dat de offerande, die God behaagt, bestaat in een gebroken en terneergeslagen hart (Ps. 51 : 19). Dat ons daardoor echter het offer zou worden toegeëigend, dat *Christus* voor ons gebracht heeft om ons met God te verzoenen, leert noch *David* zelf, noch één van de profeten of apostelen. Zover is het er vandaan, dat de uitwendige werken, die een veel lagere plaats innemen, deze eer waardig zouden zijn.

Ik stem evenwel toe, dat de „bemiddelaars” even later op een andere plaats, alsof zij tot bezinning gekomen zijn, zich toch eindelijk het geloof herinneren. Maar wat voor soort van geloof is het dan, dat zij ons verzinnen? Een geloof, dat de blik moet richten op het misoffer. Ze verbinden daaraan dan ook terecht een verwensing, daar

hij immers verdient om vervloekt te worden, die terwijl hij de rug toegewend heeft aan de dood van *Christus* naar alle richtingen de blik laat dwalen om de zaligheid te zoeken.

Maar het misoffer steunt toch op de dood van *Christus*? Ja, dat is nu juist het punt, dat wij thans willen onderzoeken. Zij beweren, dat *Christus* even zeker als Hij aan Zijn gelovigen Zijn lichaam aangeboden heeft om het te eten, ook aan Zijn apostelen, die Hij tot priesters van een nieuwe wet aanstelde, de opdracht gegeven heeft om dit te offeren. Welk een schandelijke pocherij is dat van hen, die, naar ik weet, deze nieuwe smakeloze hutspot hebben gemaakt. Waar immers wordt bevolen om te offeren? Zij antwoorden, dat dit geschiedt op die plaats, waar gezegd wordt: „Doe dat”. Toen echter twintig jaar geleden *Clichthoveus* ¹⁹⁾ en dergelijke stomme dieren uit dit woord de offergedachte te voorschijn haalden, — en ter verdediging daarvan de versregel van *Vergilius*: „Cum faciam vitula pro frugibus” ²⁰⁾ aanhaalden — was er onder degenen, die met een middelmatig vermogen om te oordelen zijn toegerust, niemand, die zich niet vrolijk maakte over de voosheid van de bewijisvoering. Hun werd hun dwaasheid echter vergeven, omdat zij stamelden over onbekende dingen. Nu echter, nu zoveel licht is opgegaan, moeten zij, die niet schromen om dergelijke onzin uit te braken, — waarover zij niet alleen zelf inwendig lachen, maar waarvan het hun ook niet onbekend is, dat zij in de ogen van anderen belachelijk zal zijn —, wel van hun verstand beroofd zijn.

Laat ons echter doen alsof de zaak de overweging waardig ware en daaraan aandacht schenken. Het woord „*facere*”, zo zeggen zij, is een priesterlijk woord. Dat stem ik toe. Maar in welke taal menen zij dan, dat *Christus* heeft gesproken? En dit is toch ook niet de spil, waar het om draait. Het woord „doen” wordt door de Hebreëen zo nu en dan gebruikt, wanneer er over de offeranden wordt gesproken. Onze strijd gaat nu echter

alleen over de vraag, in welke betekenis *Christus* het woord gebruikt heeft, toen Hij zeide: „Doe dat tot Mijn gedachtenis”. *Paulus*, die de allerbeste uitlegger daarvan is, ontwart deze knoop, wanneer hij deze beide dingen tezamen voegt: „Doe dat, zo dikwijls als gij zult drinken”. Wat anders zouden de discipelen immers doen dan hetgeen de Meester zelf hun door Zijn voorbeeld had voorgedaan? Ja zeker, wie ziet niet dat dit slaat op het voorafgaande gesprek, waarin hun bevolen was om het aan te nemen en het met elkander te delen? Wanneer wij echter de uitlegging van *Paulus* gehoord hebben, strijden wij zonder reden over een zaak, die aan geen twijfel onderhevig is. En mochten zij nog niet bevredigd zijn, omdat dit gezegd is tot de apostelen, die in hun inbeelding priesters geweest zijn, dan zou ik wel willen, dat zij mij antwoorden, tot wie *Paulus* sprak toen hij dezelfde woorden herhaalde. Heeft hij niet eerst aan de gehele gemeente van Corinthe, — aan de mannen en de vrouwen zonder onderscheid —, verzekerd, dat hij overgegeven heeft wat hij van de Here ontvangen had, en daarna aan deze zelfde mensen bevolen om dit te doen?

Zouden zij zich zelf de vrijheid veroorloven om op zo smadelijke manier de woorden van *Christus* te verminken, indien zij niet opgeblazen door epicureïsche laatlundheid op alles wat goddelijk is met minachting neerzagen?

Van dezelfde soort is hun bewering, dat *Christus*, voordat Hij onder de gedaante van het brood aan Zijn discipelen Zijn lichaam gegeven heeft, Zich Zelf aan de Vader heeft geofferd. Op welke grond immers veronderstellen zij, dat dit geschied is? Het betreft hier een zaak, die toch zeker wel zo belangrijk was, dat er enige melding van gemaakt zou zijn. De geschiedenis wordt echter door de evangelisten in deze volgorde verhaald, dat Hij het brood heeft genomen, dat Hij het heeft gebroken en dat Hij het heeft gegeven. Hoe onbeschaamd is het dan om met zo grote stelligheid te verzekeren, dat iets gebeurd is, waarover nergens een mededeling wordt

gevonden en dat men zich helemaal niet voorstellen kan. Indien zij ten aanzien daarvan met allerlei vermoedens kwamen aandragen, zou de belangrijkheid van de zaak toch niet toelaten, dat men op grond daarvan iets vaststelde. Hetgeen zij bazelen is echter met alle waarschijnlijkheid in strijd; wie zal het dan niet met beslistheid verwerpen?

Zij beweren dat de uitspraak dat *Christus* priester is naar de ordening van *Melchizedek* haar kracht anders niet behouden kan. En het is mij bekend, dat zij zich nu niet voor het eerst aan deze steen stoten. Wanneer wij echter zonder rekening te houden met mensen het punt in quaestie overwegen, zal het weldra komen vast te staan, dat dit argument ijdel is dan de ijdelheid zelf. *Mozes* verhaalt, dat *Melchizedek* aan *Abraham* brood en wijn heeft aangeboden. Zij, die daaruit een heilige en geheimzinnige offerande willen te voorschijn brengen, verstaan dit zo, dat hij aan God heeft geofferd. Zodra *Mozes* daar echter vermeldt, dat hij *Abraham* tegemoet gekomen is, voegt hij er aan toe, dat hij brood en wijn heeft aangeboden of meegebracht. Wanneer zij echter menen, dat de zin, die daarop aanstonds volgt, de reden aangeeft waarom hij dit gedaan heeft, doen zij niets anders dan de dwaling verdubbelen. Zeker, *Mozes* voegt er aan toe: „En hij was een priester van de allerhoogste God”. Dit echter heeft betrekking op de bevoegdheid om te zegenen; het staat er bij om ons te doen weten, dat *Melchizedek* uit kracht van zijn priesterlijk ambt en waardigheid *Abraham* gezegend heeft.

Tot zover is er bij *Melchizedek* dus niets te zien van de offerande van het brood. Als veel sterker argument komt hier echter bij, dat de apostel, wanneer hij met bijna angstvallige nauwkeurigheid de afzonderlijke trekken, waarin deze gelijkenis uitkomt, één voor één nagaat, van niets dergelijks ook maar met een enkel woord melding maakt. Nauwkeurig geeft hij zijn naam aan, en de plaats, waar zijn troon staat, en zijn koninkrijk en zijn priesterschap. Vervolgens zegt hij, dat hij,

als ware hij uit zich zelf voortgekomen, geen geslachtsrekening heeft, ten minste niet een geslachtsrekening, die door de Schriften wordt megedeeld. Daarna, dat *Abraham* aan hem, zoals de mindere doet aan de meerdere, de tienden heeft gegeven. En ten slotte, dat hij krachtens priesterlijk recht *Abraham* heeft gezegend. Indien er nu in het brood enige verborgenheid gescholen had, zou er niets geweest zijn, dat bij de behandeling van het onderwerp, dat daar aan de orde was, beter ter sprake had kunnen worden gebracht. De Heilige Geest is daaraan stellig niet uit vergeetachtigheid met stilzwijgen voorbijgegaan. Hoe komt het dan dat Hij zwijgt? Dat doet Hij natuurlijk omdat Hij het in Zijn uiteenzetting niet heeft willen opnemen zonder dat het daarbij behoorde. Het is overigens vreemd, dat zij, die beweren, dat het brood in het lichaam veranderd is nog vóór het geofferd wordt, in het brood een gestalte zoeken. Hoe zal naar hun voorstelling de werkelijkheid met de gestalte van het brood overeenkomen, als er bij het Heilig Avondmaal helemaal geen brood aanwezig is? Laat echter voor het tegenwoordige dit ons genoeg zijn, dat het brood, dat door *Melchizedek* aangeboden is, hun leer niet de minste steun biedt, omdat zij iets verzinnen, waarop de Heilige Geest in het minst niet gewezen heeft.

Zij grijpen verder ook die algemeen bekende uitspraak aan van *Maleachi*: „Op alle plaatsen zal Mijn Naam onder de heidenen een rein offer worden gebracht” (Mal. 1 : 11), alsof daarmee niet geheel iets anders wordt bedoeld dan het misoffer. Wanneer wij echter alle plaatsen in het Nieuwe Testament, die over het offer handelen, de revue laten passeren, zullen wij nergens de mis vinden. Is het niet een reine offerande, wanneer wij door het Evangelie Gode geheiligd worden, wanneer een ieder van ons zich aan Hem offert door de doding van het vlees, wanneer wij Hem offeren de varren der lippen, gelijk een andere profeet zegt (Hos. 14 : 3)? Waarom dan wenden zij zich met achterstelling van alle offeranden, welke ons door de Schrift worden aanbevolen,

tot de mis alleen, waarover nergens een woordje te vinden is; waarom anders dan omdat zij in elk opzicht verkeerd zijn. Wat voor nut heeft het overigens om te redetwisten zonder dat het nodig is, daar toch allen die een gezond oordeel hebben het hier geheel over eens zijn, dat hier naar de gewoonte der profeten de dienst van God onder de naam offer wordt voorgesteld? Dit immers is een gewoonte, die voor de profeten in hoge mate karakteristiek is, dat zij woorden als „tempel”, „altaar”, „priester” en „offeranden” gebruiken om er de dienst des Heren mee aan te duiden, zoals bij hen ook dromen en visioenen de kennis van God betekenen. Deze manier van spreken is echter hiervandaan gekomen, dat zij hun onderwijs in overeenstemming brachten met de tijd, waarin zij optraden, en dit was, gelijk ons bekend is, een tijd, waarin de dienst van God in dergelijke plechtigheden gehuld geweest is. Om kort te gaan, omdat dergelijke wijzen van spreken smaken naar het onderwijs der wet, moet door ons daaruit de geestelijke waarheid, welke alleen op ons betrekking heeft, te voorschijn worden gebracht. Het blijkt nu wel meer dan duidelijk, dat zij *Maleachi* ten onrechte aanhalen, alsof hij over de mis zou hebben geprofeteerd, terwijl er niets is waaraan hij minder gedacht heeft.

Ik houd mij ook niet op bij de uitspraken der oude kerkleraars, welke de moderators bijeen dragen. Het is de gewoonte van deze windbuilen om alle gebrekkige plaatsen, welke in de geschriften van de kerkvaders te lezen staan, bijeen te harken; zij gaan te werk als iemand, die het goud achteloos laat liggen en het schuim vergadert, of die de graankorrels wegwerpt om volijverig het uitvaagsel te verzamelen. Wanneer zij immers tegen ons aanvoeren, dat de plaats uit *Maleachi* door *Irenaeus* aldus is uitgelegd, en dat door *Athanasius* ²¹⁾, *Ambrosius*, *Augustinus* en *Arnobius* ²²⁾ over de offerande van *Melchizedek* in deze zin wordt gesproken, dan zij daarop in het kort geantwoord, dat deze zelfde schrijvers ook op andere plaatsen onder het brood het

lichaam van Christus verstaan, doch op zulke belachelijke gronden, dat het gezond verstand en de waarheid ons noodzaken om met hen van gevoelen te verschillen. *Jeremia* immers voert de goddelozen, die tegen hem samenspannen aldus sprekend in: Laat ons hout stellen tot Zijn brood (Jer. 11 : 19). Het is bekend, dat dit hetzelfde betekent, als wanneer hij gezegd zou hebben: Laat ons hem met zijn brood worgen, of iets dergelijks. De oude schrijvers laten dit slaan op *Christus*; zij leggen het dan allegorisch zo uit, dat onder het brood Zijn lichaam moet worden verstaan, dat aan het hout is genageld geweest. Laten de brave moderators er daarom mee ophouden in een slechte zaak met de uitspraken van de oude schrijvers te strijden. Te voren heb ik reeds aangetoond, in welke zin van *Melchizedek* gezegd wordt, dat hij brood heeft geofferd. De zaak is duidelijk. Daar komt bij, dat het stilzwijgen van de apostel voor ons de kracht van een bewijs moet hebben, omdat hij nooit iets zou hebben overgeslagen, dat hij op zo gepaste wijze ter sprake had kunnen brengen, als het slechts naar waarheid had kunnen worden gezegd. Wij hebben daarom geen reden om te menen, dat *Ambrosius* of iemand anders uit de gehele menigte der oude leraars een helderder inzicht gehad heeft dan de apostel zelf, wanneer wij hun ten minste niet een zo grote mate van scherpzinnigheid willen toeschrijven, dat zij een verborgenheid zouden hebben gekend, die ontgaan is aan de Heilige Geest, die door de mond van de apostel spreekt.

Daar men in alle dingen de oprechtheid moet betrachten, is het zeker niet geoorloofd om listig of zelfs dubbelhartig te werk te gaan, wanneer het gaat over de religie. Omdat onze tegenstanders zien, dat wij met het Woord Gods gewapend zijn, trachten zij hier vandaan en daar vandaan zoveel mogelijk getuigenissen te halen, — van welke zij vele door hun spitsvondigheden vervalsen —, om door het spannen van het rookgordijn der oudheid het licht der goddelijke waarheid te ver-

duisteren. Ondertussen willen zij niet, dat men onderzoekt, hoeveel zij zelf van de leer der oude kerk afwijken. Het is echter algemeen bekend, dat dit geval is. Een duidelijk voorbeeld daarvan hebben wij in het misoffer.

Ik laat nu de gewone leraars der Sorbonne maar buiten beschouwing en beperk mij tot onze „bemiddelaars”, die ter verdediging van het misoffer zich zowel op de oude manier van spreken als op de oude gewoonte om te offeren beroepen. Zowel het ene als het andere stem ik hun toe: de ouden hebben niet alleen van het woord offeren, maar van de plechtigheid van het offeren een verkeerd gebruik gemaakt. Wanneer wij er ons evenwel rekenschap van geven, hoe ver de verkeerde praktijk der ouden verwijderd is van de opgesmukte goddeloosheid, die zij tegenwoordig bedrijven, is er tussen die beide een bijna onmetelijke afstand. Van welke aard hetgeen de anderen deden ook was, zij hebben daaraan altijd deze uitlegging gegeven, dat het een herinnering was aan de offerande. Deze kenners der oudheid — want daarvoor willen zij immers doorgaan — stellen zich niet tevreden met de herinnering, maar voegen daaraan toe, dat het de toeëigening van het offer is, gelijk wij even later zullen zien.

Hoewel nu de ouden vrij waren van het goddeloze bijgeloof, dat later de overhand heeft gekregen, zijn zij toch in zoverre niet geheel te verontschuldigen als duidelijk blijkt, dat zij zijn afgeweken van het zuivere en oorspronkelijke bevel van *Christus*. Terwijl immers het Avondmaal tot dit einde gevierd moet worden, dat wij gemeenschap mogen hebben aan de offerande van *Christus*, zijn zij daarmee niet tevreden geweest, maar zij hebben er ook het brengen van het offer aan toegevoegd. Van deze toevoeging nu beweer ik, dat zij verkeerd geweest is, enerzijds omdat zij de weldaad, welke ons door de dood van *Christus* verworven is, verdonkert, en anderzijds omdat zij vreemd is aan het karakter van het Heilig Avondmaal. Het is het ambt van *Christus* geweest om zich aan God te offeren. Nu blijft er voor

ons niets anders over te doen dan te eten. Wie alleen met het ontvangen daarvan niet tevreden is, kent zowel aan de dood, die *Christus* gestorven is, als aan de verborgenheid van het Avondmaal, dat Hij ons tot gedachtenis aan Zijn dood heeft nagelaten, minder waarde toe dan behoorlijk is. En al roepen nu de aanhangers van de paus of anderen, die van hen niet veel verschillen, duizend maal, dat het brood oudtijds geofferd is, dat de ouden dit plachten te doen, dat het geen nieuwe gewoonte is, — het zal ons geoorloofd zijn om even vele malen daarop te antwoorden, dat het bevel van *Christus* een onschendbare regel is, die door geen enkele gewoonte van mensen, en door geen enkele verordening, die in de loop der tijden uitgevaardigd is, en door geen nieuwe besluiten van kracht beroofd of afgeschaft mag worden.

Ik heb nu mijn mening over de autoriteit van de kerkvaders kenbaar gemaakt. Wanneer daarom de „bemiddelaars” tot de slotsom komen, dat de kerk overeenkomstig de getuigenissen van de Schrift en de heilige kerkvaders twee offeranden erkent, liegen zij in het ene geval, en zij dwalen in het andere, doordat zij aan de besluiten en de mening van mensen meer waarde toekennen dan betamelijk is. Zij beroepen zich immers ten onrechte op de Schrift, die in haar geheel hen overal tegenspreekt, en zij verminken haar op een zo schandelijke manier, dat zij zelfs de kinderen, — ten minste wanneer deze gewaarschuwd zijn —, geen rad voor de ogen zullen draaien. Ik heb hun onbenullige argumentatie ten minste meer dan duidelijk weerlegd. Wat de oude kerkvaders betreft, wij hebben geen reden om ter wille van hen af te wijken van de eeuwige en onbuigzame waarheid Gods. Laten daarom degenen voor wie de wijsheid Gods niet voldoende is, die onbloedige offerande, welke door mensen uitgevonden is, maar voor zich zelf houden. De eenvoudige en voor tweërlei uitlegging helemaal niet vatbare leer der Schrift is, dat de offerande, waardoor de mensen met God moesten worden

verzoend, eenmaal door *Christus* gebracht is, en dat de kracht van die offerande eeuwigdurend is, en dat de vrucht daarvan door ons dagelijks wordt genoten. En dat, opdat wij deze zullen genieten, door dezelfde Zoon van God het Heilig Avondmaal ingesteld is, waarin Hij ons Zijn eenmaal geofferde lichaam tot spijs geeft om ons daarmee te voeden. En dat op deze wijze de kracht van die enige offerande ons wordt toegeëigend, zodat wij daaraan deel krijgen. Wanneer gij de gehele Schrift zoudt doorlezen, zult gij niets anders vinden dan dat ons Pascha geslacht is, dat de enige Priester eenmaal is binnengegaan in het heiligdom om door een enige offerande de zonden der wereld te verzoenen, dat ons niets anders wordt bevolen dan dat wij zullen feestvieren.

Welk een vermetelheid zal het dan zijn, dat een sterfelijk mens zich indringt om een priesterlijke dienst te verrichten, die hem nooit is opgedragen, — om een onbloedige offerande te brengen, die God nergens heeft geëist? Laten daarom de „bemiddelaars” aan deze tweede offerande ergens anders een plaats geven dan in de kerk. Zij zullen het nooit zover brengen, dat zij door ons erkend wordt, zolang zij ons niet overtuigd hebben, dat een ander dan de Zoon van God, die voor eeuwig tot Priester is aangesteld, en die geen enkele opvolger of ambtgenoot heeft, bevoegd is om op te treden als stichter van een offerande. Alle mogelijke toevoegsels, die buiten Zijn autoriteit om in het Heilig Avondmaal binnengeslopen zijn, — hetzij door al te grote begeerlijkheid, hetzij door de inschikkelijkheid van mensen —, moeten naar de door Zijn autoriteit gestelde regel worden verbeterd. Zo immers vermaant *Paulus* dat gehandeld moet worden, en dit is de betekenis van zijn woorden, wanneer hij zegt: „Ik heb van de Here ontvangen, hetgeen ik u ook overgegeven heb.” En verder beweren de „bemiddelaars” op misdadige en schandelijke wijze, dat een offerande, die van onbekende oorsprong is, van *Christus* is ontvangen.

Ik zie wel, wat zij zullen zeggen, die bereid zijn om *Christus* samen te voegen met *Belial*, als zij daarmee maar de een of andere soort van vrede kunnen kopen. Ik weet ook welke gedachten in de harten der mensen leven, en aan spottende opmerkingen ben ik al lang gewoon geraakt. Zij zullen ons natuurlijk van mateloze eigenzinnigheid beschuldigen, en beweren, dat wij over één woord en over een uiterlijke ceremonie een onnodige strijd ontketenen. Het is waarlijk ook geen wonder, dat zij deze beschuldiging tegen ons inbrengen. Zij spreken immers naar het inzicht dat zij hebben. Daar ons echter een beter inzicht gegeven is, moeten wij ook belijden, wat wij met het hart hebben geloofd. Deze regel stelt de Geest van God immers voor allen, die God vrezen: „Ik heb geloofd, daarom zal ik spreken” (Ps. 116 : 10).

Toen mij onlangs door betrouwbare mannen verteld was, dat een zekere gehoornde bok uit de stinkende kudde der pauselijke bisschoppen, die reeds lang tussen de hemel en de hel rondfladdert, gewoon is te zeggen, dat het hem voorkomt, dat er geen reden is, waarom wij zouden weigeren om dit bedriegelijke voorstel tot schikking te aanvaarden, — heb ik geantwoord wat de geschiedschrijvers van *Alexander* verhalen, n.l., dat ik, indien ik in zijn plaats zou zijn, niet zou weigeren, maar dat hij, indien hij aan mij gelijk zou zijn, hetzelfde zou doen, waarover hij zich nu verwondert, dat het door mij gedaan wordt. Waarom immers zullen wij ons verwonderen, dat mensen van deze soort, die zovele jaren lang zich in het verloochenen van *Christus* hebben geoefend, ons onze oprechtheid tot schande rekenen, daar zij niet schromen om God zelf te bespotten. Hetgeen ons door de hemelse Leermeester bevolen is, moet voor ons echter zo groot gezag hebben, dat wij niet aarzelen om daarvoor tot het uiterste te strijden. Laat ons niet menen, dat iets, waarvan Hij ons bevolen heeft wat naar Zijn wil gedaan moet worden, aan onze vrijheid zou zijn overgelaten. Onze strijd met de „bemiddelaars” gaat hier echter over de zaak en niet alleen maar over een

woord of rituele handeling. Zij beweren immers, dat alles, wat in de oude offeranden zinnebeeldig werd voorgesteld, in het misoffer in waarheid en werkelijkheid begrepen is, dat hier dezelfde offerande is van het lichaam en bloed van *Christus*, die aan het kruis gebracht is. Hieruit blijkt, dat deze tweede offerande in de plaats gesteld wordt van de enige offerande van *Christus*, opdat hetgeen daardoor te weeg gebracht is door haar in ons bezit kome. Ik geef daarop dit korte en bondige antwoord: alle mogelijke offeranden, die ooit gebruikelijk geweest zijn, moesten, zouden zij als goede offeranden worden aangemerkt, getoetst zijn aan deze toetssteen: of zij door God waren ingesteld of door de mensen. Zij moesten immers niet alleen heenwijzen naar *Christus*, maar het was ook nodig, dat zij door God waren ingesteld. Hoewel er immers voor het uitwendige helemaal geen of slechts weinig onderscheid schijnt te zijn tussen de offeranden van hen, die God vrezen, en die, waarvan wij lezen dat zij door de heidenen gebracht zijn, — aarzelen wij toch niet om deze laatste als valse te veroordelen, terwijl wij daarentegen van de eerste verklaren, dat zij wettig en heilig zijn. Waar komt dan dit onderscheid anders vandaan, dan uit dat dubbele kenteken, dat gelegen is in het doel, waartoe zij gebracht worden, en in het bevel, waardoor zij zijn ingesteld. Wanneer daarom de „bemiddelaars” willen bewijzen, dat er in het misoffer ook maar een greintje waarheid schuilt, is het allereerst noodzakelijk, dat zij voor de dag komen met het bevel van God, waardoor het ingesteld is; zulk een bevel is echter nergens te vinden. En op grond daarvan stellen wij met vrijmoedigheid vast, dat het niets is dan een ijdel verzinsel.

Het is niet zonder reden, — dat stem ik toe —, dat zij aan de canon, waarin het misoffer wordt voorgeschreven, een beknopte en duidelijke uitlegging willen toevoegen. Welke uitleggingen zullen zij echter uitvinden om zulke grove dwaasheden te bemantelen? Vooreerst is het zeker, dat daarin tegenstrijdigheden voorkomen, en

dat het lappendekens zijn, die door onbekwame vaklieden op slechte wijze aan elkaar zijn genaaid. Zij zeggen, dat zij aan God een reine offerande offeren van Zijn giften en gaven, het heilige brood des eeuwigen levens. Deze woorden geven te kennen, dat het lichaam van *Christus* bestaat uit het brood. Zij mogen de harde klank van deze woorden zoveel verzachten als zij willen, — mensen, die ogen hebben, zien toch wel, dat degenen, die de canon van de mis hebben samengeflanst, in hun onkunde het gebed, dat de oude kerk placht uit te spreken bij het brengen van de gewone offeranden, hebben overgebracht op het lichaam van *Christus*. De aalmoezen, die de gelovigen gaven, werden, Godgeheiligd als zij waren, neergelegd op het altaar. De priester bad in de naam van het volk, dat Hij deze in gunst wilde aannemen. Ontwikkelde mensen, die later gekomen zijn, hebben — òf, omdat zij met de oude gewoonte onbekend waren, òf, omdat zij geen ander dan hun denkbeeldig offer kenden — daarbij lichtvaardig het lichaam en het bloed gevoegd. Nog duidelijker wordt deze onkunde in het licht gesteld door hetgeen zij er even verder aan toevoegen: waardoor gij al deze goede dingen altijd schept, zegent, heiligt. Het is zeker, dat dit gebed, — welke zin men er ook aan moge geven —, nooit op het sacrament kan worden toegepast. Wat zijn de goede dingen, welke God dagelijks schept, immers anders dan die, welke elk godvrezend mens van zijn eigen bezittingen geeft voor het gebruik van de armen? Dat dit oudtijds de formule geweest is om de offergaven te heiligen, blijkt toch ook uit het besluit van het concilie van Orange²³): „Wij offeren U, Here, hetgeen wij uit Uw hand hebben ontvangen”. Tot welke kunstgrepen op het gebied der uitlegging, vraag ik, zullen zij de toevlucht moeten nemen om aan het gevaar te ontkomen om te worden gehouden voor mensen, die op dit punt aan de kaak gesteld zijn als verdichters van de meest schandelijke fantasieën. Dit zijn maar kleinigheden en ik breng ze alleen met deze bedoeling terloops ter sprake, dat allen tot het inzicht

zullen komen, dat er geen dwaasheden zo stinkende zijn; dat deze toneelspelers, die het masker van „bemiddelaars” hebben voorgedaan, ze niet hardnekkig verdigden.

Laat ons nu overgaan tot de behandeling van ernstiger zaken. De mispriester beweert, dat hij het lichaam en bloed van de Zoon van God als een offerande opdraagt. Dit is een handeling, die geheel en al een goddelijk karakter draagt; niemand, dan alleen, die van de hemel daartoe geroepen is, mag zich indringen om haar te verrichten. Wanneer immers de apostel spreekt over het wettige priesterschap (Hebr. 5 : 4), kent hij een zo grote eer aan niemand anders toe dan aan degene, aan wie God deze gegeven heeft. Ja, hij gaat zover, dat hij zegt, dat ook *Christus* zelf door de roeping des Vaders zich in het ambt heeft moeten laten stellen. Wanneer dan iemand, die de priesterlijke dienst verricht zonder daartoe door God te zijn geroepen, zich die eer valselijk en in strijd met alles wat recht en betamelijk is aanmatigt, — laten dan de mispriesters nu aantonen uit welk bevel van God zij de moed putten om *Christus* te offeren. Het gehele betoog van de apostel in de brief aan de Hebreëen beweegt zich van het begin van het zevende tot aan het einde van het tiende hoofdstuk om deze twee polen: dat *Christus* de enige geweest is, die bevoegd was om zich zelf te offeren, en dat Hij een enige offerande gebracht heeft, die altijd door van kracht blijft. Zij menen, dat zij aan de klem van deze redenering kunnen ontkomen met een prachtige spitsvondigheid. Zij beroemen er zich namelijk op, dat zij heden hetzelfde offer brengen, dat *Christus* eenmaal gebracht heeft, en dat zij niet een nieuw offer invoeren, dat daarvan onderscheiden is. Daar echter de Schrift op de ambtelijke bevoegdheid om te offeren alleen voor *Christus* aanspraak maakt, en verzekert, dat Hij eenmaal geofferd heeft, komen zij, om zo te zeggen, met dit praatje over de gelijkheid der offeranden niets verder. Ondertussen trekken zij immers aan zich, wat alleen

aan *Christus* toekomt, en hetgeen een maal volbracht is, wordt door hen elke dag duizenden malen herhaald.

De canon voegt daaraan toe, dat dit geschiedt tot verlossing van de zielen. De apostel echter spreekt dat luide tegen, als hij leert, dat *Christus* ten hemel is opgenomen, nadat Hij een eeuwige verlossing heeft teweeggebracht (Hebr. 9 : 12). Wanneer nu de offerande, die aan het kruis gebracht is, een eeuwige verlossing tot stand gebracht heeft, is het zeker, dat zij liegen, die openlijk verklaren, dat zij heden nog offeren om te verlossen. Wat dit punt betreft willen de „bemiddelaars” door een passende verklaring ons tevreden stellen, dat wil dan zeggen ons zand in de ogen strooien. Zij zullen erkennen, dat wij door het enige offer van *Christus* verlost zijn, maar dat ons door het misoffer alleen de genade, welke daardoor verworven is, wordt toegeëigend. Ik heb dit blanketsel echter reeds vroeger op afdoende wijze afgeveegd. En het wordt zeker tot op het levende vlees afgeschrapd door dat éne woord, waarin de apostel zegt, dat de offeranden der wet de zonden niet hebben kunnen wegnemen, omdat zij gedurig weer werden herhaald, en dat dit het onderscheid tussen ons en de vaderen is, dat bij hen de zonden alle jaren weer in gedachtenis werden gebracht (Hebr. 10 : 1). Het is zeker, dat ook wij voortdurend onze zonden moeten belijden en dat wij de vergeving daarvan op geen andere wijze kunnen afsmecken dan door te herinneren aan de offerande. Deze plaats kan daarom alleen maar zo worden verstaan, dat men dit onderscheid maakt, dat toentertijd wel een zichtbare offerande werd aangewend om getuigenis te geven van de vergeving der zonden, maar dat dit nu, — sedert de door de tekenen symbolisch voorgestelde waarheid zelf gegeven is —, niet meer geschiedt. En ten slotte, — zij, die verzinnen, dat *Christus* heden voor de zaligheid der zielen geofferd wordt, ontkennen, dat door Zijn dood onze zonden uitgedelgd zijn en dat God weer met de mensen verzoend is. Zouden wij werkelijk deze godslasterlijke voorstelling aanvaarden, die de eigenlijke

taak, welke door de dood van *Christus* verricht is, overdraagt op een menselijke handeling? Dan immers zou *Christus* ons met recht als trouwelozen en verbondsbrekers de gemeenschap aan een zo grote weldaad ontzeggen, wanneer wij stilzwijgend zouden toelaten, dat hulpmiddelen van deze soort, — die nooit door Hem zijn ingesteld of goedgekeurd —, in de plaats gesteld worden van Zijn enige en eeuwige offerande. Hoe is het daarmee ook geheel in overeenstemming, dat in de canon God later gebeden wordt, dat de offerande van het vlees en bloed van *Christus* Hem aangenaam moge zijn, zoals de offeranden van *Abel* en *Abraham*, en dat Hij moge bevelen, dat zij door de handen van een engel op Zijn hoogste altaar worde aangebracht. Dat is eerst recht vroomheid: de Zoon van God wordt ongeveer dezelfde eer waardig gekeurd als de dieren. Wat immers is de inhoud van hun gebed? Dat *Christus* aan de Vader moge behagen gelijk die ram, die *Abraham* geofferd heeft. Hierin ten minste is de canon allerminst canoniek, dat hij het schaduwbeeld maakt tot norm der werkelijkheid door de genade, waardoor de offerande van *Christus* kracht heeft, te beoordelen naar die, welke in de dierlijke offers werd gevonden.

Laten zij overigens aanvoeren wat zij willen. Hoe zullen wij echter met een goed geweten er in toestemmen, dat aan *Christus* zulk een afschuwelijke smaad wordt aangedaan, dat Hij bijna bij de redeloze dieren wordt achtergesteld? Bovendien is er nog een toevoegsel, dat niet buiten beschouwing moet worden gelaten. Indien er in de canon niets wordt veranderd, wordt ons de noodzakelijkheid opgelegd om te bidden voor onze paus *Paulus III* ²⁴). Zullen wij dan, wanneer wij voor Gods aangezicht verschijnen, waar het gehele hart zich als het ware uitstorten moet, hem vader noemen, die de wreedste beul is van alle kinderen Gods? Zullen wij hem als herder erkennen, die de aanvoerder is van struikrovers en wolven om de schapen van *Christus* te slachten, en te verslinden? Zullen wij de

eerste plaats in de kerk toekennen aan hem, die aan haar niet alleen geheel vreemd is, maar die ook haar gevaarlijkste vijand is? Laten *Islebius* ²⁵) en soortgelijke afvalligen een dergelijke vader voor zich zelf houden, opdat zij ook God tot getuige maken van hun goddeloze afval, zoals zij ook niet schromen om deze tot hun schande en smaad openlijk te verkondigen onder de mensen. Wij echter moeten liever honderd doden sterven dan dat wij ons door hen zouden laten meeslepen om deelgenoten te worden van hun schandelijk bedrijf.

Ten slotte waarschuwen de „bemiddelaars”, dat er in de ceremoniën van de mis niets moet worden veranderd, omdat deze alle zeer goed passen bij de handelingen, die daar verricht worden. Dit zou misschien naar waarheid worden gezegd, als het hier ging over een spel van kinderen; met het Heilig Avondmaal van *Christus* hebben zij evenwel niet meer verwantschap dan een zwijn of een hond met het altaar Gods. Wanneer in iedere tot de godsdienst behorende handeling een zekere weerglans van de hemelse majesteit moet worden gevonden, dan is dat eerst recht het geval bij de viering van het Avondmaal, waar de Here ons nodigt tot de verborgen gemeenschap aan Zijn vlees en bloed. Wat er van die plechtige ernst echter gevonden wordt in de rituele handelingen, die bij het celebreren van de mis verricht worden, daarvan zullen de lezers een indruk krijgen uit dat gedeelte, dat ik hier zal aanhalen.

Ik zal hetgeen zij de „introitus” noemen en talloze andere beuzelachtige dingen laten rusten en alleen melding maken van het gebarenspeel, dat door de canon wordt voorgeschreven. De priester dan moet zich met gevouwen handen buigen voor het altaar. Daarna moet hij dit kussen aan de rechterzijde; hij moet hier drie kruisen slaan; hij moet de handen opheffen en uitbreiden; hij moet met gevouwen handen denken aan de levenden; hij moet de knieën een weinig buigen; hij moet de handen uitbreiden over de hostie; hij moet vijf

kruisen slaan; hij moet de handen samenvoegen naar boven; hij moet de handen afwissen aan het corporale ²⁶⁾; hij moet eerst de hostie en daarna de drinkbeker omhoog heffen. Nadat hij deze weer neergezet heeft, moet hij de armen uitbreiden en van zich zelf als het ware een kruis maken. Dan moet hij de armen weer in-trekken, en drie maal het kruisteken maken boven het gehele sacrament, een vierde maal boven het lichaam, en een vijfde maal boven de drinkbeker. Vervolgens moet hij de handen leggen op het offer en de ogen opslaan naar de hemel. Dan moet hij zich met de handen tralie-vormig uitgebreid buigen voor het altaar; hij moet het altaar kussen; hij moet zich tekenen met het teken des kruises; met gevouwen handen moet hij denken aan de doden; hij moet zich zelf eenmaal of driemaal op de borst slaan; hij moet drie kruisen slaan; hij moet de drinkbeker met een deksel toedekken; hij moet drie kruisen slaan over het brood en vervolgens twee tussen zich zelf en de drinkbeker; hij moet met de rechterhand de hostie laten zien; hij moet de handen uitstrekken met de toegedekte drinkbeker, hij moet met de schotel de voet en het middelste gedeelte en het bovenstuk van de drinkbeker aanraken; hij moet die tot zijn mond en ogen brengen; van de hostie moet hij drie stukken maken, waarvan echter de ene groter moet zijn dan de andere; van het kleinste stuk moet hij drie kruisen maken, en daarna moet hij dit in de drinkbeker doen; de overige stukken moet hij kussen.

Zij zullen wel tegenwerpen, dat het hier middelmatige dingen betreft, waarvan het gebruik aan de vrijheid der christenen is overgelaten. Waarom verbieden zij dan om iets daarvan na te laten? Laat mij daarover echter maar zwijgen. Hoe schandelijk is het evenwel, dat een toneelspeler in zijn spel honderdmaal meer ernst aan de dag legt dan een priester betoont bij de verzegeling van het verbond tusen God en de mensen. Zij veroorloven zich voorzeker een al te grote vrijheid in de uiterlijke dingen: wanneer zij menen, dat het er niets toe doet, dat

de hemelse verborgenheid van het Avondmaal ontluisterd wordt door zulk onstichtelijk gebarenspeel, dat ik daarom nalaat te hekelen, omdat het mij tegenstaat er aan te herinneren, dat de christelijke naam op zo schandelijke wijze tot een voorwerp van spot wordt gemaakt. Deze windbuilen echter, van schaamte ontbloot als zij zijn, wijzen zelfs de allergeeringste verbetering van de grootste dwaasheden af. Hieruit blijkt, dat het hun alleen maar hierom te doen is, dat het licht, dat in onze tijd is opgegaan, spoedig weer uitgeblust en te niet gedaan zal worden.

Dit is voorts wel het toppunt van onbeschaamdheid, dat zij er zich op beroemen, dat het ritueel van de heden-daagse mis door *Augustinus* duidelijk is aangewezen. Zij halen ten minste de „Brief aan *Paulinus*” aan, die in volgorde de negen-en-vijftigste is. Ik kan er mij echter best in vinden, — opdat duidelijk blijke welk een schandelijke vrijheid zij zich in het liegen veroorloven —, dat het oordeel gevormd worde op grond van hetgeen daarin te lezen staat.

HOOFDSTUK 7

OVER DE AANROEPING VAN HEILIGEN EN ENGELN EN HET BIDDEN VOOR DE DODEN

Er volgen dan verder twee manieren om de doden te herdenken, die de „bemiddelaars”, — daar zij van ouds gebruikelijk geweest zijn —, ook nu willen in stand houden. De oude gewoonte was, dat bij de viering van het Heilig Avondmaal de namen genoemd werden van de apostelen en van de voornaamste martelaren en van degenen, die bij het volk het meest bekend waren, opdat door dergelijke voorbeelden het geloof van allen zou worden aangewakkerd. In de tweede plaats noemden zij de namen van hen, die kort geleden waren gestorven en die tot aan het einde toe een toonbeeld van hun godvruchtigheid hadden gegeven, zodat zij aldus een plechtig getuigenis hadden van hun standvastigheid. Daar al deze dingen dienstig waren tot bevordering van de christelijke eenheid, en de levenden daardoor geprikkeld werden om het geloof van hen, die gestorven waren, na te volgen, en daaronder nog helemaal geen bijgeloof school, — keuren wij die in het minst niet af, zodat er geen enkele noodzakelijkheid bestond voor een zo grote massa bewijsplaatsen als de „bemiddelaars” meer uit behoefte aan uiterlijk vertoon dan tot lering opeen hebben gestapeld.

Het heeft echter niet lang geduurd of in deze beide gewoonten is het bederf ingeslopen. Het is namelijk ook gewoonte geworden, dat de kerk begeerde om door de gebeden der martelaren te worden geholpen, en van

haar zijde trad zij met haar gebeden tussenbeide om voor de doden, die in het geloof in *Christus* gestorven waren, verkoeling te verkrijgen. En zo is een tweevoudig gedenken ingevoerd, zowel van de martelaren als van de anderen. Ik ontken ook niet, dat beide vormen van bijgeloof sedert vele eeuwen hebben geheerst. In de religie echter, die de eeuwige waarheid van *Christus* tot enig fundament heeft, moet het aantal der jaren niet veel gewicht in de schaal leggen.

DE AANROEPING DER HEILIGEN EN DER ENGELN

Laat ons nu aan de eerste vorm aandacht schenken. De „bemiddelaars” bewerken, dat de namen der martelaren niet alleen moeten worden genoemd om hen te eren en om voor hun godsvrucht God dank te brengen, — maar ook om door hun gebeden te worden geholpen. Ik zeg echter, dat door zulk een vermelding het Heilig Avondmaal van *Christus*, als door een onheilige bezoedeling, wordt bevlekt. Aangezien immers iedere aanroeping een zuiver en godvruchtig karakter moet dragen, moet in het bijzonder, wanneer dit sacrament bediend wordt, door het aanschouwen daarvan de eerbied waarmee God moet worden aangeropen groter worden. Verder zegt *Paulus*, dat wij God niet aanroepen zoals het behoort, zolang wij niet door Zijn Woord zijn onderwezen (Rom. 10:14). Hieruit blijkt, dat er geen andere wettige manier van bidden is dan die, welke op het Woord van God grond is. Laten zij nu aantonen, waar de Geest ons leert, dat wij aan God de voorspraak van iemand — hij zij dan profeet, of apostel, of martelaar — moeten voorleggen. Laat ons dit grondbeginsel altijd vasthouden, dat wij niet op de rechte wijze bidden, indien het Woord van God ons niet voorgaat in het gebed. Indien wij daarom de tussenkomst der heiligen, die Hij ons niet voorgezegd heeft, aan Hem opdringen, is ons gebed onheilig.

Laat ons nu echter luisteren naar hetgeen de „bemiddelaars” hiertegen aanvoeren. Zij zeggen, dat op goede

gronden moet worden aangenomen, dat de heiligen, die buiten de wereld voor God leven, voor ons bidden, omdat zij immers het voorschrift moeten onderhouden, dat *Jacobus* geeft: Bidt over en weer voor elkander (Jac. 5 : 16). Ik heb echter tot dusver gemeend, dat deze brief voor de levenden, niet voor de doden geschreven is. Dit is waarlijk een proeve van scherpzinnigheid, waarmee zij niemand anders zullen treffen dan iemand, die tot een verregaand stadium van stompzinnigheid is vervallen. *Jacobus* richt zijn vermaning tot diegenen, die onder de zwakheid des vleses gebukt gaande niet slechts behoefte hebben aan de onderwijzing, maar ook aan de gebeden der broeders. Hiertoe behoren niet meer de apostelen en de martelaren, die hun strijd ten einde toe gestreden hebben, want *Paulus* verzekert immers, dat de loop voleindigd wordt door de dood der gelovigen (2 Tim. 4 : 7).

Het betaamt hun echter — zo zeggen zij — om medelijden te hebben met de rampen, die ons treffen. En daaruit volgt dan weer, dat zij ook voor ons tussenbeide treden bij God, omdat hun daartoe noch de wil noch het vermogen ontbreekt. Ik antwoord daarop, dat zij, die over de staat der afgestorvenen iets verzinnen, dat door geen enkel getuigenis der Schrift wordt meegedeeld, zich te buiten gaan aan al te grote nieuwsgierigheid, en dat zij lichtvaardig handelen, die dit bevestigen. Men dient aan onze moderators te vragen, waar hun geopenbaard is, dat de gestorvenen kennis hebben van de moeilijkheden der levenden, van wier gemeenschap de dood hen gescheiden heeft. *Lucas* deelt mede, dat *Paulus* zegt, dat *David*, nadat hij in zijn tijd gediend heeft, ontslapen is (Hand. 13 : 36). In deze woorden ligt opgesloten, dat hij nu, na zijn dood, zijn nakomelingen niet meer dient. Ik ontken niet, dat allen, die tot het lichaam van *Christus* behoren, naar de voltooiing van het Koninkrijk Gods verlangen; het is echter roekeloze vermetelheid om hun gemoedsbewegingen toe te schrijven, die aan de onze gelijk zijn, alsof zij alles zouden zien wat in de wereld

gebeurt, indien er geen duidelijke uitspraken van de Schrift zijn, waaruit dit blijkt.

Ook dit echter houden de moderators vol. Zij komen immers aandragen met de voorbeelden van *Onias* en *Jeremia*, die nadat zij gestorven waren de handen tot God uitbreidden om voor het heil van het volk te bidden. Ik stem toe, dat het tweede boek der Maccabaeën verhaalt, dat *Judas* de Maccabaeër dit gedroomd heeft, maar ik vraag ook, waaruit wij zullen vaststellen hoeveel geloof de droom van *Judas* verdient. De schrijver van dit geschiedkundig verhaal vraagt vergiffenis, indien hij, zoals dat mensen gewoonlijk overkomt, door bij het schrijven minder nauwkeurig te werk te gaan in enig opzicht een fout zou hebben gemaakt. Laten wij aan hem dan de vergiffenis, die hij vraagt, geven; op deze voorwaarde echter, dat hij niemand dwinge om met hem te dwalen, en dat het ons geoorloofd zal zijn menselijke geschriften, van welke soort zij ook mogen zijn, te onderscheiden van de onfeilbare openbaringen Gods. Ik zou echter wel willen weten, waarom de moderators de voorspraak van *Onias* en *Jeremia*, waarvan zij beweren, dat zij hun uit de Schrift bekend is, niet liever aanbevelen dan die van *Petrus* of *Paulus*, van wie niets dergelijks is meegedeeld. Zij laten echter de profeten links liggen, en nemen de toevlucht tot schutpatronen van jongere datum en hebben hun namen voor in de mond.

Wat de engelen betreft, daarover moet het oordeel anders luiden, omdat hun ambtelijke dienst een ander karakter draagt. Aan hen is opgedragen om voor hen, die God vrezen, zorg te dragen en hen te beschermen. Zij moeten daarom, om God te gehoorzamen, met zorg vervuld zijn voor onze zaligheid. Wanneer zij voor ons bidden, verrichten zij geen andere dienst dan die hun opgedragen is. Wanneer de Schrift echter deze taak in het bijzonder toewijst aan de engelen, sluit zij van hun stand de zielen van de gelovigen, die in de Here rusten, uit. En het is zeker, dat God, indien Hij van hun dienst gebruik maakte, om voor onze zaligheid te zorgen, over hen even-

min zou zwijgen, als Hij dat over de engelen doet. God verkondigt, dat al Zijn engelen de wacht houden, om degenen, die Hem vrezen te beschermen. Waartoe doet Hij dit anders, dan om ons toe te rusten met groter vrouwen. Er moest evenwel gezegd worden „van de heilige geesten”, indien de vergelijking werkelijk zou opgaan. Nu het er echter zo staat, moet met datgene waarover gezwezen wordt, niet de minste rekening worden gehouden, en dit te meer, waar het een zaak betreft, waarvan de kennis in hoge mate nuttig is. Al zouden wij echter toegeven, dat de apostelen en martelaren voor ons bidden, — dan wordt daaruit nog ten onrechte de conclusie getrokken, dat wij tot hen moeten bidden om hun voorbede. De slaaf van *Abraham* hoort, dat de engel met hem zal zijn, maar als de tegenwoordigheid van de engel nodig is, wendt hij zich met geen enkel woord tot hem (Gen. 24 : 7). De dienaar van *Elisa* ziet geweldige heirlegers van engelen, die gewapend zijn om hem en zijn meester hulp te brengen (2 Kon. 6 : 17); wanneer hij God aanroept, steunt hij echter niet op hun voorbede. Laten de godvrezende lezers zich nog eens voor de aandacht roepen, wat ik vroeger gezegd heb, n.l. dat dit de wet is, die ons allen bij het bidden opgelegd is, dat daarin niets mag voorkomen, dat niet ontleend is aan het Woord van God. Degenen echter, die uit de hemel behalve *Christus* andere voorbidders te hulp roepen, dolen rond buiten de perken, welke Gods Woord ons wijst, en daarom verklaar ik, dat zij ook de grenzen overschrijden, die aan het rechte bidden gesteld zijn.

Het schijnbewijs immers, dat de „bemiddelaars” uit sommige plaatsen smeden, is gemakkelijk zonder enige moeite te weerleggen. Zij zeggen, dat *Jakob* gewild heeft, dat zijn naam door zijn nakomelingen zal worden aangeroepen, en dat *Mozes* dit bevel heeft opgevolgd als hij in deze bewoordingen bidt: „Gedenk, Here, aan Uw knechten *Abraham*, *Izak* en *Jacob* (Gen. 48 : 16; Exod. 32 : 13). En zo bidden ook in de psalm de gelovigen God, dat Hij gedachtig moge zijn aan *David* (Psalm 132 : 1).

Mijn antwoord daarop is, dat het niet duister is, wat het aanroepen in de zegening van *Efraïm* en *Manasse* betekent. Dan begeert *Jakob* immers niets anders dan dat de genade van Gods verbond krachtens erfelijk recht ten deel zal vallen aan zijn nakomelingen. De zaligheid was beloofd aan zijn zaad en die belofte had God toevertrouwd aan de handen van *Abraham*, *Izak* en *Jakob* zelf. Hier begeert hij dus, dat zij gerekend mogen worden tot de stammen van het heilige volk. *Mozes* ziet dan ook niet op de personen der mensen, als hij de namen van *Abraham*, *Izak* en *Jakob* naar voren brengt, maar om het vertrouwen op de belofte in zich zelf en anderen te versterken maakt hij melding van de grond, waarop deze voor hen van kracht moet blijven. Het is alsof hij zeide: Here, wij komen tot u in geen ander vertrouwen dan in dat, hetwelk steunt op Uw belofte, — omdat wij dat volk zijn, waarvan Gij aan *Abraham*, *Izak* en *Jakob*, onze vaders, beloofd hebt de God te zullen zijn. De „bemiddelaars” hebben dus geen reden om zich te vleien met de hoop, dat zij ons door zulke onbeduidende beuzelpraat zand in de ogen zullen strooien.

Ik kom nu toe aan de verdiensten der heiligen, waarop zij willen, dat onze gebeden eveneens zullen steunen. Het betekent natuurlijk wel iets, dat zij matiging betrachten in het hoogmoedig roemen op die verdiensten. Het is echter in geen enkel opzicht te dulden, dat zij beweren, dat deze ons — als gevolg van Gods goedgunstigheid en van de genade van *Christus* — van nut kunnen zijn zowel bij het bewaren als bij het verkrijgen van de genade. Op geen enkele plaats kent het Woord van God hun dit vermogen toe. De Here bewijst aan de mensen Zijn genade — dat stem ik toe — tot in het duizendste geslacht, zoals Hij beloofd heeft (Exod. 20 : 6). Het is echter dwaas om hieruit, gelijk de „bemiddelaars” doen, de conclusie te trekken, dat de verdienste der vaders overgegaan is op de kinderen. De overvloed van Gods barmhartigheid, — die als een rivier, die buiten haar

oevers treedt, op alle manieren uitstroomt —, ligt veel meer hierin, dat Hij, nadat Hij eerst uit genade de reddende hand heeft toegestoken aan de vaderen, deze ook uitstrekt naar de nakomelingen. Het is goddeloze en heiligschennende boosaardigheid om ook maar het allerkleinste deel van deze roem van Gods goedertierenheid over te brengen naar de verdiensten van mensen.

Een dwaling van deze soort vindt ook geen steun in hetgeen de „bemiddelaars” aanvoeren van *David*, n.l. dat God om zijnentwil zich menigmaal over het volk ontfermd heeft. Omdat immers het verbond, waarin aan het gehele volk heil wordt toegezegd, aan *David* was bevestigd, — moet hij om zo te zeggen, met deze kwaliteit worden bekleed, wanneer wij recht willen verstaan, waarom God in de bewaring van het volk liever met hem rekening gehouden heeft dan b.v. met *Hiskia* of *Josia*. Indien deze argumenten niet naar de smaak zijn van hen, die trouweloos de Schrift vervalsen, ligt daarin niets dat verbazing kan wekken; zij zijn nochtans krachtig genoeg om alle werktuigen der hel in stukken te slaan en te vernietigen.

Overigens moeten wij altijd vasthouden aan het fundament, dat ik vroeger gelegd heb, n.l. dat er geen andere manier is om op godvruchtige wijze en zoals het behoort te bidden dan die, welke zich voegt naar het voorschrift van Gods wil. De gehele Schrift echter beveelt om aan God geen andere Middelaar voor te stellen dan alleen *Christus*, en zij leert ook, dat wij noch op de voorbede noch op de verdiensten van iemand anders moeten steunen, om ons met vast vertrouwen voor Gods rechterstoel te kunnen stellen. En zo zullen wij vinden, dat al wie voor zich zelf omziet naar andere schutpatronen of voorbidders, met de voorbede van deze Middelaar niet tevreden is. Daarom moeten wij angstvallig op onze hoede zijn voor het gevaar om door het zoeken van meerdere toegangswegen die deur te sluiten, door welke alleen de toegang tot God voor ons open staat. Laat ons liever — verondersteld dat dit mogelijk ware — hon-

derdmaal sterven dan onze toestemming geven aan het binnendringen van een dergelijke ontheiliging in het onschendbare Avondmaal van *Christus*.

Wat verder hun verlangens betreft om op de feestdagen aan de doden eer te bewijzen, opdat deze ons hun verdiensten deelachtig mogen maken en door hun voorbede ons mogen helpen bij God, — ook daaraan mag evenmin worden toegegeven. Ziedaar nu een proeve van de christelijke reformatie, die zij argeloze lieden voorspiegelen. Wanneer zij zouden zeggen, dat de feestdagen zoveel zijn als bepaalde gelegenheden om de gedachtenis van de deugden, die ons tot navolging prikkelen moet, te oefenen, — zou het tenminste enige zin hebben; van de onderhouding der dagen een eredienst te maken, gelijk zij doen, is echter al te schandelijk. Ik weet wel, dat zij zeggen, dat dit niet hun voornemen is; laat men echter oordelen op grond van de zaak zelf. Zij bevelen, dat in elke parochie het feest gevierd moet worden van de beschermheilige daarvan. En daarmee nog niet tevreden noemen zij verder afzonderlijke schutpatronen op, aan wie deze eer moet worden bewezen, terwijl het duidelijk genoeg is, dat de schutpatronen tot dusver voor niets anders dan beschermgoden zijn gehouden. Moet dan in onze oren niet dat woord van de profeet klinken: „Naar het getal van uw steden zijn uw goden, o Israël (Jer. 2 : 28) ? Hoe schandelijk ondankbaar zouden wij immers zijn, indien wij de fonteinen des levens zouden verlaten om ons dergelijke putten te graven? Indien zij alleen de profeten en apostelen tot deze eer verhieven, zou men scherp moeten protesteren om te voorkomen, dat Gods heilige dienaren tot afgoden zouden worden gemaakt. Nu echter staat het zo, dat bij deze goddeloosheid nog een dwaasheid komt, die al te onzinnig is, want zij wijzen voor alle mogelijke beschermheiligen, die zij hebben, hun feestdagen aan. En verder zijn er vele kerken, die gewijd zijn aan Catharina, of aan Christoffel, of aan andere namen, die producten zijn der

fantasie. Het volk van zulk een plaats zal dan aan de Here vragen, om geholpen te worden door de gebeden van Catharina of van Christoffel. Zal men zo met God de spot drijven, dat mensen, die nooit bestaan hebben, aan God worden opgedrongen als schutpatronen, die Hem moeten verbidden? Moet men van lieden, die dergelijke monsterachtige dingen in bescherming nemen, nu geloven, dat zij ooit enige voorstelling gehad hebben van een ernstig en oprecht aanroepen van God? Ik laat nu Dominicus en soortgelijke beulen maar rusten. Ik ga met stilzwijgen voorbij aan Medardus en Lubinus en andere beesten van dat soort. Waar immers zou het einde zijn, wanneer wij alle doolwegen van het labyrinth, waarin de „bemiddelaars” ons trachten te lokken, één voor één zouden onderzoeken? Wee echter, twee — en driemaal wee over de trouweloosheid van hen, die zich zo gemakkelijk aan een vrijwillige ondergang prijsgeven, die zij — zo zij honderd levens hadden — door honderd doden te sterfen hadden moeten afweren.

HET BIDDEN VOOR DE DODEN

Nu blijft nog die andere groep van gestorvenen over, aan wie zij willen, dat bij het Avondmaal zal worden gedacht, opdat hun verkoeling, licht en vrede moge worden gegeven. Ik ontken niet, dat dit van zeer oude tijden af gebruikelijk is geweest, en dat, — omdat de kracht, of liever de heerschappij der gewoonte groot is —, aan gebeden van deze soort door *Chrysosthomus*, *Epifanius* ²⁷⁾, *Augustinus* en huns gelijken hun goedkeuring gehecht is om deze reden, dat zij van de voorouders als het ware van hand tot hand waren overgeleverd. Ik geloof echter niet, dat zij lang voor de tijd, waarin de mannen leefden, wier namen ik zoëven genoemd heb, zijn binnengeslopen. Een gewoonte, die in korte tijd, op welke wijze dan ook, zich een plaats veroverd had, hebben zij echter met al te grote lichtvaardigheid nagevolgd zonder zich rekenschap te geven van

haar rechtmatigheid of haar critisch te beoordelen.

Laten echter de moderators die *Augustinus* als getuige hebben willen aanvoeren, horen hoezeer deze zelfde kerkvader op een andere plaats overhelt naar een gevoelen, dat hier lijnrecht tegenover staat. Hij zegt: de heilige patriarchen, profeten, apostelen, martelaren, en alle ware gelovigen zijn in vrede opgenomen. Nochtans zullen zij aan het einde nog ontvangen hetgeen God beloofd heeft. Beloofd is immers ook de wederopstanding des vleses, de vernietiging van de dood, het eeuwige leven met de engelen. Dit zullen wij allen op hetzelfde ogenblik ontvangen. De rust immers, die onmiddellijk na de dood gegeven wordt, ontvangt ieder, die haar waardig is, dan wanneer hij sterft. Indien er nu één zelfde rust is voor allen, is het even overbodig om te bidden voor welk willekeurig mens ook uit de kudde der gelovigen als voor *Jesaja* of *Paulus*. Trouwens, dat dit laatste geschied moet, ontkent *Augustinus* overal. Er blijft derhalve over, dat wij hen hun rust — daar men voor hen nu immers niets beters kan wensen, dat daarboven uitgaat —, laten genieten, en dat wij de Naam van God niet misbruiken door gebeden op te zenden, die niet beantwoorden aan de door Hem gestelde regel.

De „bemiddelaars” beweren, dat dit een overlevering van de apostelen is, en als bewijs daarvoor beroepen zij zich op het getuigenis van *Dionysius* ²⁸⁾. En wanneer zij diens woorden aanhalen voegen zij daar verder steelsgewijze de naam der apostelen zo tussenin, dat het de schijn heeft, alsof de grondslag voor dit gebruik door hen gelegd is. Hij noemt daar echter diegenen goddelijke leidlieden, die hij terstond daarna leermeesters noemt. Hier komt verder bij, dat zij — alsof zij de wereld de ogen hadden uitgestoken — hun *Dionysius* nader aanduiden als de Areopagiet. Nu maakt *Eusebius* ²⁹⁾ meermaals melding van de Areopagiet, en hij zegt, dat deze de eerste bisschop van Athene geweest is; hij deelt ook mede, dat dit door *Dionysius* ³⁰⁾ de Alexandrijn zo is overgeleverd. Dat er door hem iets te boek gesteld is,

zegt hij echter niet, en wanneer dit werkelijk zo geweest was zou hij stellig niet hebben nagelaten om het te vermelden. Wanneer echter *Hieronimus*³¹⁾ de kerkelijke schrijvers opsomt, noemt hij twee personen, die *Dionysius* hebben geheten: de ene daarvan is *Dionysius*³²⁾ de Corinthiër, die naam gemaakt heeft onder de regering van *Marcus Antoninus Verus* en *Lucius Commodus*; de andere is een leerling van *Origenes*, die bisschop van Alexandrië geweest is, toen *Gallienus* keizer was. Onder hun geschriften, waarvan hij een nauwkeurige opgave geeft, wordt echter met geen enkel woord melding gemaakt van „de hemelse of kerkelijke hiërarchie”. Laat ons daarom, — zo dikwijls als deze boeken worden aangehaald —, ervan overtuigd zijn, dat zij afkomstig zijn van een onbekende schrijver, en wel van één, die niet zo heel oud is, gelijk de stijl en de betoogtrant zelf duidelijk laten zien.

Chrysostomus echter schrijft deze gewoonte op de rekening der apostelen. Ja zeker, evenals zeer vele andere gewoonten, die al waren zij dan algemeen aangevaard, toch van onbekende oorsprong waren. Zij die *Damascenus*³³⁾ gelezen hebben, zullen, — indien zij ten minste over één onsje gezond oordeel beschikken —, de autoriteit van deze auteur niet heel hoog aanslaan. Wie weet niet, dat de ouden gewoon waren om het Avondmaal te bedienen aan de kleine kinderen, wanneer zij nog hingen aan de borst van de voedster? Zij meenden ongetwijfeld ook, dat zij deze gewoonte volgden op grond van de overlevering der apostelen. *Cyprianus*, die nog wat ouder is dan *Chrysostomus* en *Augustinus* zou dit hebben beweerd. Dat het echter een verkeerde gewoonte geweest is, die vreemd is aan hetgeen door *Christus* is ingesteld, bewijst *Paulus* duidelijk met deze uitspraak: „De mens beproeve zich zelf, en ete also van het brood, en drinke van de drinkbeker” (1 Cor. 11 : 28). En als laatste argument, wijs ik er op, dat een latere tijd hierin niet ten onrechte verbetering heeft gebracht. Waarom plagen dan de moderators bedrog door valselijk te

schermen met de naam der overlevering, terwijl zij toch in een soortgelijk geval voldoende duidelijk tonen, dat hetgeen waarvan zij beweren, dat het onschendbaar is, voor hen minder gewicht in de schaal legt dan een veertje.

Waarom houden wij ons hier echter op met vermoedens? De geschriften der apostelen zijn toch voorhanden, waarin alles wat in de leer der godzaligheid nodig was om te worden gekend uitvoerig en duidelijk is samengevat. Zij spreken zo nu en dan ook opzettelijk over de doden. Nergens echter bevelen zij om voor hen te bidden. Wanneer *Paulus* de Thessalonicenzen vermaant (1 Thess. 4 : 13) om zich te matigen in het rouwdragen over de dood van de hunnen, Wendt hij zich tot hen met de troostredenen, die hij voor dit geval als de meest geschiktste kende. Met geen enkel woord spreekt hij over gebeden, wat toch hoogst gepast zou zijn geweest, indien het geoorloofd zou zijn om voor de doden te bidden. Wanneer hij schrijft aan de Corinthiërs, brengt hij alle gronden bijeen om te bewijzen, dat de zielen na de dood voortleven. Hij voert echter niet als argument aan, — wat anders het sterkst van alle zou zijn geweest —, dat de kerk niet zonder reden voor de doden bidt. Hij houdt *Timotheus* voor, voor wie hij wil dat in de gemeente de gewone gebeden zullen worden gedaan (1 Tim. 2 : 1). Over de doden bewaart hij echter ook daar het stilzwijgen.

Wanneer nu de doden heden behoefte hebben aan onze gebeden, dan is de noodzakelijkheid daarvan nog groter geweest onder de wet. Toch spreekt de Schrift, — hoewel zij zowel over de rouw als de begrafenis en sommige andere dingen, die ogenschijnlijk slechts van geringe betekenis zijn, nauwkeurige mededelingen doet —, met geen enkel woord over gebeden. En aan wie, bid ik u, zal het geloofwaardig voorkomen, dat de Heilige Geest het voornaamste zou hebben vergeten om aandacht te schenken aan minder belangrijke dingen. Hieruit zal het voor mensen, die niet twistgierig zijn, zeker dui-

delijk zijn, dat dit een zaak is, die aan de profeten en apostelen onbekend is geweest.

De „bemiddelaars” beroepen zich tegenover ons echter ook op de Schrift, omdat de apostel beveelt, dat wij voor elkander moeten bidden. Indien er nu bij hen enige vrees Gods werd gevonden, indien de dienst van God voor hen iets betekende, indien zich enig gevoel van het geweten deed gelden, zouden zij sidderen voor de straf, die wij aan goddeloze vervalsers van de Heilige Schrift moeten toewensen, en die God zonder twijfel eenmaal zal voltrekken. *Jacobus* vermaant ons om over en weer voor elkaar te bidden, nadat hij eerst bevolen heeft om elkander de zonden te belijden (Jac. 5 : 16). Indien hij bij de groep van mensen, die hij toespreekt, ook de doden insluit, is het nodig, dat dezen opstaan en ons hun zonden belijden, want hij verbindt het ene aan het andere. Het valt mij echter veel gemakkelijker om de woorden van *Jacobus* tegen hen te wenden. Hij beveelt immers alleen aan hen, die onder gemeenschappelijk lijden gebukt gaan om met elkaar gemeenschap te oefenen door voor elkaar te bidden. Van de doden, die reeds het einde van hun lijden bereikt hebben, moet daarin geen melding worden gemaakt. *Jacobus*, zo verklaar ik, beveelt ons om in onze gebeden geen andere mensen te gedenken dan die nog verkeren in de strijd van het tegenwoordige leven. Daarentegen spreekt de Schrift hen zalig, die in de Here gestorven zijn, omdat zij nu rusten van hun moeiten. Indien dit nu zo is, welke hulp kunnen onze gebeden hun dan brengen? En toch schromen de „bemiddelaars” niet om iemand, die aan de doden in de gemeenschap van onze gebeden een plaats ontzegt, te beschuldigen van grote wreedheid tegenover de broeders en van verfoeilijke vermetelheid tegenover God. Laten zij echter liever God van wreedheid beschuldigen die, hoewel Hij ons herhaaldelijk en met zo grote ernst opwekt om voor de broeders te bidden, zich in dit onderwijs altijd beperkt tot de levenden. Het aanbrenge van verlichting in de toekomst van ellendige zielen, die zelf

geen stem hebben om om hulp te roepen, was toch waarlijk niet zulk een geringe zaak, dat zij met stilzwijgen moest worden voorbijgegaan. Waarom wordt hiervan nergens ook maar met een enkel woord gerept? Ik denk hier in het bijzonder aan het onderwijs van al de profeten, van de apostelen, en eindelijk van *Christus* zelf. Hoe dikwijls, hoe zorgvuldig, hoe uitvoerig, hoe treffend spreken zij over de plichten der liefde! Waarom laten zij na om melding te maken van deze plicht, die dan onder de andere toch zeker niet de laatste zou zijn? Aan welke vermetelheid tegenover God maken wij ons dan schuldig? Hij heeft een vaste regel gegeven voor het bidden. Wij houden ons aan deze; wij zijn van mening, dat het niet geoorloofd is om daarvan ook maar een duimbreed af te wijken.

Zij zeggen echter, dat de Here nooit geboden heeft om de doden te scheiden van de levenden. Dit echter moet voor ons de kracht van een gebod hebben, dat Hij, terwijl Hij overal de levenden met name noemt, de doden afzondert van hun getal. En daar komt vervolgens bij, dat Hij, wanneer Hij getuigt, dat hun strijd voleindigd is, te kennen geeft, dat zij onze hulp niet meer nodig hebben. Nergens verbiedt God ons om te bidden voor de engelen. Zal Hij daarom iemand, die ontkent, dat men voor hen bidden moet, vervloeken? De „bemiddelaars” erkennen zelf ook, dat men niet moet bidden voor de apostelen, en evenmin voor de martelaren. Wij lezen echter nergens, dat dit verboden is. Waarom zal dan, wanneer het de overige doden betreft, onze vermetelheid zozeer verfoeilijk zijn? Zij zelf echter doen de Heilige Geest openlijk smaadheid aan door Hem in een zaak, die zo noodzakelijk is, van vergeetachtigheid te beschuldigen. Hieruit blijkt echter tevens hoe groot de matiging is, die betracht wordt door deze lieden, die zo zinneloos hun verwensingen tegen ons uitbraken.

HET WAKEN BIJ DE DODEN

Laat het echter zo zijn, laat de gewoonte van de oude

delijk zijn, dat dit een zaak is, die aan de profeten en apostelen onbekend is geweest.

De „bemiddelaars” beroepen zich tegenover ons echter ook op de Schrift, omdat de apostel beveelt, dat wij voor elkander moeten bidden. Indien er nu bij hen enige vreze Gods werd gevonden, indien de dienst van God voor hen iets betekende, indien zich enig gevoel van het geweten deed gelden, zouden zij sidderen voor de straf, die wij aan goddeloze vervalsers van de Heilige Schrift moeten toewensen, en die God zonder twijfel eenmaal zal voltrekken. *Jacobus* vermaant ons om over en weer voor elkaar te bidden, nadat hij eerst bevolen heeft om elkander de zonden te belijden (Jac. 5 : 16). Indien hij bij de groep van mensen, die hij toespreekt, ook de doden insluit, is het nodig, dat dezen opstaan en ons hun zonden belijden, want hij verbindt het ene aan het andere. Het valt mij echter veel gemakkelijker om de woorden van *Jacobus* tegen hen te wenden. Hij beveelt immers alleen aan hen, die onder gemeenschappelijk lijden gebukt gaan om met elkaar gemeenschap te oefenen door voor elkaar te bidden. Van de doden, die reeds het einde van hun lijden bereikt hebben, moet daarin geen melding worden gemaakt. *Jacobus*, zo verklaar ik, beveelt ons om in onze gebeden geen andere mensen te gedenken dan die nog verkeren in de strijd van het tegenwoordige leven. Daarentegen spreekt de Schrift hen zalig, die in de Here gestorven zijn, omdat zij nu rusten van hun moeiten. Indien dit nu zo is, welke hulp kunnen onze gebeden hun dan brengen? En toch schromen de „bemiddelaars” niet om iemand, die aan de doden in de gemeenschap van onze gebeden een plaats ontzegt, te beschuldigen van grote wreedheid tegenover de broeders en van verfoeilijke vermetelheid tegenover God. Laten zij echter liever God van wreedheid beschuldigen die, hoewel Hij ons herhaaldelijk en met zo grote ernst opwekt om voor de broeders te bidden, zich in dit onderwijs altijd beperkt tot de levenden. Het aanbrengen van verlichting in de toekomst van ellendige zielen, die zelf

geen stem hebben om om hulp te roepen, was toch waarlijk niet zulk een geringe zaak, dat zij met stilzwijgen moest worden voorbijgegaan. Waarom wordt hiervan nergens ook maar met een enkel woord gerept? Ik denk hier in het bijzonder aan het onderwijs van al de profeten, van de apostelen, en eindelijk van *Christus* zelf. Hoe dikwijls, hoe zorgvuldig, hoe uitvoerig, hoe treffend spreken zij over de plichten der liefde! Waarom laten zij na om melding te maken van deze plicht, die dan onder de andere toch zeker niet de laatste zou zijn? Aan welke vermetelheid tegenover God maken wij ons dan schuldig? Hij heeft een vaste regel gegeven voor het bidden. Wij houden ons aan deze; wij zijn van mening, dat het niet geoorloofd is om daarvan ook maar een duimbreed af te wijken.

Zij zeggen echter, dat de Here nooit geboden heeft om de doden te scheiden van de levenden. Dit echter moet voor ons de kracht van een gebod hebben, dat Hij, terwijl Hij overal de levenden met name noemt, de doden afzondert van hun getal. En daar komt vervolgens bij, dat Hij, wanneer Hij getuigt, dat hun strijd voleindigd is, te kennen geeft, dat zij onze hulp niet meer nodig hebben. Nergens verbiedt God ons om te bidden voor de engelen. Zal Hij daarom iemand, die ontkent, dat men voor hen bidden moet, vervloeken? De „bemiddelaars” erkennen zelf ook, dat men niet moet bidden voor de apostelen, en evenmin voor de martelaren. Wij lezen echter nergens, dat dit verboden is. Waarom zal dan, wanneer het de overige doden betreft, onze vermetelheid zo zeer verfoeilijk zijn? Zij zelf echter doen de Heilige Geest openlijk smaadheid aan door Hem in een zaak, die zo noodzakelijk is, van vergeetachtigheid te beschuldigen. Hieruit blijkt echter tevens hoe groot de matiging is, die betracht wordt door deze lieden, die zo zinneloos hun verwensingen tegen ons uitbraken.

HET WAKEN BIJ DE DODEN

Laat het echter zo zijn, laat de gewoonte van de oude

kerk, dat de priester bij de viering van het Avondmaal de doden in de gunst van God aanbeveelt in ere blijven. Moeten daarom dan echter ook de gewoonte om de wacht te houden bij de doden, de ceremoniën bij gelegenheid van de wisseling der jaargetijden, en soortgelijke onbeduidende dingen worden in stand gehouden? Dit is namelijk het gevoelen van de „bemiddelaars”. Ik vraag U echter voor Gods aangezicht: Zouden zij, indien zij door enige zorg voor het herstel beide van de godsvrucht en van de kerk bewogen werden, in het geheel niets wegnoeien uit het zo grote woud van bijgelovigheden, waarvan de practijk der dodenwachten om zo te zeggen wemelt? Ja, zouden zij, — indien er bij hen enig waarachtig schaamtegevoel aanwezig was —, ten minste niet met een enkel woord te kennen geven, dat er bepaalde dingen zijn, die verbeterd moeten worden, omdat zij voor ieder, die slechts over middelmatige intellectuele vermogens beschikt, aanstotelijk zijn.

Schandelijk wordt daarbij de Schrift uiteengescheurd. Er wordt een onsamenhangende hutspot van uitspraken, die lichtvaardig overal vandaan bijeengezameld zijn, tezamen gestampt. Kortom, al wat daarbij gedaan en gesproken wordt, is een grove vervalsing van de Schrift. Dit alles laten de „bemiddelaars” niet slechts stilzwijgend gebeuren, maar zij verontschuldigen het ook door zich daarvan voorstanders te verklaren. Men moet echter de prachtige redenering horen, waarmee zij dit verdedigen. Zij zeggen namelijk: Hoe wreed zou het zijn om de doden niet langer te gedenken, alsof de zielen tegelijk met de lichamen tot ontbinding overgingen. Dit komt dan hierop neer, dat er gedurende vierduizend jaren voor de komst van *Christus* en verder gedurende de meer dan duizend jaren daarna, waarin de gewoonte om de wacht bij de doden te houden nog niet was opgekomen, helemaal geen geloof geweest is aan de onsterfelijkheid van de ziel. Dit immers is zeker: Wanneer wij met deze godslasterlijke voorstelling zullen instemmen, zullen alle patriarchen, die er van de aanvang der wereld af ge-

weest zijn, en de profeten, die onder de wet geleefd hebben, en de vrome koningen en anderen, en *Christus* en de apostelen en alle martelaren Epicureërs zijn, omdat zij helemaal geen dodenwachten hebben gehouden om de zielen van het verderf te redden.

HOOFDSTUK 8

OVER HET VASTEN, HET COELIBAAT EN DE CEREMONIEN

HET VASTEN

Wanneer zij spreken over de onthouding van uit vlees toebereide spijzen, zijn zij van mening, dat alle mogelijke bijgelovigheden, die daaraan tot dusver verbonden waren, op de beste manier verbeteren, wanneer zij zeggen, dat men deze onthouding zich oplegt ter wille van de betrachtting der matigheid en niet uit afschuw van het vlees. Indien nu alle tafelgenot alleen bestond in het eten van vlees, zou men misschien kunnen instemmen met hetgeen zij met zoveel ophef beweren. Wie echter weet niet, dat in de keukens der rijken juist dan de gerechten veel weelderiger worden toebereid, wanneer men zich van het gebruik van vlees onthoudt? Het is zeker niet nodig om de armen, die zich met spek en ossevlees op een karige wijze voeden, tot beteugeling van het vlees het eten van vlees te verbieden. Dit voorschrift is alleen voor de rijken noodzakelijk om hen tot een sobere levenswijze te brengen. Maar — gelijk ik reeds gezegd heb — niets is de onthouding van de uit vlees toebereide spijzen minder dan een beperking van overdaad en verkwisting. Dan immers roken de keukenfornuizen juist het meest, en dan juist gaat men zich in het toebereiden der spijzen aan mateloze weelderigheid te buiten. Om kort te gaan, zij betrachten ten opzichte van het voedsel nooit minder matigheid dan wanneer zij zich van uit vlees bestaande spijzen onthouden. De „bemiddelaars” zijn daarom belachelijk uit tweeërlei oogpunt. In de eerste plaats,

omdat zij op deze wijze de soberheid doen ophouden met de onthouding van vlees, alsof er behalve vlees helemaal geen overdadige gerechten zouden zijn. En vervolgens ook, omdat zij verzinnen, dat dit zulk een heilzaam middel is om het vlees in bedwang te houden, alsof de tafels op de Vrijdagse vastendag niet met kostelijker gerechten overladen waren dan b.v. op Maandag. Hieruit blijkt duidelijk, dat het meer dan dwaas is om deze reden onderscheid te maken tussen uit vlees bereide gerechten en andere spijzen, evenalsof, wanneer aan het gebruik van vlees een einde gekomen zou zijn, aan de overdadigheid op het gebied van spijs en drank een teugel zou zijn aangelegd en er een middel tot tuchtiging van het vlees zou zijn gevonden, daar juist de verscheidenheid der spijzen voor degenen, die verzadigd zijn, een nieuwe prikkel is om te eten.

Wanneer men evenwel zou aannemen, dat in deze redenering toch enige waarheid schuilt, dan wordt daardoor toch niet het bijgelovig karakter weggenomen, dat de onderhouding der dagen draagt. De „bemiddelaars” voeren als verontschuldiging daarvoor aan, dat oudtijds door de oude kerk het eten van uit vlees bestaande spijzen verboden geweest is op Vrijdag, de vastendag, en op de sabbath, opdat de mensen door een dergelijke onthouding zouden voorbereid zijn om op een meer heilige wijze tot de heilige tafel te naderen. Het staat echter op grond van hetgeen de oude geschiedenissen vermelden vast, dat iets dergelijks vroeger nooit voorgeschreven is geweest. *Eusebius* maakt van het vasten, dat men te Rome op de sabbath deed, melding als van iets, dat ongewoon is. De gewoonte om zich van vlees te onthouden is echter langzamerhand door de persoonlijke bijgelovigheid van sommigen ingedrongen; zij heeft eerst op de Vrijdag beslag gelegd, en daarna van deze zich uitgebreid tot de sabbath, en ten slotte is uit deze gewoonte een wet ontstaan, die dit vasten ook aan degenen, die het niet wilden, als een verplichting oplegde.

Het ligt echter op het ogenblik niet in mijn voor-

nemen om dit onderwerp uitvoerig te behandelen. Daarom zal het voldoende zijn, wanneer de vier gebreken, welke aan deze onthouding kleven, met enkele woorden worden aangegeven. Allereerst dan wordt God onrecht aangedaan, wanneer het eten van uit vlees bestaande gerechten, zelfs op bepaalde dagen, zonder meer wordt verboden. God heeft immers het vlees niet minder dan de groenten en de vissen en het fruit voor ons gebruik bestemd. Hij heeft al deze dingen geschapen, opdat wij onder dankzegging deze tot ons voedsel zouden gebruiken. Daarom beweer ik, dat Hij het vrije gebruik daarvan, — ten minste het sobere en matige gebruik —, ons zonder onderscheid toestaat. Daarna echter staan mensen op, die ons van deze vrijheid beroven, zodat niet geoorloofd is, wat God gewild heeft dat geoorloofd zal zijn. Laat ons bedenken, dat ons alle soorten van vlees verboden worden, en dat hieronder vele zijn, die niet behoren tot de lekkernijen en waarvan het gebruik geen weelde genoemd kan worden, zodat men daartegen ingenomen is om geen andere reden dan omdat zij de naam van vlees dragen.

In de tweede plaats is een dergelijk onderscheiden van de dagen niet ontbloot van bijgeloof. Zij, die op die beide dagen geen vlees proeven, menen, dat zij daarmee de dood en de begrafenis van *Christus* eren. En ook de feestdagen, — niet alleen die, welke aan God, maar ook die, welke aan de apostelen en de martelaren gewijd zijn —, worden gevierd om dezelfde eer te betonen. Indien echter degenen, die onderscheid maken tussen de ene dag en de andere, terecht worden bestraft, (Gal. 4 : 10), — wie ziet dan niet, dat het bijgeloof is om de onthouding van vlees aan bepaalde dagen te binden?

Zij noemen niet uitdrukkelijk het veertigdaagse vasten; daar zij echter zonder uitzondering het vasten, dat gewoonte geworden was, door een nieuwe verordening bevestigen, wordt ook dit in zijn geheel hersteld. Welk voorwendsel wordt echter gewoonlijk bij voorkeur gebruikt om dit aan te bevelen? Geen ander toch dan

dat het geschiedt ter navolging van *Christus*. Indien dit echter een navolging is, waarom wordt het dan jaarlijks herhaald, hoewel *Christus* een dergelijk vasten maar eenmaal in Zijn gehele leven op zich heeft genomen? Daar komt bij dat, — als dit een voorbeeld is, dat wij moeten navolgen —, dezelfde grond voor zulk een navolging bij *Mozes* en *Elia* te vinden is geweest. Waarom hebben dan zoveel heilige koningen en profeten deze navolging verwaarloosd? De gehele oude kerk zal dan stellig schuldig staan aan een niet gering vergrijp. Waarom ook heeft de Here zelf, toen Hij nog op aarde leefde, er genoegen mee genomen, dat er onder Zijn discipelen met Zijn voorbeeld helemaal geen rekening werd gehouden? Hij verontschuldigt het immers in hen, dat zij niet vasten (Luc. 5 : 34). Het is een verdrietig werk om woorden te verspillen aan een zaak, die zo duidelijk is. Trouwens, ook de „bemiddelaars” zelf is het niet ontgaan, dat zij, die de eersten geweest zijn, die gemeend hebben dat zij het veertigdaagse vasten van *Christus* nadeden, wanneer zij maar de een of andere onthouding betrachtten, op een kinderachtige manier dwaalden. Hoe groot immers is het onderscheid tussen deze onthouding en hongerlijden gedurende een periode van veertig dagen? En bovendien, welk bewijs van matigheid wordt er gegeven, waar helemaal geen honger of lust naar spijze aanwezig is? Wie immers meent, dat *Christus* toen met honger geworsteld heeft, vergist zich heel erg, daar hij van de noodzakelijkheid om te eten bevrijd geweest is.

Christus heeft aan dit vasten zich eerst onderworpen na Zijn dertigste levensjaar. Hij heeft zich daaraan onderworpen vlak voor Hij een aanvang wilde maken met het werk, dat de Vader Hem had opgedragen. Hij heeft zich daaraan onderworpen om aan het Evangelie een geloofwaardigheid te verschaffen, die niet minder zou zijn, dan die welke de wet vroeger had gehad. Om kort te gaan, het is een bijzonder bewijs geweest van goddelijke kracht, dat in Hem zelf moest worden gegeven en waardoor Hij ook van anderen moest worden

onderscheiden. Het is helemaal niet in overeenstemming met de christelijke oprechtheid om een dwaling te koesteren, die het tegenovergestelde leert, ook al zou er overigens geen kwaad in steken.

Ik kom nu toe aan het derde gebrek, dat erger is dan de beide eerste. Op deze wijze immers wordt de gewetens een strik gespannen, en bovendien wordt ons de vrijheid ontroofd, die ons niet alleen door God is toegestaan, maar die ook door het bloed van *Christus* is verworven. Met ernst waarschuwt *Paulus* ons (1 Cor. 7 : 23) om ons niet onder het juk der slavernij te begeven door afstand te doen van de vrijheid, waartoe wij zijn geroepen. En deze wordt niet slechts aangevallen, maar ook geheel aan het wankelen gebracht, wanneer ons een geestelijke wet wordt opgelegd, die de gewetens moet binden. Met het argument immers der burgerlijke voorzichtigheid, dat de „bemiddelaars” hier inlassen — en dat hierop neerkomt, dat de reden waarom de mensen zo nu en dan van het eten van vlees moeten worden afgehouden hierin gelegen is, dat moet worden voorkomen, dat zij door voortdurend eten misschien alle dieren zouden opeten —, maken zij zich zelfs bij de kinderen meer dan belachelijk. Dan immers heeft God, toen Hij aan de mensen heeft toegestaan om zich te allen tijde met vlees te voeden, weinig bedachtzaam gehandeld door geen maatregelen te treffen om dit gevaar te voorkomen. En dan hebben zij voor het geslacht der dieren de beste zorg gedragen, die na vierduizend jaren de te voren bestaande vrijheid om te eten aan banden hebben gelegd. Het is echter vreemd, dat de mensen gedurende die tijd zo dom geweest zijn dat zij de vermindering van het aantal der dieren, — welke hen toch had moeten noodzaken om naar een middel, dat deze zou tegenhouden, te zoeken —, niet hebben opgemerkt. En dit geldt nog te meer, omdat zij een grote menigte dieren voor de offeranden gebruikten. Dit is echter een punt, dat hier niet aan de orde is. Het is geen politieke wet, die zij handhaven, maar een geestelijke, waardoor een dwang wordt opge-

legd aan de gewetens. Dit echter, verklaar ik, mag in geen enkele vorm geduld worden, dat mensen de heerschappij over de gewetens wederrechtelijk aan zich trekken, om voor ongeoorloofd te verklaren, wat God aan onze vrijheid overgelaten heeft.

Het vierde gebrek bestaat in de verkeerde opvatting van de dienst des Heren. Wat de „bemiddelaars” immers ook voorwenden, — elke onderhouding, die als noodzakelijk wordt geboden, wordt onmiddellijk beschouwd als tot de dienst van God te behoren. Wij behoeven niet al te lang te zoeken om daarvan een voorbeeld te vinden. Wie immers meent niet, dat het zich onthouden van uit vlees bereide spijzen een deel is van de religie? Dit is dan ook de reden, waarom *Paulus* zegt, dat diegenen, die door het verbieden van spijzen een nieuwe vorm van vroomheid invoeren, huichelachtig liegen en bedrog plegen (1 Tim. 4 : 3). Daar hij immers op een andere plaats leert, dat het koninkrijk Gods niet bestaat in spijs en drank, veroordeelt hij met recht als huichelachtig al dergelijke verordeningen ten aanzien van uiterlijke dingen.

Ik beweer, dat het alleen de innerlijke oprechtheid des harten zelf is, die de Here eist. Alle mogelijke vormen, waarin ascese beoefend wordt, die daarbij komen, zijn in zoverre goed te keuren als zij in dienst staan van deze oprechtheid zelf, het zij als prikkels waardoor zij wordt aangespoord, het zij om kentekenen der belijdenis te zijn, om daarmee van ons geloof te getuigen bij de mensen. Intussen verwerpen wij echter niet hetgeen dient om de orde en de tucht te bewaren. Wanneer echter een strik geworpen wordt over de gewetens, — en deze door religieuze plichten gebonden worden in dingen, waarin God gewild had, dat zij van banden vrij zouden zijn —, moeten wij een krachtig protest laten horen, opdat de dienst van God niet verdorven worde door de verzinsels van mensen, en opdat geen sterfelijk mens, die aan de wet had moeten onderworpen zijn, de plaats inneme van de enige wetgever (Jac. 4 : 12), om vandaar heerschap-

pij te voeren over de gewetens, waarover alleen *Christus* had moeten regeren.

Ten slotte luisteren wij naar *Paulus*, als hij zegt dat het voor ons, — als wij met *Christus* de eerste beginselen dezer wereld afgestorven zijn —, onwaardig is om onder de macht gebracht te worden van verordeningen als „raak niet”, en „smaak niet” en „roer niet aan” (Col. 2 : 20). En voorzeker, waar dat bijgeloof eenmaal de overhand gekregen heeft, dat iemand meent, dat het voor hem zonde is om vlees te eten, — volgt daarop terstond een vrijmoedigheid om anderen te veroordelen, die terwijl zij pronkt met de schone naam van vrome ijver, in werkelijkheid echter nauw verwant is aan heiligschennis. En ten slotte komt het dan bijna nooit voor, dat men dan ver moet zoeken om te stuiten op die alle goede verhoudingen uit het oog verliezende bewondering voor onbetekenende, ja nietswaardige overleveringen, waarover *Christus* klaagt, als Hij zegt, dat ter wille van haar de geboden Gods krachteloos worden gemaakt (Matth. 15 : 9).

DE ONGEHUWDE STAAT

Aan de priesters wordt verlof gegeven om te trouwen op soortgelijke wijze als in de militaire stand soldaten uit oorzaak van invaliditeit worden ontslagen. Uit vrees immers, dat er anders ernstiger onlusten zouden ontstaan, durven zij de dienaren der kerk, die nu door de band des huwelijks gebonden zijn, niet door een plotse linge scheiding bij hun echtgenoten wegrukken; — zij beperken echter deze hun toegeeflijkheid tot de tijd, waarop een algemeen concilie zal zijn bijeengekomen. Van deze beide dingen dient men zich dus nauwkeurig rekenschap te geven: het huwelijk wordt aan de dienaren der kerk niet toegestaan, omdat het goedgekeurd wordt, maar alleen uit vrees voor verzet; en hier komt vervolgens bij, dat er niets wordt vastgesteld, totdat een concilie een besluit zal hebben genomen.

Zij voegen er ook de reden aan toe, waarom het huwe-

lijk der priesters hun minder aanvaardbaar voorkomt. Deze is n.l. hierin gelegen, dat naar het getuigenis van *Paulus*, degene, die ongehuwd is, beter en meer ongehinderd zich bekommert om de dingen des Heren (1 Cor. 7 : 32). Zeker, ik hoor wat *Paulus* zegt. Is dit echter voor hem een reden om de herders en de dienaren der kerk te dwingen tot de ongehuwde staat? Integendeel, hij spoort hen daartoe zelfs niet aan, tenzij dan in het geval, dat iemand overtuigd is, dat hij voor hemzelf nuttig is. Laten de „bemiddelaars” maar begeren, dat er vele geestelijken gevonden mogen worden, die in de ongehuwde staat de ware kuisheid betrachten. Ik erken, dat dat te wensen is; wanneer echter de ervaring iets anders leert, wat nut heeft het dan om een vruchteloze strijd aan te binden tegen de onvermijdelijke noodzakelijkheid.

Wij zien, dat de ongehuwde staat aan de dienaren der kerk niet voorgeschreven geweest is in die tijd, waarin onder de christenen de heiligheid des levens haar hoogste bloei bereikt heeft. Wat de apostelen betreft staat het vast, dat zij, — toen zij nergens een vaste woonplaats hadden —, hun vrouwen liever op hun tochten met zich mee hebben willen voeren dan dat zij haar ontsloegen van de verplichting om met hen samen te leven. Zo immers wordt het door *Paulus* meegedeeld (1 Cor. 9 : 5) en dat kinderachtige praatje, dat zij hun vrouwen gevolgd zijn om samen met deze op kosten van de kerk te leven, is niet waard, dat men er naar luistert. Waarom immers zou dit nodig geweest zijn? Kon er dan op kosten der kerk niet anders in hun leeftocht worden voorzien, dan wanneer zij aten van een gemeenschappelijke tafel? Dezelfde *Paulus* maakt, wanneer hij het beeld tekent van een opziener, die in elk opzicht volmaakt is (1 Tim. 3 : 2; Tit. 1 : 6), en de gaven opnoemt, waardoor deze zich het allermeeft moet onderscheiden, niet de minste melding van de ongehuwde staat. En dit zegt nog maar weinig. Hij vermaant ook met zoveel woorden, dat tot opzieners mannen moeten worden gekozen, die ieder met

hun eigen vrouw tevreden zijn en op kuise wijze de echtelijke trouw betrachten, die eerbare huisvaders zijn en hun kinderen opvoeden in de vreze des Heren. Dat de ware en echte volmaaktheid van een opziener, die *Paulus* als een voorbeeld stelt, hierin gelegen is, — is voor ontkenning niet vatbaar. Al wie daarom van mening is, dat de dienaren der kerk in iets te kort schieten, wanneer zij niet in ongehuwde staat leven, die moet zich houden aan een andere regering van de kerk dan die welke ons de Zoon van God heeft bevolen.

Opdat er echter op dit punt te minder grond tot onzekerheid zou zijn, verklaart de Geest van God op een andere plaats uitdrukkelijk, dat het huwelijk bij allen in ere moet zijn (Hebr. 13 : 4). De „bemiddelaars” vervalsen deze plaats op schandelijke wijze, wanneer zij haar aanhalen. Dan immers laten zij daaruit weg, wat het voorname stuk van deze uitspraak is, n.l. de woorden „bij allen”. Wat immers zou het nieuwe geweest zijn, dat de apostel naar voren bracht, indien hij alleen maar gezegd zou hebben, dat het huwelijk niet onzedelijk is? Een dergelijke bijgelovige voorstelling, die daarop het brandmerk der schande drukte, was toen immers nog niet opgekomen, noch onder de Joden, noch onder de heidenen. Daar er echter toevallig sommige eigenwijze lieden waren, die de ongehuwde staat — alsof deze op zich zelf beschouwd een heiliger wijze van leven zou zijn — meer dan betamelijk was in de hoogte staken, heeft hij, toen hij aan de hoereerders en overspelers Gods verschrikkelijke wraak verkondigde, tegelijk als middel om de onmatigheid tegen te gaan aangewezen, dat een ieder zijn eigen vrouw zal hebben. Opdat echter niemand het huwelijk zou verachten, verzekert hij, dat het door allen in ere moet worden gehouden. Hiermee geeft hij te kennen, dat niemand met een zo grote hoeveelheid van uitnemende deugden is toegerust, dat het voor hem niet betamelijk zou zijn, en dat er geen enkele ambtelijke bediening is, hoe verheven zij ook moge zijn, waarbij het niet zou passen.

Waar is dan die nieuwe heiligheid vandaan gekomen? Wij zullen stellig ontdekken, dat zij afkomstig is van *Montanus* ³⁴⁾ en de *Encratieten* ³⁵⁾ en dergelijke lieden. Dezen zijn weliswaar al lang geleden veroordeeld; dit echter heeft de satan bereikt, dat hoewel de menselijke personen veroordeeld zijn, de goddeloze dwaling niettemin voor de helft is aanvaard. Langzamerhand is vervolgens de bijgelovige voorstelling gegroeid, die oorzaak werd dat sommigen aan de priesters het huwelijk wilden verbieden. *Sozomenus* ³⁶⁾ deelt mede, dat men hiervoor geijverd heeft op de synode van Nicea ³⁷⁾, maar dat toen de martelaar *Paphnutius* ³⁸⁾, — die hoewel hij zelf ongehuwd was niettemin verklaard heeft, dat het ook een betoning van kuisheid is, wanneer iemand geslachtelijke gemeenschap heeft met zijn eigen vrouw —, zich daartegen verzet heeft. Nu geven onze „bemiddelaars” — om niet de schijn op zich te laden, dat zij al te ongunstig over het huwelijk denken — de raad, dat men de dienaren der kerk verdragen moet, die er niet toe kunnen worden gebracht om de vrouwen, die zij hebben, te verstoppen. Aan de andere kant echter wachten zij er zich angstvallig voor om de indruk te vestigen, dat zij aan de zaak van dezen hun steun zouden geven, daar zij hun dit willen toestaan om te voorkomen, dat zij, wanneer een al te sterke pressie op hen zou worden uitgeoefend, in opstand zouden komen. Op deze manier wordt aan *Islebius* verlof gegeven om er een minnares op na te houden, opdat hij niet naar de wapenen zal grijpen wanneer hij met geweld van haar zou worden weggerukt. Nu verdient deze, — zeer begerig voor ijdele eer als hij immers is —, het zeker, om een dergelijke smaad te dragen. Ik verwonder er mij echter over, dat de moderators zozeer van schaamtegevoel ontbloot zijn, dat zij niet zouden aarzelen om de heilige trouwbelofte van het huwelijk te ontbinden, indien er slechts geen gevaar zou bestaan voor ernstige onlusten.

Ik zie mij hier echter genoodzaakt om nogmaals in het kort te herhalen, wat ik tevoren reeds even bespro-

ken heb. Zij willen immers, dat aan het sacrament deze eer zal worden bewezen, dat een huwelijk, dat door jonge mensen lichtvaardig is aangegaan, niettemin als geldig zal worden erkend, hoewel het in strijd met hetgeen recht en geoorloofd is, begonnen is. Welk een van de hak op de tak springende lichtvaardigheid is het dan echter, dat zij helemaal niet rekenen met de eer van het sacrament, wanneer het gaat over het huwelijk van de priesters. Laat ons echter, — daar wij uit de mond van *Paulus* horen, dat het verbieden van het huwelijk een duivels verzinzel is (1 Tim. 4 : 1, 3) —, onverschrokken diegenen tweevoudige duivels noemen, die het huwelijk, dat door Gods Naam geheiligd is, van zijn heilig karakter trachten te beroven om deze tyrannie te verdigen.

Om de welwillendheid echter niet al te ver te drijven, voegen zij er aan toe, dat men moet wachten op een besluit van een concilie. Maar wanneer nu een concilie uitspreekt, dat het de huwelijken van de dienaren der kerk niet voor geldig houdt, — zal het dan terstond geoorloofd zijn om door een beslissing van mensen te scheiden wie God aan elkaar verbonden heeft? Op deze wijze onderwerpen zij zeker hetgeen door God is ingesteld —, en dat volgens recht onschendbaar moest zijn —, aan de oordelen van mensen. Wanneer zij ten minste niet de profeten, de apostelen en hen, die onder de heilige herders als de voornaamste sieraden schitteren, uit het getal der dienaren Gods willen schrappen, — zullen zij niet ontkennen, dat het huwelijk der priesters door God is goedgekeurd en gezegend. Nu blijft daar de uitspraak Gods staan, dat man en vrouw, — zo nodig door de ouders te verlaten —, tezamen tot één vlees zullen zijn. Met deze woorden geeft *Mozes* te kennen, dat deze verbintenis in heiligheid zozeer de andere overtreft, dat zij zelfs gesteld wordt boven de allernauwste band van bloedverwantschap, die de eerste is in de natuur. Welk een vermetelheid is het dan om helemaal geen

rekening te houden met iets, dat door God op zo strenge wijze is vastgesteld.

Hier komt nog een andere overweging bij. Wanneer zij tenminste *Christus* en *Paulus* niet openlijk willen tegenspreken, dan mag, — wanneer zij de ongehuwde staat hebben verordend —, de vraag wel gesteld worden, wie hun de gave der onthouding zal geven. Dat de onthouding een bijzondere gave is, en dat zij daarom zelden voorkomt en aan zeer weinigen ten deel valt, zullen zij immers genoodzaakt zijn te erkennen. Al degenen, die daarmee niet zijn toegerust, zullen, — zo zij het hulpmiddel van het huwelijk versmaden —, niets vorderen wanneer zij tegen God strijden. Hoezeer immers ook de uiterlijke onmatigheid moge worden ingeperkt, de innerlijke gloed der begeerten zal toch koken in het hart. Hieruit komt de jammerlijke onrust van het geweten voort, die een mens niet toelaat om ook maar iets met een gerust gemoed en — zoals *Paulus* zegt — in het geloof te ondernemen. Het gevolg hiervan zal zijn, dat er weldra zulk een zaad der geestelijken zal worden geboren als ons deze onreine ongehuwde staat reeds voor vele jaren heeft voortgebracht. Laat ons daarom nimmer vrijwillig dulden, dat er over de kerk een strik geworpen wordt, die niet alleen godvruchtige en overigens hoogst bekwame mannen, — die de zuivere kuisheid van ziel en lichaam in de heilige huwelijke staat betrachten —, weert van de ambtelijke dienst, maar die ook de gehele priesterlijke stand met de vuile en stinkende zinkput der hoereerders bezoedelt.

DE CEREMONIËN

Wat de ceremoniën betreft, — de menigte daarvan is bijna onbeperkt, en een aanzienlijk deel daarvan is vol van dwaze en zinneloze bijgelovigheden. De „bemiddelars” willen echter, dat deze in stand zullen blijven, en daarom spreken zij oppervlakkig met een enkel woord over de verbetering daarvan. Als zij zich echter helemaal stil gehouden hadden, zou dat beter geweest zijn, dan

dat zij zich met zulk een niets betekenende schijn van verbetering er afmaken. Zij vestigen er de aandacht op, dat de verborgen werkingen, — waarvan zij zich verbeelden dat zij in hun zegeningen versholten zijn —, aan God en niet aan de dingen zelf moeten worden toegeschreven. Alsof niet juist dit altijd de bron van alle bijgelovigheden geweest is, dat de Naam Gods misbruikt werd. Indien wij aan hun uitspraken geloof hechten, zullen wij het er voor moeten houden, dat het wijwater niet door zich zelf maar door de kracht Gods in staat is om de duivelen te verdrijven en alle mogelijke soorten van schade af te weren. Hier wordt wel de kracht van God genoemd, maar die kracht is besloten in een waterdruppel.

Duizend andere dingen, die uit hetzelfde deeg gebakken zijn, ga ik met stilzwijgen voorbij, omdat men zich op grond hiervan een voldoende duidelijk oordeel zal kunnen vormen over de aard van het mengsel, dat door onze „bemiddelaars” gebrouwen is om tot matiging van het vergif te dienen. Op een andere plaats volgt: dat de mensen niet uit bijgelovige oogmerken moeten samenstromen bij de beelden. Jawel, maar in hetzelfde woord laten zij aan de afgodendienaars de vrijheid om er gedurig heen te lopen, want wanneer zij het zo uitleggen, dat daarin geen bijgeloof wordt gevonden, zullen wij in de begripsbepaling van deze zaak blijven steken. Alsof juist in iedere optocht het bijgeloof niet op duidelijke en overtuigende wijze aan de dag treedt. Terwijl zij sommigen het brandmerk der zonde indrukken, spreken zij anderen op bedekte wijze van alle besmetting der zonde vrij. Ziedaar nu een proeve van de oprechtheid, waardoor zij worden gedreven.

Zij leren, dat aan kruisen en vaandels de eer der λατρεία niet moet worden bewezen. Wat betekent dit? Dat men doen moet wat vroeger gedaan is. Deze uitzondering is voor de aanhangers van de paus immers zoveel als een algemeen geneesmiddel, waarmee zij alle verkeerde vormen van eredienst verontschuldigen, wan-

neer zij de λατρεία slechts met een woord uitsluiten. Het is echter een meer dan zinloze spitsvondigheid om een eredienst te verzinnen, waarin geen eer wordt bewezen. Het woord „λατρεία” heeft bij de Grieken immers geen andere betekenis dan „cultus” bij de Latijnen. Derhalve redeneren degenen, die beweren, dat zij aan de beelden, — tot welke zij uit godsdienstige overwegingen bidden —, geen „λατρεία” bewijzen, precies zo alsof zij zeiden, dat een άνθρωπος geen mens en een ζῷον geen dier is. Nu kan men zien aan welk bedrog de brave lieden zich tegenover ons in één woordje schuldig maken, want, — als alleen maar de Griekse naam voor eredienst achterwege blijft —, keuren zij de verering der beelden niet af en worden de afgodendienaars liefkozend door hen gekoesterd. Om kort te gaan, er is geen enkele vorm van afgoderij, die hun mishaget, wanneer zij maar niet „λατρεία” genoemd wordt.

Van welke aard dan ook het misnoegen en de blaam mogen zijn, die wij ons zowel van de zijde van onwetende als van slechte mensen zullen moeten laten welgevalen, — tegen dergelijke bedriegerijen moeten wij ons op scherpe wijze te weer stellen. Al te duur immers zou de achting gekocht zijn, die met de prijs van een zo trouweloos stilzwijgen zou worden betaald. Wij moeten hier overigens met een onverschrokken gemoed niet alleen onze beroemde naam maar ook ons leven op het spel zetten. Ik vrees echter intussen niet, dat degenen, die werkelijk godvruchtig zijn, en die de waarheid Gods met zulk een ijver als betamelijk is omhelsd hebben en daarin met dezelfde standvastigheid volharden, zullen oordelen, dat ik al te hevig uitgevaren ben tegen deze misdadige hutspot van goddeloosheden, die des te verfoeilijker is, omdat zij, — terwijl zij onder de bedrieglijke naam van „matiging” wordt aangeprezen —, de gehele eer van God, tegelijk met de genade van *Christus* en de zaligheid der mensen, te gronde richt.

Toen mij daarom onlangs het „Tegengif” van *Robertus Cenalis*³⁹⁾ op wat hij de eisen van het Interim noemt gebracht was, heb ik mij in het begin met grote verwondering afgevraagd, welke nieuwe geest een man, die geboren is om het slechte goed te keuren, zou hebben aangedreven om de pen op te nemen tegen deze goddeloze godslasteringen, waarvan hij zijn gewoonte getrouw zich een verdediger had moeten betonen. Deze *Robertus*, over wie ik spreek, is een oud geworden theoloog van de Sorbonne, en bisschop van Abranches. Nu was het mij wel bekend, dat mensen, die ten gevolge van ouderdom minder gezonde hersenen hebben, niet alleen ijhoofdiger worden, maar ook een beetje gemelijk. En bovendien wist ik, met welk een schoolmeesterachtige hoogmoed, ja met welk een grimmige halsstarrigheid de leraren der Sorbonne bezielde zijn, daar zij immers gewoon zijn om de strijd met geen andere wapenen te voeren dan met vlammen en beulshanden. Toen ik daartegenover echter zag, dat het boek, waarvan hij de weerlegging op zich genomen had, van zoveel verdorvenheden wemelde, uit zoveel bedriegelijke voorstellingen was tezamen gesmeed, — dat het in de leer der godsvrucht niets rein en ongeschonden liet overblijven, — dat het heldere licht met veelvuldige duisternissen omhulde, — dat het de verordeningen van mensen deels met de goddelijke wetten gelijk stelde, deels daarboven verhief, — kortom, dat het bijna het volledige herstel van de pauselijke heerschappij tot inhoud had, — kwam het mij niet gepast voor, dat *Cenalis*, die een van de meest kloeke trawanten van de paus is, daarop een zo vijandige aanval zou richten. Het mocht dan niet in elk opzicht in de smaak vallen, er was toch geen reden om er zich zo misnoegd over te tonen. Daar ik tussen verschillende vermoedens heen en weer geslingerd werd, heb ik het boek vluchtig gelezen. En dit heeft tot resultaat gehad, dat ik nu tot het inzicht gekomen ben, dat de arme oude stakker in zijn ijver om iets te vinden, dat hij zou kunnen

bestrijden, zich veel moeite getroost heeft om geslagen toe te dienen aan zijn eigen schaduw. Hij onderscheidt zich hierdoor boven zijn metgezellen, dat hij bedreven is in de dichterlijke literatuur. Dit heeft hem ten minste dit voordeel opgeleverd, dat hij niet alleen zijn betoog aanvult met vele verzen, maar ook al schrijvende plotseling in halve dichtregels uitbreekt, — en ik twijfel niet, of hij zal zelf over dergelijk gekir bijster voldaan zijn. Indien hij daarin immers geen vreugde vond, zou hij zich daarvoor niet zo krampachtig inspannen. Hij had — zoveel laat zich wel vermoeden — bloempjes van deze soort bijeengezameld, van welke hij zag, dat zij verloren zouden gaan als zij door hem niet tijdig zouden worden uitgegeven, en hij wilde niet dat zij met hem zouden verloren gaan. En terwijl velen hun roem gaarne met zich mee nemen in het graf, heeft hij deze, als een man, die natuurlijk helemaal niet eerzuchtig is, liever willen achterlaten bij de levenden. Toen hij immers geen enkel onderwerp vond om over te schrijven, heeft hij zich uit klei een ik weet niet wat voor monster⁴⁰⁾ gefantaseerd, dat hij de naam van „Interim” heeft gegeven, om al zijn krachten op het verslaan daarvan te beproeven. Die dingen immers, die hij leugenachtig aandient als eisen der protestanten, heeft hij òf zelf verzonnen, òf zij zijn hem door de een of andere grappenmaker op de mouw gespeld met de bedoeling om hem bespottelijk te maken. Daargelaten nu echter, of hij zich uit eigen beweging deze strijd op de hals gehaald heeft, dan wel of een ander door van zijn dwaze lichtgelovigheid misbruik te maken hem de gal geprikkeld heeft, — hij biedt het schouwspel van een iemand, die zich op even ernstige als jammerlijke manier in het zweet werkt door te strijden tegen een maskerade. En toen hij later door een vriend er vertrouwelijk op attent gemaakt was, dat dat Interim, waartegen hij de strijd voert, nimmer uit de protestantse hoek is voortgekomen, maar dat het — evenals vele dergelijke praatjes, die heden in de wereld rondfladderen — door

de één of andere hansworst uit een kroegje, voor zijn eigen genoegen in elkaar gezet is, — heeft hij liever gewild, dat hij om zijn lichtgelovigheid en tegelijk ook om zijn bekrompen inzicht zou worden uitgelachen, dan dat een zo wel bestede arbeid voor hem zou verloren gaan. Al wie immers met een behoorlijk verstand is toegerust zal terstond bij de eerste kennismaking tot de ontdekking komen, dat de eisen, welke door hem worden opgenoemd, met alle schijn der waarheid geheel in strijd zijn. Daaruit zal men gemakkelijk tot de conclusie komen, dat de goede oude heer zonder reden zich boos maakt op zijn eigen schaduw. Het is echter aan een leraar der Sorbonne en een bisschop allerminst te vergeven, dat hij de wereld op roekeloze manier in verwarring brengt door praatjes verder te vertellen, die door ik weet niet welke lieden zijn verzonnen. Maar misschien zal hij tot zijn verontschuldiging aanvoeren, dat het bij wijze van privilege aan de bisschoppen is toegestaan om onzin te praten en aan de leraren der Sorbonne om dwaasheden te debiteren, omdat dit reeds lang de gewoonte van velen hunner is geweest.

Het is overigens op het ogenblik mijn voornemen niet om het bisschoppelijk boek aan een gedetailleerde critiek te onderwerpen. Ik kan mij echter niet laten weerhouden om een kleine bloemlezing daaruit te maken. Daarin worden zwaarwichtige schrijvers aangehaald, die alle ketters moeten bedelven onder het gewicht van hun gezag, die hun licht moeten uitblussen door de schittering van hun geleerdheid, die hen ter aarde moeten vellen door de glans van hun majesteit: *Ivo van Chartres* ⁴¹⁾, de *Speculator* ⁴²⁾, *Abbas Tanormitanus* ⁴³⁾, *Isidorus* ⁴⁴⁾, *Thomas van Aquino* ⁴⁵⁾, paus *Bonifacius* ⁴⁶⁾, *Nicolaus*, en dergelijken. En waarom ook niet? Hij maakt immers van de gekochte antwoorden van de *Speculator* goddelijke openbaringen. Wie zou aan een kampvechter, die zo goed is uitgerust, niet de overwinning toezeggen? Hij zelf ten minste zingt zonder het applaus van anderen af te wachten al dadelijk zich zelf in vrolijke zegezangen de over-

winning toe. Om echter zijn Areopagus vol te maken, voegt hij aan deze ook nog *Cochlaeus* ⁴⁷⁾ toe, die hoewel hij in traagheid van geest alle slakken overtreft, hier — in overeenstemming natuurlijk met de regel, dat het mannetje nu eenmaal boven de wijfjes behoort uit te blinken, — de scherpzinnigste onderscheider der geesten genoemd wordt. Nu verdienen zij stellig allebei, dat zij wederkerig over elkanders deugden de loftrumpet steken, want uit geheel Frankrijk en Duitsland konden moeilijk een paar narren worden bijeengebracht, die beter bij elkaar passen.

Waarover echter voert *Cenalis* strijd? Hij zegt, dat het niet te dulden is, dat de kerkelijke goederen door de protestanten in bezit gehouden worden. En waarom mag dat niet? Wil hij, dat zij voor het wettig gebruik zullen worden aangewend? Allerminst; hij wil niet, dat de opbrengst daarvan aan de armen ten goede zal komen, en evenmin, dat zij zullen dienen tot instandhouding van de scholen. Hij dringt er alleen op aan, dat hetgeen geroofd is aan de vroegere bezitters zal worden teruggegeven, opdat de buiken der priesters en der monniken vetgemest zullen worden. Hoeveel beter zou het geweest zijn, als deze man, die zo grote zorg voor de varkens heeft, zwijnenhoeder in plaats van bisschop geworden was?

Ik ga met grote sprongen voorbij aan zeer vele dingen, waarover hij strijd voert zonder dat er iemand wordt gevonden, die het tegendeel staande houdt. Een voorbeeld daarvan doet zich voor, als hij verbiedt om een afgezant te zenden, die de protestanten voor hun afzwering vergiffenis moet geven. Alle welgezinde mensen, — en deze alleen zijn het tegen wie *Cenalis* toornst —, zullen zich er best in kunnen vinden, dat de roomse afgezant maar rustig thuis blijft.

Eén hoofdstuk is er, waarin hij zijn woede op teugelloze wijze botviert, dat n.l., waarin hij handelt over het huwelijk der priesters. Nadat hij immers alle aanbliksems van zijn welsprekendheid weggeslingerd heeft,

— d.w.z. nadat hij alle scheldwoorden heeft uitgebracht, die door een schaamteloos en dolzinnig mens bedacht konden worden —, roept hij ten slotte op om de wapenen op te nemen, opdat de aarde liever met bloed overdekt worde dan dat zij iets, dat ten minste naar de uitlegging die hij er aan geeft een zo grote gruwel is, zou aanschouwen. Hoe komt het echter, dat hij de huwelijken der priesters zozeer verafschuwt alsof daarmee bloedschande en heiligschennis werd bedreven, alsof zij een onkuis karakter droegen, alsof zij met meer dan één vrouw werden gesloten, alsof zij onzedelijk waren. Hij geeft daarop ten antwoord: omdat ons geboden wordt om te wandelen door de Geest, opdat wij niet toegeven aan de begeerten van het vlees. Deze uitspraak van *Paulus* heeft echter zonder uitzondering betrekking op alle christenen. Wij zien dus, dat deze hond de heilige huwelijke staat door heiligschennend geblaf in een kwaad gerucht brengt. Indien wij immers ongehuwd moeten zijn om door de Geest te wandelen, zal het voor niemand aan twijfel onderhevig zijn, dat het huwelijk uit de kerk moet worden weggedaan. Hij heeft dit godslasterlijk gevoelen stellig geleerd van zijn paus *Siry-cius* ⁴⁸). Door welk een grote razernij moeten zij echter gedreven worden, dat zij openlijk hun instemming be-tuigen aan *Montanus* en de Enkratieten en de Manichaeën.

Cenalis roept luide, dat het een grote goddeloosheid en een grote misdaad en een verschrikkelijke heiligschennis is, wanneer overdaad en vleselijke wellusten in de heilige bewaarplaats der goddelijke wetten worden binnenge-sleept. Waarom laat hij dan echter toe, dat overdaad en wellustige genietingen in zijn eigen huis in zo sterke mate voorkomen? Is het misschien, omdat de goddelijke wetten daaruit verbannen zijn? Wie ziet echter niet, dat de man van verstand beroofd is, dat hij zich niet ontziet om de heilige huwelijke staat zo lichtvaardig te beschim-pen? Welke gronden heeft hij daarvoor dan? Zal hij be-weren, dat de tenten der aartsvaders en de huizen van

de profeten en de godvruchtige koningen zoiets als ver-zamelplaatsen van overdaad zijn geweest? Zal hij in de woningen der apostelen niets anders vinden dan wat weelderig is? Welke heilige bewaarplaatsen van hemelse wijsheid zijn er ooit gevonden, die reiner waren dan deze? Niettemin lezen wij, dat zij gehuwd zijn geweest. Ja onder de hoogste lof, welke de Geest Gods hun toe-kent, noemt hij, dat zij hun huisgezinnen in de vreze Gods en onder strenge verplichting tot kuisheid hebben opgevoed.

Hij roept al weer luide: Welk een verblinding, welk een waanzin is het om hen te dompelen in vleselijke bes-lommeringen en begeerten, die zich op niets anders moeten toeleppen dan op reinheid? Ik laat het nu maar rusten, dat hij door duidelijke zinneloosheid voortgedre-ven gedurig de eer van het huwelijk op misdadige manier door het slijk sleurt. Van welk een waanzin echter geeft het blijk om hen te beschuldigen van razernij en krank-zinnigheid, die van mening zijn dat het huwelijk voor de priesterlijke stand geoorloofd is? Het staat immers vast, dat het gedurende meer dan driehonderd jaren in de ge-hele kerk aanvaard geweest is. Wanneer *Paulus* naar de voortreffelijkste regel voorschrijft hoedanige mensen de opzieners behoren te zijn, prijst hij uitdrukkelijk de ge-trouwen (1 Tim. 3 : 2). Hij zegt immers ook niet: „die getrouwd geweest zijn”, maar hij maakt melding van de staat waarin zij zich op dat ogenblik bevonden.

Met wie meent hij echter, dat hij te doen heeft, wan-neer hij zijn stinkende lasteringen uitbraakt tegen de Geest van God, die door de mond van *Paulus* spreekt? Dezelfde *Paulus* getuigt, dat de apostelen met de vrouwen, die zij hadden, niet slechts de samenleving heb-ben voortgezet, maar dat zij deze ook overal heen met zich hebben meegevoerd (1 Cor. 9 : 5). De gehele kerk heeft, toen zij stond in de bloei van haar volkomenheid, — om geen onrecht aan te doen aan God, die het huwe-lijk heeft ingesteld, en aan de profeten en apostelen —, mannen, die echtgenoten en huisvaders waren, tot haar

herders gehad. Toen bijna tweehonderd jaren later dweepzieke lieden aan de priesters de ongehuwde staat wilden voorschrijven, heeft de heilige martelaar *Paphnutius*, — die tot in de hoogste ouderdom ongehuwd geleefd had, — daartegen een scherp protest doen horen en door zijn gezag bewerkt, dat de synode van Nicea aan de priesters de vrijheid om te trouwen, die tevoren bestaan had, heeft gelaten. En nu staat daar die krankzinnige, — trots op de horens, die hij op zijn mijter draagt —, in stomme verbazing te staren op een monsterachtig verschijnsel, alsof hij de zon uit de hemel ziet vallen. En zo afschuwelijke lasteringen tegen de Geest worden met grote instemming ontvangen.

En vervolgens gaat hij voort zijn stinkende woorden uit te braken. Om namelijk te bewijzen, dat hij *Ovidius*⁴⁹) gelezen heeft, brengt hij hetgeen door deze heidense dichter over het onkuise liefdespel gezegd wordt over op het heilige huwelijk. De wellustigheden, die in het huwelijk worden genoten, zo zegt hij, en een gemoed, dat op God gericht is, passen niet bij elkaar en wonen niet in één woning. Volgens dit schaap hebben dus noch de profeten, noch de heilige vaders, noch de apostelen, noch ontelbare martelaren ooit hun gemoederen opgeheven tot de hemel. Een man als *Mozes*, aan wie boven anderen het voorrecht gegeven is om God te zien van aangezicht tot aangezicht, heeft, — daar zijn geest neergebogen was naar de aarde —, dus nimmer de hemelse genade gesmaakt. In dezelfde lijn ongeveer ligt zijn bewering, dat degenen, die aan de priesters het huwelijk toestaan, een weg volgen, waarop *Bileam* hun is voorgegaan. Alsof het beginnen van een eerbaar en godvruchtig huwelijk in de vreze Gods en het koppelen van het volk van God aan Midianietische hoeren dingen zijn, waartussen niet het minste onderscheid is. Hij noemt bovendien alle getrouwde priesters Nicolaieten, even alsof iemand, die door één vrouw te trouwen een middel zoekt tot beteugeling van allerlei onmatige uitspattingen, die heden ten dage overal onder de gehele heerschappij van de

paus voorkomen, zonder enig onderscheid de getrouwde vrouwen tot gemeengoed maakt en aan ontucht prijsgeeft. Deze goede doctor ontkent echter, dat het middel dat *Paulus*, sprekend uit de Geest Gods, heeft voorgeschreven, tot beteugeling der onmatigheid noodzakelijk is. Hij houdt namelijk staande, dat al wie het wil, in staat is om zich van het euvel van het branden der geslachtsdrijf te bevrijden, omdat er geschreven zou zijn: Ik vermag alles in Hem, die mij kracht geeft. Hij neemt daarbij echter niet in aanmerking, dat *Christus* alleen voor diegenen een helper is, die aan Zijn roeping gehoorzaam zijn. Het is daarom voor ons, — om de overwinnende kracht van *Christus* in alle dingen te ervaren —, noodzakelijk, dat wij ons richten naar het gebod van God, opdat niemand zich verstoute om zichzelf meer aan te matigen dan ons door Hem verleend wordt.

Wat zegt echter *Paulus* hierover? Hij verkondigt openlijk, dat de gave der onthouding niet aan allen gegeven is; degenen echter, die niet bij machte zijn zich te onthouden, beveelt hij zich in de huwelijke staat te begeven, opdat zij niet van hartstocht zullen branden. Wat ook zegt *Christus* zelf? Wanneer de apostelen, — als zij de ongehuwde staat hebben horen prijzen —, zeggen, dat dit een gezegende levenswijze is, zegt Hij, dat niet allen daartoe in staat zijn. Hiermee geeft Hij te kennen, dat alleen zij daarvoor geschikt zijn, die door God daartoe in het bijzonder worden geroepen. Hieruit nu blijkt met genoegzame duidelijkheid, dat de wetten, — welke aan diegenen het huwelijk verbieden, die de Geest van God met zoveel woorden daartoe nodigt —, alles behalve een kerkelijk karakter dragen. Dit is zeker, dat *Apollonius*, een zeer oud schrijver, volgens het getuigenis van *Eusebius* aan *Montanus* verwijt, dat hij de eerste geweest is, die de huwelijken heeft ontbonden, en de eerste, die geleerd heeft, dat zij ontbonden moeten worden. Zij, die niet willen, dat overeenkomstig de inzetting Gods huwelijken worden gesloten, en die ontken-

nen, dat die, welke aldus gesloten zijn, geldig zijn, betonen zich dus leerlingen van dezen.

Cenalis laat verder, — om niet de schijn op zich te laden, dat hij zonder zich om argumenten te bekommeren wartaal spreekt —, de waarschuwing horen, dat de aarde spoedig onder de menigte der inwoners zou worden bedolven, wanneer door de ongehuwde staat niet een al te grote nakomelingschap zou worden voorkomen. De in scherp onderscheiden geoefende leraar spreekt hier alsof er helemaal geen verschil was tussen de ongehuwde staat en de sexuele onthouding. Het is echter algemeen bekend, dat er geen vruchtbaarder zaad wordt gevonden om het menselijk geslacht voort te planten dan dat der priesters. Zover immers is het met de onttembare vleselijke lust van bijna alle monniken en pauselijke priesters gekomen, dat iemand, die zich tevreden stelt met er thuis een hoer op na te houden, terecht voor zeer kuis wordt gehouden. Indien het er dus om gaat om te voorkomen, dat zij de aarde vervullen, — dan moet men hun niet alleen verbieden om te trouwen, maar dan zullen zij geheel gecastreerd moeten worden. Anders zal er geen einde komen aan een toestand, waarvan algemeen bekend is, dat hij vroeger bestaan heeft, deze n.l., dat de aarde gedwongen wordt om voor iedere twee wettige kinderen drie buiten echt geborene te voeden. Wanneer dan ook de gehele scherpzinnigheid van *Cenalis* niet in zijn bisschoppelijke mijter stak, zou hij zich niet op deze manier hebben blootgegeven en zelfs voor de kinderen belachelijk hebben gemaakt. Want nu vraag ik u toch: wat is meer lachwaardig dan wanneer hij het bevel geeft om de fokstieren in werkeloze rust overvloedig en tot vetmestens toe te laten weiden, met de bedoeling om daardoor het opgroeien van een nieuw nageslacht te voorkomen?

Een nog groter blijk van onzinnigheid is evenwel hierin gelegen, dat *Cenalis*, — wanneer de Here zegt, dat de voortplanting van het menselijk geslacht te danken is aan Zijn zegen —, deze als ware zij een jammerlijk

ontstoken klier met het ontleedmes beveelt uit te snijden, en dat hij, — alsof de kinderen toevalligerwijze werden geboren —, bang is, dat hun getal tot boven de juiste maat zal uitgroeien. De heiligschennende hovaardij van dergelijke lieden verdient het echter, dat zij zich in allerlei uitersten van dwaasheid stort. Indien immers God de verachting van de heilige huwelijke staat gestraft heeft met zoveel monsterachtige voorbeelden van goddeloze hoererij, — hoeveel zwaarder straf zijn dan deze schandelijke spotternijen waardig, die dit onbeschaamde beest in dronkemanstaal uitbraakt?

Overigens keert *Cenalis*, — om zijn naam eer aan te doen — weer terug naar de kerken. Hij zegt immers: wanneer voor een alleenstaand persoon nauwelijks drie priesterplaatsen voldoende zijn, — hoe zal dan één enkele genoeg zijn voor een talrijk huisgezin? Zou hij nu niet, — indien hij niet erger dan krankzinnig was —, bedenken, dat daarop het antwoord voor het grijpen ligt: dat niet alleen de zuinigheid, waarop de huisvaders zich veel meer toeleggen, de beste voedingsbodem is, maar dat ook die alleenstaande personen, waarover hij zoveel ophef maakt, altijd veel groter gezelschap hebben. Een getrouwd man zal op sobere manier met zijn vrouw en kinderen leven, zodat er zelfs van een karig inkomen nog iets overblijft; voordat echter de pauselijke priesters de lichtekooien, bastaarden, koppelaars en koppelaarssters verzadigd hebben, zullen rijkere inkomsten verteerd zijn dan die, waarmee men vele eerbare huisgezinnen had kunnen onderhouden. Wat zal ik deze mateloze weelde opnoemen, waaraan zij — als in een bodemloze afgrond — alles wegsnijten, wat zij maar ergens vandaan kunnen roven en bij elkaar harken, zodat zij de indruk vestigen, dat heel hun vernuft alleen op het verkwisten van geld gericht is? Naarmate zij zich immers meer in weelde baden, doen zij ook de gehele wereld meer in hun verdorvenheden verzinken. En om zich aangenaam te maken bij zijn vrienden, die de inkomsten van drie parochies genieten, zegt hij, dat het diegenen,

die aan ieder een priesterplaats toekennen, in het hoofd duizelt. Het is immers wel zeker, goede vader, dat gij óf dronken óf overzadigd geweest moet zijn, daar uw hersenen het slachtoffer van een zo hevige duizeling geweest zijn, dat gij het waagt om deze regel af te keuren; zelfs de meest brutale en goddeloze lieden immers moeten niet alleen erkennen, dat hij op een redelijke grondslag berust, maar zij bevelen ook, dat hij in acht genomen moet worden als door de natuur voorgeschreven.

Nadat de misdadige windbuil al wat hij ooit aan godslasteringen uit zijn Sorbonne te voorschijn heeft kunnen brengen, tegen God uitgebraakt heeft —, blaast hij eindelijk met opgestoken hoornen deze, een *Thraso*⁵⁰) waardige grootspraak uit, dat hij bereid is om in het strijdperk te treden ook al moet er ten bloede toe worden gestreden. En daar hij een bloeddorstig mens is, twijfel ik er zeker niet aan, of hij zou zich gaarne als voorvechter aanbieden, wanneer alle dienstknechten Gods zouden moeten worden afgeslacht en wanneer het onschuldig bloed van mannen en vrouwen gelijkelijk zou moeten worden vergoten; zijn eigen bloed echter heeft hij leren sparen. Overigens gedragen wij ons meer dan schandelijk en misdadig, wanneer wij, — als wij zien, dat deze cyloop met even starre hardnekkigheid volhardt in het bestrijden der waarheid als hij van woeste haat tegen haar blaakt —, minder standvastigheid betonen in de belijdenis van het ware geloof.

HOOFDSTUK 9

SLOT

Laat mij echter terugkeren tot de maskerade der nagemaakte reformatie. Wanneer het duidelijk is, dat de gehele zuiverheid van de gezonde leer daarin verdorven wordt, hoe zal dan een ieder, die zal toelaten dat hem daarmee de ogen bestreken worden, bewijzen dat hij een christen is? Ik zie zeer wel, welke gevaren allen bedreigen, die *Christus* oprecht willen belijden, —hoe groot het misnoegen der onwetenden is, waardoor zij vervolgd worden, — hoe groot de smaad is, die hun in de toekomst te wachten staat. Reeds vroeger echter heb ik er aan herinnerd, dat geen ding zo zwaar weegt, dat wij mogen afwijken van die leer, waarin zowel de eer van God als de zaligheid der gehele wereld begrepen is. Welke immers de voorwendsels ook mogen zijn, die zij, die heden in het verontschuldigen van hun slappe houding meer vindingrijkheid aan de dag leggen dan betaamelijk is, hier en daar vandaan zich bijeen zoeken, — het is toch al te onwaardig om meer rekening te houden met onze roem dan met de eer van God, — om meer gewicht te hechten aan de dwaze en lichtvaardige meningen van mensen dan te zien op *Christus*, de enige rechter van hemel en aarde en op de engelen en al de heiligen, die Zijn vonnis onderschrijven, — om de zalige onsterfelijkheid, die ons beloofd is en die voor ons in de hemel weggelegd is, achter te stellen bij de wereld en dit vergankelijke leven. De tijd eist nu, dat wij ons geloof, dat wij vroeger met hoorbare stem en in geschriften hebben beleden, ook zullen bezegelen met ons bloed. Indien wij in de school van *Christus* behoorlijke voort-

gang zouden hebben gemaakt, hadden wij in de overdenking van deze dingen reeds lang geoefend moeten zijn. Het eerste onderricht immers, dat Hij de Zijnen leert, bestaat hierin, dat zij zich zelf verloochenend en hun kruis opnemend in onvermoeide loop zich spoeden naar de dood. Nu zijn wij even onervaren in het trotseren van gevaren ter wille van het getuigenis van het Evangelie, als wanneer de Zoon van God over deze zaak, — die Hij ons onophoudelijk inscherpt —, nooit met een enkel woord had gerept. Toen vroeger *Gajus Caliluga*⁵¹) bevolen had, om zijn standbeeld te plaatsen in de tempel te Jeruzalem, — zijn de Joden als bijenzwermen overal vandaan te hoop gelopen naar de stadhouder, niet om met wapengeweld en de sterke arm een dergelijke heiligschennis te verhinderen, maar om door hun halzen aan te bieden aan het zwaard, de majesteit van de tempel te beschermen. En dat is ook geen plotselinge opwelling geweest, die op een ogenblik de gemoederen overweldigde om vervolgens terstond weer te bedaren. Neen, zo dikwijls er sprake was van de ontheiliging van de tempel, heeft een bijna ontelbare menigte zowel van vrouwen als van mannen met verloochening van zichzelf zich blijmoedig aangeboden om gedood te worden, opdat de weg voor de afgod niet anders zou openstaan dan door de slachting van hun lichamen. Zullen wij dan, — die niet langer een stenen tempel hebben, waarin God aangeropen wordt, maar de Zoon van God, in wie de gehele majesteit des Vaders woont —, stilzwijgend dulden, dat Hij op zo schandelijke wijze wordt onteerd? Er wordt immers geen afgod opgericht, die de uitwendige gedaante van het heiligdom onteert, maar een, die de gehele heiligheid der kerk bezoedelt en verderft, die de gehele dienst van God aan het wankelen brengt, die niets in onze religie onbevlekt laat. Indien wij afdalen naar tijden, die dichter bij ons liggen: hoeveel duizenden martelaren zijn met ontembare moed standvastig gebleven tegenover de verschrikkingen van de dood, die hun

onmiddellijk voor ogen stonden. Wat spreek ik van verschrikkingen? Hebben zij niet door de dood zelf onverschrokken getuigd, dat zij een ander leven zoeken en vast daarop hopen? Toentertijd ontvlamde, — zodra zich slechts een kleine vonk van het licht aan de mensen vertoonde —, het gehele hart in een zo groot verlangen naar het hemelse leven, dat het hun gemakkelijk viel om dit leven en de dood te verachten. Nu echter blijkt bijna niets van moed, hoewel de volle glans der kennis ons bestraalt. Hopen wij echter wel werkelijk op de zaligheid op grond van het Evangelie, als niemand gevaar wil lopen om de waarheid daarvan te bevestigen? Daarom is deze meer dan trouweloze lafhartigheid, welke de ervaring, die gedurende één jaar is opgedaan, aan het licht heeft gebracht, een al te duidelijk bewijs van onze ondankbaarheid, zodat wij nu niet langer behoeven te zoeken naar de oorzaak, waaraan het moet worden toegeschreven, dat in zoveel steden en provinciën het zuivere christendom in verval geraakt. Waarom immers zullen zij, die haar voor niets geacht hebben, deze onschatbare genadegift Gods nog langer genieten?

Ik zeg deze dingen, opdat allen, die door enig gevoel van godsvrucht worden beroerd, mogen bedenken, dat zij als het ware door Gods uitgestrekte hand tot de dood worden geroepen. Laten zij echter — om te voorkomen dat de moed hun ontzinkt — er niet aan twijfelen, dat het voor hen veel zaliger is zich uit eigen beweging te voegen bij het gezelschap van de worstelende en terneergeslagen kerk dan door al te angstvallige behoedzaamheid en zorg voor eigen rust te streven naar een ander lot dan dat ten deel valt aan de kinderen Gods. De geschiedenis verhaalt van een oude heiden, die, — toen hem de dood voor ogen stond —, zei, dat hij desniettemin vrij was door het vertrouwen op zijn hoge leeftijd, ook wanneer die vrijheid niet zo noodzakelijk was. Zal dan bij ons, — wanneer het er om gaat om de eer van *Christus* te verdedigen —, de eeuwigheid van het toekomstige leven minder gewicht in de schaal

leggen dan bij die man het korte tegenwoordige leven gedaan heeft? Indien wij angstig aarzelen om van ons geloof te getuigen, zo dikwijls zich de een of andere crisis voordoet, — laat ons ons dan schamen zo menigmaal wij dat woord horen van de vrouw, die door de heidense dichter sprekend wordt ingevoerd: „Is het dan zulk een groot ongeluk om te sterven?” Ik echter vertrouwd, — al ben ik mij voldoende bewust van mijn zwakheid —, dat ik aldus vertrouwend op de hulp van God, wanneer de nood het zal eisen, metterdaad zal bewijzen, hoe ernstig ik geloofd heb en geloof, dat zij zalig zijn, die sterven in de Here.

Een weinig zuurdeeg maakt het gehele deeg zuur.
1 Cor. 5 : 6.

Hoe lang hinkt gij op twee gedachten? Indien de Here God is, volgt Hem na. Indien daarentegen Baäl God is, volgt hem na. En het volk antwoordde *Elia* niets. I Kon. 18 : 21.

Laten degenen, die door hun geweten overtuigd zijn, ten minste zwiĳgend zuchten, en niet door er tegen in te schreeuwen een kwaad, dat reeds erg genoeg is, nog groter maken.

HOOFDSTUK 10

NASCHRIFT

AANHANGSEL

bij het boekje tegen het bedriegelijke Duitse Interim, waarin *Johannes Calvin* zekere critiek weerlegt, die door een onbekende drukker geoefend is met betrekking tot de heiliging der kleine kinderen en het bedienen van de Doop door vrouwen.

Het is reeds bijna een jaar geleden, dat men mij heeft meegedeeld, dat mijn boekje over de ware en wezenlijke reformatie der kerk, — dat eerst in opdracht van mij van de pers van onze drukker gekomen was —, in Duitsland opnieuw is uitgegeven. Men heeft mij echter eerst nu, later dan had behoren te geschieden, gewaarschuwd, dat deze Duitse uitgave bedorven en verminkt is, en dat daaraan bovendien tegelijk ook een critische beschouwing is toegevoegd, waarin ik op felle wijze beschimpt wordt ⁵²).

De drukker verzwijgt zijn naam; daardoor ben ik niet in de gelegenheid om hem ter verantwoording te roepen. Ik ben overigens van mening, dat dit ook niet van veel belang is. Misschien heeft iemand, die te veel gedronken had, de dampen van zijn wijn of bier tegen mij uitgeademd. En het is ook best mogelijk, dat iemand, die wel nuchter was maar troebel van verstand, een aanval op mij gedaan heeft. Ik laat echter de man rusten, wie hij dan ook moge zijn.

Neemt men de zaak in aanmerking, dan is het zeker een onwaardige en niet te verdragen handelwijze, dat

een onbekende boekverkoper in een werk, waaraan ik te goeder trouw en in alle ernst mijn krachten gegeven heb, naar zijn goeddunken verscheurt wat hem niet aanstaat en dan het verminkte geschrift alsof het ongegeschonden ware te koop aanbiedt. Om echter bij niemand de schijn op mij te laden, dat het een particuliere aangelegenheid is, waarvoor ik het pleit voer, zie ik er ook van af om mij hierover te beklagen. Alleen datgene, waarvan ik meen, dat het voor de gehele kerk van belang is, en dat men er daarom niet over zwijgen mag, zal ik met korte woorden aanstippen.

Ik koester de hoop, dat ik mij zonder mij het brandmerk van aanmatiging op de hals te halen bij alle goedgezinde mensen er op zal mogen beroemen, dat mijn arbeid voor de kerk des Heren tot op zekere hoogte nuttig is geweest. Ik zie echter, dat veel van de vrucht, die de kinderen Gods daaruit zouden bijeenlezen, verloren zal gaan, wanneer ik nu zou toelaten, dat deze zou worden bezoedeld met de vlek van een slechte en goddeloze leer. Door te zwijgen zal ik immers de indruk vestigen, dat ik met het algemene welzijn minder rekening houd dan betamelijk zal zijn, vooral omdat degenen, die mij bespotten, tot de kudde des Heren worden gerekend. Wanneer het verklaarde vijanden betreft, sta ik daarbij niet stil, omdat het noodzakelijk is, dat ik door hen voor ketter word uitgemaakt, als ik voor een christen wil worden gehouden. Ik stem toe, dat dit als het ware het noodlot is van de dienaren van *Christus*, dat zij, terwijl zij goed doen, in een kwaad gerucht staan. En het betaamt mij waarlijk niet te weigeren om met *Paulus* voort te gaan door kwaad gerucht en door goed gerucht. Zo dikwijls zich echter de plaats en de gelegenheid voordoet, moet men niet nalaten om de goede zaak te verdedigen. En omdat het voor mij voorts op deugdelijke gronden vaststaat, dat het de gezonde en uit Gods Woord afgeleide leer is, die wordt bestreden, mag ik mij niet de vrijheid veroorloven om nalatig te zijn in de bescherming van haar, die immers eens door mij

geleerd is. Onder deze verplichting heeft de Here ons immers tot bedienaren van Zijn leer aangesteld, dat Hij ons beveelt om deze niet minder standvastig te verdedigen dan getrouw te leren.

In mijn boekje heb ik woordelijk het volgende gezegd: „Wanneer het over de Doop gaat, loont het de moeite om op te merken, dat hetgeen zij over de uitdrukkelijke noodzakelijkheid daarvan te berde brengen beter had kunnen worden weggelaten. Afgezien immers van het feit, dat de zaligheid der ziel op verkeerde wijze gebonden wordt aan de uitwendige tekenen, wordt een niet gering onrecht aangedaan aan de belofte, doordat het wordt voorgesteld alsof deze, wanneer zij niet van elders ondersteund wordt, minder goed bij machte zou zijn om de zaligheid, welke zij aanbiedt, te geven. De reden immers, waarom uit de gelovigen een heilig zaad geboren wordt, ligt hierin, dat hun kinderen, terwijl zij nog in de moederschoot besloten zijn, nog vóór zij de adem des levens in zich opnemen, toch ingelijfd zijn in het verbond. En het is zeker, dat zij door de Doop op geen andere rechtsgrond in de kerk ingevoegd worden dan op deze, dat zij reeds tot het lichaam van *Christus* behoorden nog voor zij ter wereld werden gebracht. Wie daarom vreemde kinderen tot de Doop toelaat, ontheiligt die. Hierom dan doen zij, die vaststellen, dat de Doop in deze zin noodzakelijk is, dat zij van de hoop op de zaligheid allen uitsluiten, die daarmee niet besprengd zijn, niet alleen God smaadheid aan, maar zij verwarren zichzelf ook in een grote ongerijmdheid. Hoe immers zou het geoorloofd zijn om degenen, die vreemd zijn aan *Christus*, te onderscheiden met het heilig merkteken van *Christus*? Het is derhalve noodzakelijk, dat de genade der aanneming aan de Doop vooraf ga; deze is niet slechts de oorzaak van de halve zaligheid, maar de zaligheid, die vervolgens in de Doop wordt bekrachtigd, wordt door haar geheel en al geschonken. En gelijk de ene dwaling de andere pleegt voort te brengen, komt

het hier vandaan, dat zij het ambt om te dopen, dat *Christus* als een bijzondere bevoegdheid alleen aan de dienaren der kerk heeft opgedragen, niet slechts aan elk willekeurig persoon uit het volk, maar ook aan de vrouwtjes hebben toegewezen”.

Onze gemaskerde criticus gaat tegen deze plaats zo te keer, dat hij openlijk verkondigt, dat de grove dwaling van *Pelagius* door mij vernieuwd wordt. Hij maakt het zelf echter al te grof, daar hij geen onderscheid ziet tussen het licht en de duisternis. *Pelagius* was van mening, dat de Doop voor de kleine kinderen overbodig was, omdat hij de voorstelling huldigde, dat zij van de zonde vrij waren. Ja, er werd met hem eigenlijk in het geheel geen strijd gevoerd over de Doop der kleine kinderen. Toen echter de heilige kerkvaders als argument voor de erfzonde tegen hem de gewoonte der kerk om de kinderen te dopen aanvoerden, en daaruit de gevolgtrekking maakten, dat alle nakomelingen van *Adam* de schuld van de eeuwige dood uit de moederschoot met zich meebrengen, is deze bewering de laatste schuilhoek geweest, waarin de hardnekkige man zich verschanste, dat de kinderen niet behoeften gedoopt te worden, omdat zij zonder zonden worden geboren.

Nu vraag ik u, welke verwantschap aan de dwaling van *Pelagius* men in mijn woorden zal vinden? Stel ik dan de kinderen vrij van de schuld der zonde? Stel ik hun zaligheid in hetgeen men de oorspronkelijke gerechtigheid noemt en in de ongeschonden staat der natuur? Ontken ik, dat zij door de uit genade bewezen barmhartigheid van God in de kerk worden opgenomen? Houd ik niet overal staande, dat ook voor hen de vergeving der zonden noodzakelijk is, en belijd ik niet, dat deze door de Doop wordt verzegeld?

Ik ben van mening, dat het nu wel voldoende duidelijk is, hoe groot de onkunde is van mijn criticus, die er zich op beroemt, dat hij in een wijze van uitdrukken, die zozeer verschillend is, de dwaling van *Pelagius* heeft ontdekt. Het is zeker, dat hij de geschriften van *Augus-*

tinus nooit in handen gehad heeft, of dat hij niet beschikt over zoveel inzicht, dat hij zou ontdekken welke de opvatting van *Pelagius* was. Ik neem daarom liever aan, dat door een man, die met de oudheid onbekend is, de naam van de oude ketter, die hij tengevolge van de algemene bekendheid, die deze geniet, gehoord heeft, uitgebraamd is.

Hij zondigt niet minder in dit opzicht, dat hij, — zonder dat hij het punt, waarover de strijd gaat, in het oog houdt —, zijn bewijsgronden zo maar in de wind strooit. Indien er iemand is, die de kinderdoop in deze tijd op scherpe wijze en met krachtige argumenten verdedigt, ben ik toch zeker één van dezen. Er bestaat ook geen verschil van mening over de grond en het doel daarvan; men strijdt er niet over of zij met deze bedoeling gedoopt worden, dat zij in het lichaam van *Christus* ingelijfd van het eeuwig verderf bevrijd mogen worden, dat zij vergeving van de zonde, welke hun van nature aangeboren is, mogen verkrijgen, en dat zij mogen worden begiftigd met uit genade geschonken gerechtigheid. Mijn Institutie en Catechismus en het gewone formulier, dat ik voor het dagelijks gebruik van onze kerk heb opgesteld, leveren het duidelijke bewijs dat ik de waarheid spreek.

Wat immers is het punt, dat in het geding is? Toch zeker dit, dat de absolute noodzakelijkheid van de Doop, waarop zij al te sterk de nadruk leggen, door mij wordt verworpen. Ik stem niet toe, dat een kind, wanneer het door een plotselinge dood werd weggerukt, niet op de rechte tijd tot de Doop heeft kunnen gepresenteerd worden, daarom uit het koninkrijk Gods moet worden geweerd. Ik verzwak de betekenis van de Doop niet; ik hef het wettig gebruik daarvan niet op; ik laat alleen niet toe, dat de zaligheid der ziel gebonden wordt aan het teken zonder dat de belofte Gods genoegzaam zij. De kinderen der gelovigen zijn immers reeds, voordat zij geboren werden, door de Here aangenomen, daar Hij

gezegd heeft: „Ik zal Uw God zijn en de God van Uw zaad” (Gen. 17 : 7). Dat in deze belofte de zaligheid der kinderen ligt opgesloten, is zekerder dan de zekerheid zelf. Iemand, voor wie deze belofte niet voldoende is, doet aan God een gruwelijk onrecht aan, en erkent Hem niet als waarachtig, daar hij aan Zijn Woord de kracht ontnemt om gestand te worden gedaan. Ook het antwoord, dat *Christus* geeft, maakt een einde aan deze strijd. Indien Hij immers terecht de conclusie trekt, dat *Abraham* na de dood voortleeft, omdat Hij, die een God der levenden en niet der doden is, verklaart, dat Hij de God van *Abraham* is (Matth. 22 : 32), dan volgt uit dezelfde redenering, dat de echte zonen van *Abraham*, ook voor zij nog waren geboren, erfgenamen des eeuwigen levens zijn, omdat Gods belofte dezelfde rang aan hen toekent.

Laten de lezers daarom bedenken, dat de strijd niet hierover gaat, of het noodzakelijk is, dat de kinderen gedoopt worden, — dat niet in twijfel getrokken wordt, of zij door de Doop in het lichaam van *Christus* worden ingelijfd, en of de Doop voor hen het bad der wedergeboorte is, en of hij de vergeving der zonden verzegelt, — maar dat alleen de absolute noodzakelijkheid daarvan tot een betwist punt wordt gemaakt. Laten zij bedenken, op welke grond ik staande houd, dat zij zonder de Doop de zaligheid kunnen verkrijgen; op deze grond namelijk, dat de belofte, die aan hen het leven toewijst, terwijl zij nog in de baarmoeder besloten zijn, op zich zelf krachtig genoeg is. Hierop heeft het ook betrekking, dat *Paulus* hen, om hun eer te bewijzen, heiligen noemt (1 Cor. 7 : 14); daarmee immers geeft hij te kennen, dat zij door het recht des verbonds van het gewone zaad der mensen worden afgezonderd.

Als tweede argument voeg ik hieraan toe, dat de zaligheid der ziel in het minst niet aan de uitwendige tekenen behoort te worden gebonden. Wat zal er immers overblijven voor het bloed van *Christus*, wanneer wij het geestelijke leven besluiten in het water? Ik voeg er

verder aan toe, dat de kinderen daarom gedoopt worden, omdat zij huisgenoten der kerk zijn. De kinderdoop berust immers op dit recht, dat God hen, die wij door onze dienst Hem aanbieden, reeds erkent als de Zijnen. Daarom noemde Hij ook vroeger allen, die uit *Israël* hun oorsprong hadden, de Zijnen. En met recht, want de nakomelingschap was heilig, gelijk *Paulus* leert (Rom. 11 : 16).

Terwijl mijn criticus dit alles buiten beschouwing laat, komt hij daarentegen eerst met deze argumentatie voor de dag: dat wij niet uit den bloede, noch uit de wil des vleses of des mans, maar uit God geboren worden tot het geestelijke leven; dat wij allen worden geboren als kinderen des toorns. Evenalsof ik werkelijk ontkende, dat het gehele geslacht van *Adam* van nature vervloekt is, en dat men daarom moet vasthouden, dat de kinderen zelf, nog vóór zij ter wereld komen, aan de eeuwige dood zijn vervallen. Het lijdt echter geen twijfel, dat hij hierin een vergissing begaat, omdat hij geen onderscheid maakt tussen de natuurlijke verdorvenheid en het geneesmiddel daarvan, dat ergens anders vandaan komt. Ik zal nu echter voor de behoefte van het ogenblik geen nieuwe oplossing aan de hand doen, maar alleen verwijzen naar diegene, die ik voor vier jaren heb gegeven. In mijn commentaar op het zevende hoofdstuk van de eerste brief aan de Corinthiërs zeg ik immers: „Hoe is deze uitspraak, dat de kinderen van godvruchtige mensen heilig zijn, te rijmen met die, welke hij op een andere plaats mededeelt, dat zij van nature allen kinderen des toorns zijn? En eveneens met de verklaring van *David*: Zie, ik ben in zonde ontvangen? Mijn antwoord is, dat de verbreiding van de zonde en der verdoemenis in het zaad van *Adam* algemeen is, en dat daarom allen tot de laatste toe, hetzij zij van de gelovigen of van de goddelozen afstammen, onder deze vloek besloten zijn. De gelovigen immers verwekken hun kinderen niet door de Geest, maar door het vlees.

Daarom is de toestand der natuur in allen gelijk, zodat zij zowel aan de zonde als aan de eeuwige dood onderworpen zijn. Wat echter het feit betreft, dat de apostel een bijzonder voorrecht toekent aan de kinderen der gelovigen, dit vloeit voort uit de weldaad van het verbond; wanneer deze er bijkomt wordt door haar de vervloeking der natuur weggenomen en worden zij, die van nature onheiligen waren, door de genade van God geheiligd". Zo heb ik daar woordelijk gesproken.

Onze Institutie bevat ook een meer volledige uiteenzetting van deze zaak. Ik spreek daar ergens aldus: „Daar er geschreven is, dat wij allen van nature kinderen des toorns zijn en ontvangen zijn in de zonde, waaraan de verdoemenis kleeft, is het nodig, dat wij uit onze natuur verhuizen vóór de toegang tot het koninkrijk Gods voor ons openstaat. En welke uitspraak kan duidelijker zijn dan deze, dat vlees en bloed het koninkrijk Gods niet kunnen bezitten? Laat daarom vernietigd worden al wat van ons is, dan zullen wij deze bezitting zien" ⁵³). Hieruit besluit ik, dat de kleine kinderen moeten worden wedergeboren. Ik houd echter staande dat deze genade hun toekomt uit de belofte, maar dat de Doop als een zegel daarop volgt. Om kort te gaan: hetgeen ik overal met nadruk beweer is dit, dat het een bovennatuurlijk voorrecht is, dat wij van de schuld worden bevrijd. Overigens behoorde deze verklaring aan onze criticus niet onbekend te zijn, daar ik haar aan *Augustinus* heb ontleend.

Wat het feit betreft, dat *Johannes de Doper* van de moederschoot af geheiligd geweest is, — dit moet volgens zijn zeggen gerekend worden onder het getal van de andere wonderen, waarvan in dat verband verhaald wordt. Ik ben het daarmee eens en ik heb dan ook in de quaestie waarover het nu gaat mij daarop niet als op een bewijsgrond beroepen. Op een andere plaats beroep ik mij hierop tegenover de Wederdopers. Ik neem echter aan, dat hij niet tot hun getal behoort, al geeft

hij, gelijk onbezonnen lieden gewoon zijn te doen, op roekeloze wijze aanleiding om boze vermoedens over hem te koesteren. En gelijk hij reeds twee dwalingen verslagen heeft, verklaart hij voorts, — nadat hij zonder reden zich de naam van *Pelagius* heeft laten ontvallen en uit de mond van *Paulus* voorgelezen heeft, dat allen van nature kinderen des toorns zijn —, dat hij zich tot het aanwijzen van een derde dwaling verwaardigt.

En welke is dan deze dwaling? Zij is hierin gelegen, dat ik beweer, dat de Doop ontheiligd wordt, wanneer deze aan vreemden bediend wordt. Indien onze criticus echter met een Wederdoper zou hebben te doen, zou hij met mij deze zelfde argumentatie voeren, dat de Doop naar recht bediend wordt aan de kinderen, die God in Zijn verbond heeft opgenomen. Wat ongerijmds vindt hij dan in een zaak, waarover wij het geheel eens zijn? Hij komt hier natuurlijk met de tegenwerping, dat ook wij vreemde zondaren uit de heidenen geweest zijn, maar dat wij niettemin gedoopt zijn op bevel van *Christus*, die bevolen heeft om niet slechts de heiligen of de kinderen te dopen maar alle volkeren. Deze goede vader, die — gelijk ik zie — de gewoonte heeft om in de nevel van de wijn of van het bier er zorgeloos op los te filosoferen, heeft dit zelfde zelfvertrouwen wat verder willen uitbreiden. Hij had echter moeten onderzoeken in welke zin ik het bedoel, wanneer ik zeg, dat de Doop ontheiligd wordt, wanneer wij de vreemden en de huisgenoten zonder onderscheid daartoe toelaten. Hetgeen ik beweer is ook waarlijk gemakkelijk te bewijzen uit het bevel van *Christus*, dat hij aanhaalt. Hij zegt: *Christus* beveelt allen te dopen. Maar wil Hij dan niet, dat eerst het Evangelie worde gepredikt? Deze volgorde beveelt Hij toch aan de apostelen, dat zij zullen leren en dopen (Matth. 28 : 19). Doordat zij in het Evangelie worden onderwezen, worden degenen, die te voren vreemden waren, dus in de kerk ingelijfd. Zo leert *Paulus*, dat de heidenen, toen de Joden, die de natuurlijke, uit de heilige wortel gesproten, takken waren, af-

gebroken waren, als wilde olijftakken in hun plaats zijn ingeënt (Rom. 11 : 20). Op welke wijze is dit geschied? Toch zeker door het Evangelie. Onze criticus, die het ene deel van deze uitspraak wegneemt, handelt *dun dwaas*; ja, hij rukt uiteen en verscheurt hetgeen *Christus* tezamen heeft gevoegd. Daarom is dit in het kort mijn antwoord: de vreemden worden door de stem van *Christus* wel tot de Doop geroepen, maar zij worden te voren door de verkondiging van het Evangelie in het huisgezin opgenomen. Zo was ook *Abraham* een huisgenoot vóór hij het teken der besnijdenis heeft ontvangen.

En wat degenen betreft, die van jeugdiger leeftijd zijn, deze moeten, omdat God hen ook besluit in het verbond, niet als vreemden worden beschouwd, maar zij zijn erfgenamen der genade, gelijk wij immers ook leren uit de toespraak van *Petrus*. En wat betreft hetgeen ik vroeger hierover geleerd heb, daarvan getuigt mijn Institutie, waar ik woordelijk het volgende zeg: „Waarom volgt bij *Abraham* het sacrament op het geloof en gaat het bij zijn zoon *Izak* aan elk inzicht daarin vooraf? Omdat het betamelijk is, dat *Abraham*, die eerst op volwassen leeftijd wordt opgenomen in de gemeenschap van het verbond, waaraan hij tot dusver vreemd geweest was, eerst de voorwaarden daarvan leert kennen; met het kind, dat uit hem geboren is, staat het echter niet zo, daar het door erfelijk recht, overeenkomstig de formule van de belofte, reeds van de schoot der moeder af in het verbond begrepen is. Of — om de zaak duidelijker en korter aan te duiden — indien de kinderen der gelovigen zonder de hulp van verstandelijk inzicht, deelgenoten zijn van het verbond, is er geen reden om hen van het teken daarom af te houden, omdat zij zich tot de onderhouding van de voorwaarde van het verbond niet met een eed kunnen verbinden. Wie evenwel ongelovig is en geboren uit goddeloze ouders, wordt beschouwd als vreemd aan de gemeenschap des verbonds, totdat hij door het geloof

met God wordt verenigd. Daarom ligt er niets vreemds in, dat Hij hem ook het teken, waarvan de betekenis in hem bedriegelijk en ijdel zou zijn, niet mededeelt”⁵⁴). Ik haal deze woorden hier aan met geen andere bedoeling dan om aan ieder duidelijk te maken, dat het vertrouwen van onze criticus uit zuivere onkunde voortkomt, omdat hij mijn gevoelens niet heeft begrepen.

Hiermee wordt ook het andere argument, dat *Christus* gezegd heeft, dat de gezonden de geneesheer niet nodig hebben (Matth. 9 : 12), weerlegd. Ik stem dit zeker toe en daarom leer ik, dat zowel bij de kinderen als bij de volwassenen de gezondheid alleen hersteld wordt door Zijn genade. Wat laten echter zij, die het geneesmiddel in het water alleen willen zoeken, overblijven voor *Christus* zelf, wat voor Zijn bloed, wat voor het Evangelie, wat voor de werking des Geestes?

Overigens voert mijn criticus met mij alleen maar strijd over dit éne punt, dat ik leer, dat de kleine kinderen, wanneer hun door een plotselinge dood de gelegenheid om gedoopt te worden ontnomen wordt, in de belofte, welke *Christus* door Zijn eigen bloed geheiligd heeft, een krachtig en volkomen geneesmiddel hebben om hun het leven terug te geven, en hij daarentegen de hoop der zaligheid afsnijdt, wanneer deze niet aan het uitwendige element ontleend wordt. Hij vraagt, of aan een Jood of een Turk de Doop geweigerd moet worden, indien zij hem begeren. Hier is wel voor ieder duidelijk op welk een grove wijze hij fantaseert, daar hij vreemden verzint aan wie hij geloof toeschrijft. Wat hij echter ook bij zich zelf moge bazelen, daarbij sta ik geen ogenblik stil. *Dwaas* is het echter om met dit argument een aanval te doen op mij, die overal leer, dat allen, die te voren geheel vreemden waren, door het geloof één worden met het huisgezin Gods en met het lichaam van *Christus*. Dit verhindert echter ook niet, dat zij ook door de Doop met een plechtige ceremoniële handeling aan de kerk worden toegevoegd, opdat hun

gebroken waren, als wilde olijftakken in hun plaats zijn ingeënt (Rom. 11 : 20). Op welke wijze is dit geschied? Toch zeker door het Evangelie. Onze criticus, die het ene deel van deze uitspraak wegneemt, handelt dan dwaas; ja, hij rukt uiteen en verscheurt hetgeen *Christus* tezamen heeft gevoegd. Daarom is dit in het kort mijn antwoord: de vreemden worden door de stem van *Christus* wel tot de Doop geroepen, maar zij worden te voren door de verkondiging van het Evangelie in het huisgezin opgenomen. Zo was ook *Abraham* een huisgenoot vóór hij het teken der besnijdenis heeft ontvangen.

En wat degenen betreft, die van jeugdiger leeftijd zijn, deze moeten, omdat God hen ook besluit in het verbond, niet als vreemden worden beschouwd, maar zij zijn erfgenamen der genade, gelijk wij immers ook leren uit de toespraak van *Petrus*. En wat betreft hetgeen ik vroeger hierover geleerd heb, daarvan getuigt mijn Institutie, waar ik woordelijk het volgende zeg: „Waarom volgt bij *Abraham* het sacrament op het geloof en gaat het bij zijn zoon *Izak* aan elk inzicht daarin vooraf? Omdat het betamelijk is, dat *Abraham*, die eerst op volwassen leeftijd wordt opgenomen in de gemeenschap van het verbond, waaraan hij tot dusver vreemd geweest was, eerst de voorwaarden daarvan leert kennen; met het kind, dat uit hem geboren is, staat het echter niet zo, daar het door erfelijk recht, overeenkomstig de formule van de belofte, reeds van de schoot der moeder af in het verbond begrepen is. Of — om de zaak duidelijker en korter aan te duiden — indien de kinderen der gelovigen zonder de hulp van verstandelijk inzicht, deelgenoten zijn van het verbond, is er geen reden om hen van het teken daarom af te houden, omdat zij zich tot de onderhouding van de voorwaarde van het verbond niet met een eed kunnen verbinden. Wie evenwel ongelovig is en geboren uit goddeloze ouders, wordt beschouwd als vreemd aan de gemeenschap des verbonds, totdat hij door het geloof

met God wordt verenigd. Daarom ligt er niets vreemds in, dat Hij hem ook het teken, waarvan de betekenis in hem bedriegelijk en ijdel zou zijn, niet mededeelt” 54). Ik haal deze woorden hier aan met geen andere bedoeling dan om aan ieder duidelijk te maken, dat het vertrouwen van onze criticus uit zuivere onkunde voortkomt, omdat hij mijn gevoelen niet heeft begrepen.

Hiermee wordt ook het andere argument, dat *Christus* gezegd heeft, dat de gezonden de geneesheer niet nodig hebben (Matth. 9 : 12), weerlegd. Ik stem dit zeker toe en daarom leer ik, dat zowel bij de kinderen als bij de volwassenen de gezondheid alleen hersteld wordt door Zijn genade. Wat laten echter zij, die het geneesmiddel in het water alleen willen zoeken, overblijven voor *Christus* zelf, wat voor Zijn bloed, wat voor het Evangelie, wat voor de werking des Geestes?

Overigens voert mijn criticus met mij alleen maar strijd over dit éne punt, dat ik leer, dat de kleine kinderen, wanneer hun door een plotselinge dood de gelegenheid om gedoopt te worden ontnomen wordt, in de belofte, welke *Christus* door Zijn eigen bloed geheiligd heeft, een krachtig en volkomen geneesmiddel hebben om hun het leven terug te geven, en hij daarentegen de hoop der zaligheid afsnijdt, wanneer deze niet aan het uitwendige element ontleend wordt. Hij vraagt, of aan een Jood of een Turk de Doop geweigerd moet worden, indien zij hem begeren. Hier is wel voor ieder duidelijk op welk een grove wijze hij fantaseert, daar hij vreemden verzint aan wie hij geloof toeschrijft. Wat hij echter ook bij zich zelf moge bazelen, daarbij sta ik geen ogenblik stil. Dwaas is het echter om met dit argument een aanval te doen op mij, die overal leer, dat allen, die te voren geheel vreemden waren, door het geloof één worden met het huisgezin Gods en met het lichaam van *Christus*. Dit verhindert echter ook niet, dat zij ook door de Doop met een plechtige ceremoniële handeling aan de kerk worden toegevoegd, opdat hun

inlijving te meer wettig zij wanneer het zegel, dat tot haar bevestiging dient, daarbij komt.

Met betrekking tot de kinderen van hen, die het gezag van de paus erkennen, is het antwoord gemakkelijk. Hetgeen hij als iets waarover men het algemeen eens is aanneemt, dat deze volgens recht gedoopt worden, stem ik hem gaarne toe. Hij meent echter ten onrechte, dat zij door mij voor vreemden gehouden worden op deze grond, dat zij noch uit een heilige vader, noch uit een heilige moeder zijn geboren. Zij houden daarom immers niet op kinderen der heiligen te zijn al moet de reeks van hun afstamming verder worden teruggevoerd. God blijft met de belofte van het leven immers niet staan bij één generatie, maar Hij stort die uit over duizend geslachten. Zo rekent *Paulus*, wanneer hij tot de slotsom komt, dat de takken heilig zijn uit kracht van de heilige wortel en dat het deeg geheiligd is in de eerstelingen (Rom. 11 : 16), er niet mee hoedanige vader een ieder in het bijzonder gehad heeft, maar hij erkent allen voor heilig, die uit *Abraham* en de overige vaderen waren voortgekomen.

Hij vraagt of de zoon van een goddeloze vader niet godvruchtig kan worden. En dan roept hij dadelijk uit, dat men geen grovere dwaling dan deze verzinnen kan. Zonder echter tot uitroepen over te gaan, vermaan ik hem in alle kalmte, om voortaan niet zonder dat daar enige reden voor is op zulk een driftige manier uit te vallen, want hij ontketent op een dwaze wijze een strijd over iets, waarvan de waarheid door allen erkend wordt.

Wanneer ik verklaar, dat de Doop ontheilgd wordt, wanneer deze aan vreemden bediend wordt, oordeelt hij, dat dit zo ongeveer hetzelfde is als wanneer iemand zou zeggen, dat een zieke niet geneeskundig moet worden behandeld, omdat hij ziek is. Deze vergelijking moge in de ogen van onkundige lieden nogal treffend zijn, het valt niettemin gemakkelijk aan te tonen, dat zij hier verkeerd wordt toegepast. Niet degenen immers, die

gezond zijn, zodat zij *Christus* niet nodig hebben, noem ik huisgenoten, maar hen, die terwijl zij in zich zelf dood zijn, het leven in Hem vinden. Zo moeten eveneens onder de vreemden niet allen worden verstaan, die door de zonde van God vervreemd zijn, maar diegenen, die Hij tot nu toe van Zijn koninkrijk verre houdt, zodat onze ambtelijke dienst zich tot hen niet uitstrekt. Zodanigen zijn echter allen, voor wie de Doop niet bestemd is door het bevel van *Christus*. Al deze voorstellingen vloeien echter voort uit één en dezelfde bron der onwetendheid. Onze criticus heeft nooit begrepen, dat dezelfde mensen, die van nature onrein zijn, door de genadeweldaad van het verbond heilig zijn, — dat zij, die vanwege de zonde als ballingen buiten het koninkrijk Gods staan, door het recht der aanneming (tot kinderen) Gods nabestaanden zijn, — dat zij, die onderworpen zijn aan het oordeel van de eeuwige dood, ja, die in *Adam* geheel en al dood zijn, uit dit woord: „Ik zal de God van uw zaad zijn”, de zegening deelachtig worden, zodat zij erfgenamen zijn van het hemelse leven. Om kort te gaan: hij heeft nooit onderzocht, van welke aard het onderscheid is tussen de kinderen der Christenen en die der Turken. En hier komt verder bij, dat hij ook in ander opzicht blijk geeft van een grove onkunde ten aanzien van de aard en de werking van de Doop. Wanneer hem immers alleen maar deze éne waarheid in de gedachten gekomen was, dat de Doop een toevoegsel is bij het Woord, zou hij gezien hebben, dat daaruit juist datgene, dat hij bestrijdt, voortvloeit, dit namelijk, dat alleen zij, die reeds door het Woord geheiligd zijn, geschikt zijn om het teken te ontvangen.

Uit dezelfde oorsprong komt ook die waanzinnige voorstelling voort, waarin hij de vrouwen maakt tot bedienaressen van de Doop in geval van noodzakelijkheid, zoals hij het noemt en waarbij hij van mij, die beweer dat dit een ongeoorloofd aan zich trekken is van het ambt van een ander, op laatdunkende toon verklaart,

dat ik van de gehele hemel afdwaal. Wanneer men echter iemand, die ten opzichte van de kerk nu niet bepaald een slechte staat van dienst heeft, op een zo pedante manier veroordeelt, is dit niet de ernstige critiek van een geleerd man, maar de onbeschofte onbeschaamdheid van iemand uit de kringen der handwerkslieden. Een onbekende en anonieme drukker spreekt als zijn mening uit, dat *Calvijn* van de gehele hemel afdwaalt. Hoeveel waarde zal er worden toegekend aan het gezag van deze Olympusbestormer, dat op geen enkele argumentatie steunt?

Onder het onontwikkelde volk is echter een oud en algemeen bekend spreekwoord gangbaar, dat zegt, dat een dwaling, die algemeen ingang vindt, daardoor rechtsgeldigheid verkrijgt, en van deze opvatting, die in de duisternis, die onder de heerschappij van de paus heerste, zozeer beslag op de geesten gelegd heeft, dat men haar heden ten dage ternauwernood uit de zielen van velen uitroeien kan, — zal ik met enkele woorden aantonen, hoe beuzelachtig en dwaas zij is. Allen erkennen, dat het gewone recht en de gewone ambtelijke bevoegdheid om de Doop te bedienen niet toekomt aan een vrouw. Wanneer een vrouw doopt, voeren zij als verontschuldiging daarvoor aan, dat het geschiedt in geval van noodzakelijkheid, wanneer er doodsgevaar dreigt. Waarop steunt echter deze overtuiging anders dan alleen hierop, dat het hun goeddunkt om dit aan te nemen. Het is mij waarlijk niet onbekend, dat zij gewoon zijn om de noodzakelijkheid, die zij verzinnen, af te leiden uit de woorden van *Christus*: „Zo iemand niet wedergeboren is uit water en Geest, hij zal in het koninkrijk Gods niet ingaan” (Joh. 3 : 5).

Nu is het bekend, dat men vroeger door een soortgelijke dwaling geleid aan de kinderen het brood en de beker van het Avondmaal gegeven heeft, omdat er geschreven staat: „Tenzij gij het vlees van de Zoon des mensen eet en Zijn bloed drinkt, zult gij in U geen leven hebben” (Joh. 6 : 53). Heden echter stoten zelfs de vol-

gelingen van de paus, hoe verblind zij ook mogen zijn, zich niet aan deze tweede steen. Ik weet niet, hoe het gekomen is, dat zij ten aanzien van de Doop hebben vastgesteld, dat deze absoluut noodzakelijk is. Het is echter dwaas, dat zij zich alleen onverbiddelijk betonen tegenover de kleine kinderen, terwijl zij ten opzichte van de volwassenen enige matiging betrachten. Zij stemmen toe, dat een mens op volwassen leeftijd zonder dat hij gedoopt is behouden kan worden, wanneer slechts de wens om de Doop te ontvangen aanwezig is. Waarom kunnen dan de godvruchtige wensen der ouders een kind, dat pas geboren is, niet van de schuld vrij maken?

Overigens geven zij aan de woorden van *Christus* een andere zin dan die, waarin zij moeten worden opgevat. Allereerst toch staat vast, dat die toespraak bijna in haar geheel een allegorisch karakter draagt. Wanneer ik dit nu echter maar laat rusten, merk ik verder op, dat, indien iemand deze plaats onbevooroordeeld onderzoekt, hij gemakkelijk bemerken zal, dat daarin helemaal niet over de Doop wordt gesproken. Dit echter is het euvel, dat zij, die zo maar het woord „water” aangrijpen, wanneer zij eenmaal in de waan van een vooropgezette mening bevangen zijn, zich daarna helemaal niet tot een serieuze beoordeling zetten.

Voor mij hebben voorts water en Geest geen andere betekenis dan Geest en vuur, want gelijk in het laatste geval deze naam „vuur” bij wijze van nadere bepaling gebruikt wordt, zo meen ik, dat in het eerste de Geest „water” genoemd wordt, omdat Hij de kracht van het water heeft en de dienst van het water verricht. Er zijn anderen, die de Geest en het water als de fijne elementen tegenover de aarde stellen. Sommigen van de ouden leggen het ook zo uit, dat het water de doding van het vlees is. En het is zeker, dat elk van deze beide opvattingen meer aannemelijk is dan die waarbij de zaligheid der mensen aan het zinnebeeld wordt gebonden.

De noodzakelijkheid om de Doop te onderhouden is hier niet in het geding, want wij zijn het er over eens,

dat de kleine kinderen gedoopt moeten zijn, zodat er geen vrijheid bestaat om het teken weg te laten. De vraag is echter, of men moet wanhopen aan de zaligheid van een kind, wanneer dit door de dood wordt weggerukt, terwijl de ouders het zouden aanbieden om gedoopt te worden. Zij, die menen, dat allen, aan wie het niet te beurt gevallen is om met water te worden besprenkeld, verloren zijn, denken al te gering van het koninkrijk van *Christus*. Zij stellen het voor alsof onder de heerschappij daarvan Gods genade meer beperkt zou zijn dan zij oudtijds onder de bedeling der wet geweest is. Omdat het toen immers niet geoorloofd was om te besnijden voor de achtste dag, was het helemaal niet nadelig wanneer enig kind op de derde dag nadien, waarop het geboren was, zou sterven, daar toch voor dat kind het recht der aanneming voldoende gewaarborgd was door het verbond en de belofte. Daar er nu voor de Doop geen dag voorgeschreven is, die noch door verachting, noch door verwaarlozing van het teken zal voorbijgaan, is het meer dan dwaas om de genadeweldaad Gods, die de Joden onder de wet deelachtig geweest zijn, van kracht te beroven. Anders zullen wij zeggen, dat *Christus* niet is gekomen om de beloften te vervullen maar om deze te vernietigen, daar toch de belofte, welke vroeger in zich zelf de kracht had om de zaligheid te schenken, nu zonder dat de hulp van het teken er bijkomt niet geldig zal zijn.

Velen echter van de oude schrijvers der kerk zijn van een ander gevoelen geweest. Het is echter ook de moeite waard om op te merken in hoeverre deze quaestie aan hen ter beoordeling zou worden voorgelegd. Dit zet *Augustinus* in de 28ste brief aan *Hieronymus* in korte woorden duidelijk uiteen.

Tegenover de mening van *Cyprianus*, die misschien niet gezien heeft, wat men behoorde te zien, — zo zegt hij — mag ieder gevoelen wat hij wil; hij koestere alleen geen gevoelen, dat ingaat tegen de zeer duidelijk geopenbaarde overtuiging van de apostel, die zegt, dat

allen tot verdoemenis worden geboren; en hij koestere geen gevoelen, dat indruist tegen de vast gefundeerde gewoonte van de kerk, die vanwege het gevaar, dat de ziel bedreigt, haast maakt met de Doop.

Ik voor mij echter stem wel toe, dat allen in *Adam* sterven en dat de kleine kinderen niet minder dan de volwassenen behoefte hebben aan de verlossing van *Christus*. Evenmin keur ik de gewoonte af, die de kerk aanvaard heeft, om haast te maken met de bediening van de Doop. Hierin alleen beweer ik, dat *Augustinus* zich vergist, dat hij, wanneer hij vaststelt, dat er gevaar dreigt, de hoop op het leven afsnijdt voor de kleine kinderen, waarvan de Here verklaart, dat zij de Zijnen zijn en die Hij geen recht op de Doop zou geven, indien zij niet reeds door Gods belofte tot de gemeenschap der kerk waren geroepen. Welke reden is er dan, zal iemand zeggen, om haast te maken met de Doop? Toch zeker deze, die naar mijn mening voldoende rechtsgeldigheid heeft, dat de vader de zaligheid, die de Here door Zijn Woord belooft, in het lichaam van Zijn Zoon verzegeld en als het ware ingegrift moge zien, opdat hij, de reiniging van zijn zoon in *Christus* zoekend, moge bekennen, dat hij met zijn gehele zaad des doods schuldig is, opdat hij niet de schijn op zich lade, dat hij zich niet zou bekommeren om het teken, dat tot bevestiging van het geloof is gegeven. En ten slotte, opdat de zoon het onderscheidingsteken der christenen in het graf zal dragen. Die mening echter, die spreekt van een gevaar, is een particulier verzinsel en kan daarom gerust worden verworpen; zij behoort te verdwijnen, omdat zij in strijd is met de duidelijke uitspraken der Schrift, die ik te voren genoemd heb. En mocht er iemand worden gevonden, die er lust in heeft om het gevoelen van *Augustinus* hardnekkig te verdedigen, die bedenke, dat hij dan allen moet verdoemen, aan wie het van wege hun leeftijd niet is toegestaan geweest om deel te nemen aan het Avondmaal des Heren. Hij kent immers aan elk van beiden dezelfde betekenis toe, zodat hij — in het boek

over de verdiensten en de vergeving der zonden I cap. 24 en in de 106de brief aan *Bonifacius* — oordeelt, dat de gene, die in gebreke gebleven is om deel te nemen aan het Avondmaal des Heren niet minder verloren is dan hij, die de Doop niet heeft ontvangen.

Toch zegt *Augustinus* niet, dat de kerk er door een gevaar van deze soort toe gebracht is om aan de vrouwen de vrijheid te geven om te dopen, want hij deelt mede, dat men zelfs in het uiterste gevaar gewoon was naar het heiligdom te snellen om gebruik te maken van de publieke ambtelijke dienst. Hieruit volgt, dat door geen enkel gebruik of gewoonte der kerk aanvaard geweest is, dat iemand de bevoegdheid als particulier persoon aan zich zou trekken. Op een andere plaats zegt hij ook, dat de moeders naar het heiligdom lopen om te zorgen voor de zaligheid der kinderen. Nergens zegt hij, dat zij het geneesmiddel met haar eigen hand toedienen. En ook uit hetgeen hij zegt in het tweede boek tegen de brief van *Parmenianus* (cap. 13) ⁵⁵) laat zich opmaken, dat de Doop door een vrouw bediend in die tijd geheel onbekend geweest is. Wanneer een leek, zo zegt hij, door de noodzakelijkheid gedwongen de Doop zou hebben bediend, dan weet ik niet of iemand godvruchtig sprekend gezegd zou hebben, dat deze herhaald moet worden; indien dit echter geschiedt zonder dat er enige noodzakelijkheid toe dwingt, is dit het zich aanmatigen van het ambt van een ander. Indien echter de nood dringt, is het òf in het geheel geen zonde òf een vergeeflijke zonde. Hij had zeker, indien er zich toen enig dergelijk geval zou hebben voorgedaan, de vraag eerder moeten stellen met betrekking tot de vrouw. Daar zijn overwegingen alleen op de mannen betrekking hebben, is er stellig niemand, die niet inziet, dat het helemaal niet in hem opgekomen is om aan de vrouwen te denken, omdat dit een zaak was, waarvan niemand had gehoord. Daar komt bij, dat hij ook ten aanzien van de mannen in

twijfel verkeert en hen niet geheel van vergeeflijke zonde durft vrij te pleiten.

Alle twijfel wordt echter nog duidelijker weggenomen door het besluit van het concilie van Carthago ⁵⁶), waarin de vrouwen zonder uitzondering de bediening van de Doop wordt verboden. Laat daarom onze drukker niet meer zeggen, dat ik van de gehele hemel afdwaal, daar hij ziet, dat mijn voet vaststaat op een stevige grondslag. Dit is de redevoering van *Tertullianus*. Aan de vrouw zegt hij — wordt niet toegestaan in de kerk te spreken, dus ook niet om te leren, en ook niet om te bespreken, en ook niet om gaven aan te bieden, opdat zij geen aanspraak make op het ambt van een man, laat staan op dat van een priester ⁵⁷). Weliswaar bestaat er van deze plaats een verkeerde lezing; niemand echter, die beschikt over middelmatige ontwikkeling, zal er aan twifelen, dat dit het gevoelen van *Tertullianus* is.

Verder moeten wij echter ook niet met stilzwijgen voorbijgaan aan hetgeen te lezen staat bij *Epifanius*, want in het eerste boek tegen de ketters verwijt hij *Marcion* ⁵⁸), dat deze aan de vrouwen toestaat om te dopen en hij rekent dit tot de bespottelijke dingen, welke in deze secte zo overvloedig werden gevonden. Wanneer hij voorts in het tweede boek spreekt over Frygiërs en de *Priscillianen* ⁵⁹), maakt hij zich vrolijk over de dwaasheid van dezen, omdat zij de vrouwen aanstellen tot bisschop op grond van de overweging, dat er in *Christus* noch man noch vrouw is.

Het is mij overigens niet onbekend, wat onze criticus zal zeggen. Hij zal aanvoeren, dat er een groot onderscheid is tussen een algemeen gebruik en een buitengewoon redmiddel, dat door de uiterste noodzakelijkheid wordt opgedrongen. Daar echter *Epifanius* voor geen enkel geval van noodzakelijkheid een uitzondering maakt, wanneer hij het een bespottelijke zaak noemt om aan vrouwen toe te staan de Doop te bedienen, komt het mij voor, dat ik terecht de conclusie trek, dat deze misstand door hem in dezer voege wordt veroordeeld, dat zij

onder geen enkel voorwendsel mag worden verontschuldigd. En wanneer hij ook in het derde boek, leert, dat dit zelfs aan de heilige moeder van *Christus* niet toegestaan geweest is, en er daar geen enkele beperking aan toevoegt, wie ziet dan niet, dat het bedienen van de Doop door vrouwen geheel en al door hem verworpen wordt? Wij komen daarom tot de slotsom, dat het het toppunt van onbeschaamdheid is om de bescherming van de oudheid hier als voorwendsel te gebruiken, daar het toch onmiskenbaar vast staat, dat dit misbruik alleen maar met een barbaarse vermenging van het gehele Christendom is opgegroeid.

Om het tegendeel te bewijzen haalt hij het voorbeeld aan van *Zippora* (Exod. 4 : 25), waarmee sommigen, die met zich zelf meer ingenomen zijn dan behoorlijk is, hun verblindheid bewijzen. Ik merk hiertegen in de eerste plaats op, wat ook door hen zelf toegestemd wordt, dat de manier waarop de besnijdenis bediend werd, geheel verschillend was van die, waarop dit geschiedt met de Doop. Zij verklaren immers ook niet, dat dat oude teken in zulk een volstreekte zin noodzakelijk is geweest. In de tweede plaats beweer ik, dat uit het feit, dat de Engel des Heren zich gunstig heeft laten stemmen, ten onrechte afgeleid wordt, dat het geen *Zippora* gedaan heeft, door God is goedgekeurd. Anders zullen wij moeten zeggen, dat Hij aan de eredienst, welke de inwoners van Samaria, die door de Assyriërs daarheen gevoerd waren, op oppervlakkige wijze hebben uitgeoefend, een welgevallen gehad heeft. (2 Kon. 17). In de derde plaats is dit een bijzondere daad geweest, die er zich slecht toe leent om als voorbeeld te worden gebruikt. Hier komt verder bij, dat wij nergens lezen, dat aan de priesters een bijzondere opdracht gegeven is om de besnijdenis te verrichten.

De woorden van *Christus* zijn echter duidelijk: „Gaat heen, onderwijst alle volkeren, en doopt.” Het is zeker, dat Hij dezelfde mannen heeft aangesteld tot predikers

van het Evangelie en tot bedienaren van de Doop. Indien in de kerk niemand naar recht eer aanmatigt, — volgens het getuigenis van de apostel (Hebr. 5 : 4) —, dan die geroepen is gelijk *Aäron*, beweer ik, dat al wie zonder wettige roeping de Doop bedient zonder grond zich meester maakt van de bediening van een ander.

Wat immers is het geval? Wanneer zelfs de Zoon van God zich niet heeft willen opdringen, zal dan ik weet niet wat voor zoon der aarde zonder enige autoriteit zich opwerpen tot een publiek bedienaar van een zo grote verborgenheid? Wanneer het over de meest onbeduidende dingen, zoals vragen van spijs en drank gaat, verklaart *Paulus* duidelijk op luide toon, dat alles wat wij met een twijfelend geweten aanvatten en wagen te gebruiken, zonde is. Welke zekerheid kan er overigens liggen in een Doop, die door een vrouw bediend is, daar aan de door *Christus* gestelde regel geweld aangedaan is? De vrouwen rukken immers de ambtelijke bevoegdheid aan zich, welke hij op de bedienaren van Zijn Evangelie gelegd heeft.

Laat mijn criticus mij antwoorden, of het aan een mens geoorloofd is om dingen die de Here aan elkaar verbonden heeft, vaneen te scheuren? Ik wijs er op, dat deze beide, de verkondiging van het Evangelie en het ambt om te dopen, tezamen gevoegd zijn. Laat daarom hij, die het tweede, dat uit het eerste volgt, aan de vrouwen wil toestaan, de mond opendoen tegen het uitdrukkelijk verbod van de Geest om voor de vrouwen te pleiten.

Ik kan er mij echter niet genoeg over verwonderen, dat zij, die met dit voorwendsel komen aandragen, niet inzien, dat er niets is, dat minder het voornemen van *Zippora* geweest is, dan om aan God een dienst te bewijzen. Morrend en aan heftige verontwaardiging ten prooi werpt zij de voorhuid ter aarde. In haar schuld op haar man, gaat zij zo ver, dat zij God zelf van wreedheid beschuldigt. Het is mij niet onbekend, welke verhalen de Joden bij deze plaats houden. De zaak echter is duidelijk: kokend van tomeloze drift maakt een vrouw

misbaar tegen God en haar echtgenoot, omdat zij gedwongen wordt zelf het bloed van haar zoon te vergieten.

Laat mij ten slotte, opdat ik deze bespreking niet te ver uitstrekke, met korte woorden aantonen, dat allen, die beweren, dat aan de daad van *Zippora* een regel ontleend moet worden, van het gewone verstand verstooken zijn. Zij besnijdt haar zoon in de tegenwoordigheid van haar man. En wat is dat voor een man? *Mozes*, de eerste in rangorde onder de profeten Gods; er is in Israël nooit enig profeet opgestaan, die groter was dan hij. Laten de voorstanders van het bedienen van de Doop door vrouwen mij antwoorden, of aan een vrouw zal worden toegestaan om te dopen, terwijl er een bisschop aanwezig is. Het is zeker, dat iets zo ongehoords hun de schaamte naar de kaken zal drijven. En ik geloof niet, dat onze drukker zulk een stalen voorhoofd heeft, dat hij zich zelf voor zijn dronkemanscritiek niet zal schamen, wanneer hij uit zijn roes zal zijn ontwaakt.

Intussen bezweer ik de verstandige lezers, dat zij, gelijk ik mij met schroomvalligheid begeef tot het behandelen van de openbaringen Gods, zelf ook soortgelijke bezonnenheid mogen betrachten in het lezen van mijn geschriften. Voorwaar, mijn geweten geeft mij getuigenis, dat ik eerbiedig en met de ootmoed, die mij betaamt, als voor het oog van God en de engelen aan anderen meedeel, wat mij door de Geest van *Christus* gegeven is, en dat ik mij niet zozeer laat leiden door hetgeen mij behaagt, maar veel meer mijn gedachten gevangen leid om God gehoorzaam te zijn. Mijn gehele leven legt er getuigenis van af, dat ik ver afsta van diegenen, die zich door eerzucht laten prikkelen om te streven naar de formulering van nieuwe leringen. En ook in mijn boeken wordt daarvan, naar ik meen, geen enkel blijk gevonden; het is integendeel de eenvoudige begeerte om te stichten, die daarin overal aan de dag treedt.

NOTEN

- 1) Bisschop van Poitiers, † 366.
- 2) Lerna = bos, moeras en rivier bij Argos; verblijfplaats van de door Hercules gedode Hydra.
- 3) Een der oudste kerkvaders, bisschop van Lyon, leefde in de 2de helft der 2de eeuw.
- 4) Beroemd kerkvader, leefde van 185 tot ± 254 te Alexandrië.
- 5) Beroemd kerkvader, bisschop van Hippo, † 430.
- 6) Bisschop van Carthago en martelaar, † 258.
- 7) Bisschop van Rome van 254—257.
- 8) *Gregorius I*, bisschop van Rome van 590—604.
- 9) Bisschop van Rome van 492—496.
- 10) Paus van 1073—1085.
- 11) Keizer van Duitsland van 1056—1105.
- 12) In de latere Middeleeuwen en in het tijdvak der Reformatie nam men algemeen aan, dat er een vrouwelijke paus geweest was, die zich als man vermomd had. Tijdens een processie zou zij op straat van een kind bevallen zijn. Tegenwoordig beschouwt men haar niet meer als een historische figuur, wat vooral te danken is aan *J. J. I. Döllinger* — *Die Pabstfabeln des Mittelalters* — München, 1863. De naam Johanna is waarschijnlijk te verklaren uit het feit, dat onderscheidene pausen, die zich Johannes noemden, tot de meest beruchte en meest zedeloze hebben behoord. (Vert.).
- 13) Het concilie van Basel werd door paus *Martinus V* tegen 1431 samengeroepen en op last van zijn opvolger *Eugenius IV* in dat jaar geopend. Toen *Eugenius IV* het concilie tegen het eind van 1431 ontbond, verzette deze vergadering zich daartegen en klaagde de paus, toen deze de bul, waarbij hij het concilie ontbonden had, niet wilde intrekken, aan wegens ongehoorzaamheid. Einde 1433 gaf *Eugenius* toe en erkende hij alle zittingen, die het concilie tot aan dat ogenblik gehouden had, als wettig. (Vert.).
- 14) *Eugenius IV*, 1431—1447.
- 15) *Nicolaas I*, paus van 858—867.
- 16) *Gratianus* van Bologna († 1158) publiceerde omstreeks 1150 zijn „*Concordantia discordantium canonum*”; later bekend als „*decretum Gratiani*” vormde het de grondslag van het canonieke recht.

- 17) *Leo I*, van 440—461 bisschop van Rome.
- 18) *Gregorius I*, bisschop van Rome van 590—604.
- 19) *Jod. Clichthoveus*, doctor der Sorbonne, schreef in 1526 tegen *Luther* „Propugnaculum ecclesiae contra Lutheranos”.
- 20) „Wanneer ik een kalf offer in de plaats van vruchten”. *Bucolicon liber, ecloga III*.
- 21) *Athanasius*, de vader der rechtzinnigheid, bekend door zijn strijd tegen de Arianen, 293—373.
- 22) *Arnobius*, heidens leraar der welsprekendheid ging op gevorderde leeftijd tot het christendom over en schreef *Ad Gentes libri VII* omstreeks 304.
- 23) 1ste concilie van Orange, gehouden in 441.
- 24) *Alexander Farnese*, paus van 1534—1549.
- 25) *Joh. Agricola* (1492—1566), naar zijn geboortestad *Eisleben*, *Islebius* genoemd, werkte mee aan het Augsburgse Interim.
- 26) *Corporale* (*palla corporalis*) is een ± 50 × 50 cm grote, linnen doek, waarop bij de bediening der mis de hostie ligt.
- 27) *Kerkvader* (315—403), sedert 367 bisschop van *Constantia* (*Cyprus*).
- 28) *Pseudo Dionysius Areopagita* (± 500) was schrijver van onderscheidene boeken, die grote invloed hebben geëffend, en waarin hij een wijsgerig systeem ontwikkelde, dat een vermening was van Oosters christendom en Neoplatonische filosofie.
- 29) Bisschop van *Caesarea*, † 339, schrijver van de eerste kerkgeschiedenis.
- 30) Bisschop van *Alexandrië*, in de 2de helft der 3de eeuw.
- 31) Beroemd kerkvader, leefde van ± 345—420.
- 32) *Kerkvader* uit de 2de helft der 2de eeuw.
- 33) *Johannes Damascenus*, ± 700—± 753, de laatste dogmaticus van de Griekse kerk.
- 34) Stichter van de spiritualistische en rigoristische secte der *Montanisten*, die omstreeks het midden der 2de eeuw opkwam.
- 35) *Ascetische secte*, die het huwelijk en het gebruik van wijn en vlees verbood op grond van een wereldbeschouwing, die sterk onder invloed der *Gnostiek* stond. Haar voornaamste vertegenwoordiger was de apologet *Tatianus*.
- 36) Geschiedschrijver; beschreef in aansluiting aan *Eusebius* de kerkgeschiedenis tot aan het jaar 423.
- 37) Eerste oecumenisch concilie, 325.
- 38) Egyptisch bisschop en asceet.
- 39) *Robert Ceneau*, bisschop van *Abranches*, † 1560, een van de meest bekende theologen der Sorbonne, schreef in 1549 „*Antidotum ad postulata Interim*”.
- 40) De Franse uitgave heeft „château de neige”.
- 41) *Canonicus* uit de 12de eeuw.
- 42) *Willem Durandus*, † 1296, schreef „*Speculum juris*” en werd daarom *Speculator* genoemd.

- 43) *Nicolaus Tudescus*, kardinaal en canonicus, ± 1445.
- 44) *Isidorus* van *Sevilla*, † 636.
- 45) Schrijver van de „*Summa totius theologiae*”, de beroemdste leraar der Roomse kerk, 1225—1274.
- 46) *Bonifatius VIII*, 1294—1303.
- 47) *Johannes Cochlaeus*, † 1552, was een van de meest op de voorgrond tredende verdedigers van het Roomse standpunt tijdens de Reformatie. *Calvijn* maakt hier een woordspeling op *cochlea*, dat in het Latijn slak betekent.
- 48) Bisschop van Rome, 384—399.
- 49) *P. Ovidius Naso*, Romeins dichter, † 17 na Chr.
- 50) *Thraso* is de om zijn grootspraak belachelijke miles glori-
osus uit *Eunuchus*, blijspel van *Terentius*.
- 51) Romeins keizer van 37—41 na Chr.
- 52) Deze critiek was vervat in de volgende woorden:
De drukker aan de lezer.

Toen ik dit boek op advies van sommige mensen, door wie het slechts vluchtig was nagezien, aan de drukpers toevertrouwde, is daarin bij het corrigeren de grove dwaling ontdekt van *Pelagius*, deze namelijk, dat door de gelovige ouders een heilig nageslacht wordt voortgebracht en dat de vrucht, die nog niet geboren is, reeds opgenomen is in het verbond des eeuwigen levens.

Wanneer men verder vraagt: Indien de kinderen in de moederschoot heilig zijn, waarom wordt hun dan door *Christus* bevolen om te worden wedergeboren? Wat immers is wedergeboren worden anders dan geheiligd worden? — geeft de schrijver, dwaling met dwaling verdedigend, ten antwoord, dat de kinderen slechts gedoopt worden om te worden toegevoegd aan het lichaam van *Christus*, waartoe zij reeds behoorden voor zij ter wereld kwamen, enz. Wat betekent het dan, wat de Evangelist *Johannes* schrijft: „Die niet uit den bloede, noch uit de wil des vleses, noch uit de wil des mans, maar uit God geboren zijn?”. En evenzo wat *Christus* zegt: „Wat uit het vlees geboren is, is vlees.” En het woord van de heilige *Paulus*: „Wij worden geboren als kinderen des toorns?” enz. Wat immers het feit betreft, dat *Johannes de Doper* in de schoot der moeder geheiligd werd, dit moet gerekend worden onder de overige wonderen, die daar vermeld worden.

Deze dwaling brengt vervolgens weer een derde dwaling voort, namelijk deze, dat de Doop ontheilgd wordt door hen, die vreemde kinderen dopen. Wie zijn deze vreemden? Zijn niet ook wij vreemden geweest en zondaren uit de heidenen? En toch zijn wij gedoopt, en dit is geschied op het bevel van *Christus*, die niet gezegd heeft: „Gaat tot de heiligen of tot de kinderen der heiligen”, maar die beveelt de volkeren te dopen, en die zegt, dat de gezonden de medicijnmeester niet nodig hebben. Indien een Turk of een Jood, — die vreemden zijn —, de Doop zou begeren, moet hij toch niet afgewezen worden? Indien hij gedoopt wordt, is daarom

de Doop toch niet ontheiligd. En wanneer alleen de kinderen der godvruchtigen gedoopt moeten worden, waarom dopen wij dan de kinderen van de aanhangers van de paus? Velen worden christenen genoemd, die geen christenen zijn, en daarom zijn zij vreemd aan *Christus*. Moeten dan de kinderen van schijn-christenen niet worden gedoopt, opdat de Doop niet worde ontheiligd? Kan de zoon van een goddeloos mens soms niet godvruchtig worden? Wat is grover dan deze dwaling? De vader is goddeloos; derhalve moet zijn zoon niet gedoopt worden, opdat de Doop namelijk niet worde ontheiligd. Hoe kan heiliging gezegd worden ontheiliging te zijn? Het is precies hetzelfde als wanneer gij zoudt zeggen: Een dokter mag geen zieke behandelen. Waarom niet? Omdat hij ziek is. En toch is een dokter dokter ter wille van de zieke.

In de vierde plaats noemt hij het, terwijl hij zelf van de gehele hemel afdwaalt, een dwaling, dat de kleine kinderen in geval van noodzakelijkheid door vrouwen gedoopt worden. Daar echter even te voren in dit boek geschreven is, dat ons in de Doop de vergeving der zonden wordt aangeboden, en even verder, dat in de Doop *Christus* door ons aangedaan wordt, en dat de Doop een ingang in het koninkrijk Gods is, houd ik het er voor, dat deze dwalingen door een of andere dweepzieke geest om de schrijver verdacht te maken als onkruid tussen het goede zaad gestrooid zijn. Opdat ik mij dan niet tot deelgenoot van deze dwalingen zou maken en eenvoudige lezers geen ergernis zou geven, heb ik de dwalingen verworpen, daarmee zorg dragend voor de eer van *Christus*.

⁵³⁾ Institutie IV, 16, 17. Wie beide plaatsen met elkaar vergelijkt, zal ontdekken, dat *Calvijn* zichzelf hier toch niet geheel letterlijk citeert.

⁵⁴⁾ Institutie IV, 16, 24.

⁵⁵⁾ Donatistische bisschop van Carthago, † ± 391.

⁵⁶⁾ 418.

⁵⁷⁾ De uitspraak komt voor in „De virginibus velandis cap. 9: „nec offerre, nec ullius virilis muneris, ne duo saterdotalis officii sortem sibi vendirarent”.

⁵⁸⁾ ± 140 te Rome.

⁵⁹⁾ Volgelingen van Priscillianus, leider van een ascetisch-spiritualistische beweging in Spanje, in 385 te Trier ter dood gebracht.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING (pag. 5-12)

HOOFDSTUK 1 (pag. 13-17).

OVER DE WARE VREDE,
DIE MOET RUSTEN OP DE WAARHEID.

HOOFDSTUK 2 (pag. 18-36)

OVER DE RECHTVAARDIGING DOOR HET GELOOF.

Het semipelagiaanse standpunt der „bemiddelaars” aangewezen en verworpen	pag. 19
De enige vaste grond der rechtvaardiging	” 20
De wedergeboorte mag van de rechtvaardiging niet worden gescheiden	” 23
De gerechtigheid der werken rust op de gerechtigheid des geloofs	” 24
Het loon der werken	” 26
Begripsbepaling van het geloof	” 28
Vijf stellingen over het geloof	” 30

HOOFDSTUK 3 (pag. 37-45)

OVER SCHULDBELJDENIS EN BOETE.

De roomse biechtpraktijk	pag. 37
Het onschriftuurlijke karakter van de roomse biecht	” 40
De zogenaamde satisfactorische werken	” 43

HOOFDSTUK 4 (pag. 46-53)

OVER DE DIENST VAN GOD.

Waarom geen consessies?	pag. 46
Waarin de dienst van God bestaat	” 47
Overtollige „goede werken”	” 48

HOOFDSTUK 5 (pag. 54-70)

OVER DE KERK.

De apostolische successie	pag. 54
Het gezag der kerk	58
De vaststelling van de canon	59
De uitlegging der Heilige Schrift	60
Het gezag der traditie	61
Het oppergezag van de paus	64

HOOFDSTUK 6 (pag. 71-133)

OVER DE SACRAMENTEN.

De heilige Doop	pag. 72
Het heilig Avondmaal; de leer der transsubstantiatie	75
Het aanbidden van Christus in het brood	80
Het bewaren van het in Christus' lichaam veranderde brood	81
Het gebruik van de drinkbeker	84
Het vormsel	87
De biecht	94
De zalving	95
De priesterwijding	97
De apostolische successie	98
De verdorvenheid der pauselijke hiërarchie	106
De overige ordeningen	109
Het huwelijk	111
Het misoffer	114

HOOFDSTUK 7 (pag. 134-149)

OVER DE AANROEPING VAN HEILIGEN EN ENGELLEN EN HET BIDDEN VOOR DE DODEN.

De aanroeping der heiligen en der engelen	pag. 135
Het bidden voor de doden	142
Het waken bij de doden	147

HOOFDSTUK 8 (pag. 150-174)

OVER HET VASTEN, HET COELIBAAT EN DE CEREMONIEN.

Het vasten	pag. 150
De ongehuwde staat	156
De ceremoniën	161
Afstraffing van Robertus Cenalis	164

HOOFDSTUK 9 (pag. 175-178)

Slot.

HOOFDSTUK 10 (pag. 179-200)

Naschrift.

Noten (pag. 201-204).